

Anna Andrzejczuk, Elżbieta Hajnicz

Zasady opracowania ram semantycznych w słowniku
walencyjnym *Walenty*

Spis treści

1. Wprowadzenie	5
1.1. Cel projektu	5
1.2. Wykorzystywane zasoby	5
1.2.1. <i>Walenty</i>	5
1.2.2. <i>Słowski</i>	5
1.2.3. Semantyczna składnica frazowa	6
1.3. Lista terminów	6
1.3.1. Hasło słownikowe w <i>Walenty</i>	6
1.3.2. Podhasła słownikowe w <i>Walenty</i>	6
1.3.3. Różne rodzaje <i>się</i>	6
1.3.4. Predykat	8
1.3.5. Poziom składniowy <i>Walentego</i> — pozycja	8
1.3.5.1. Koordynacja	8
1.3.6. Argument semantyczny	9
1.3.6.1. Rola semantyczna	9
1.3.6.2. Preferencje selekcyjne	10
1.3.7. Rama semantyczna	10
1.4. Alternacje i transformacje	10
1.4.0.1. Alternacja	10
1.4.0.2. Transformacja	11
2. Role semantyczne	13
2.1. Podstawy teoretyczne	13
2.2. Ogólne założenia	13
2.3. Poziomy opis ról semantycznych	14
2.4. Główne role semantyczne	14
2.4.1. Uczestnik Sytuacji a Okoliczności	15
2.4.2. Charakterystyczne funkcje US	15
2.4.2.1. Inicjowanie	15
2.4.2.2. Podleganie	17
2.4.2.3. Inicjowanie a podleganie	17
2.4.2.4. Inicjowanie — podleganie — powstawanie	18
2.4.2.5. Inicjowanie — podleganie — odbieranie skutków	18
2.4.2.6. Bycie używanym	19
2.4.2.7. Wywoływanie reakcji a odbieranie bodźców	19
2.4.2.8. Wspomaganie	19
2.4.3. Role podstawowe – uczestnicy sytuacji	20
2.4.3.1. Initiator	20
2.4.3.2. Theme	20
2.4.3.3. Initiator wraz z Theme	20
2.4.3.4. Stimulus i Experiencer	21
2.4.3.5. Factor	22
2.4.3.6. Instrument	22
2.4.3.7. Result wraz z Initiatorem i Theme	23
2.4.3.8. Recipient wraz z Initiatorem, Theme lub Resultem	23
2.4.4. Role uzupełniające	24
2.4.4.1. Condition	24
2.4.4.2. Purpose	25

2.4.4.3.	Attribute	25
2.4.4.4.	Manner	26
2.4.4.5.	Measure	27
2.4.4.6.	Location	27
2.4.4.7.	Path	28
2.4.4.8.	Time	28
2.4.4.9.	Duration	28
2.5.	Role pomocnicze – atrybuty ról	29
2.5.1.	Para <i>Foreground</i> , <i>Background</i>	29
2.5.2.	Para <i>Source</i> , <i>Goal</i>	30
2.5.3.	Kilka podpowiedzi wyboru par atrybutów	33
2.6.	Wątpliwości	33
2.6.1.	Initiator czy Theme	33
2.6.2.	Initiator czy Recipient	34
2.6.3.	Theme, Result czy Recipient	34
2.6.4.	Theme czy Instrument	34
2.6.5.	Theme czy Location	35
2.6.6.	Recipient czy Location czy może Purpose	36
2.7.	Ramy semantyczne a alternacje	37
2.7.1.	Wykorzystanie atrybutów ról przy alternacjach krzyżowych	37
2.7.2.	Alternacje a wyróżnianie znaczeń	39
2.7.3.	Transformacja zwrotna a wyróżnianie znaczeń	41
2.7.4.	Zachowanie ról semantycznych przy alternacjach	43
3.	Informacje uzupełniające	45
3.1.	Ramy semantyczne a schematy składniowe	45
3.1.1.	Pozycje wymagane i luźne	45
3.1.1.1.	Fraza np(dat)	45
3.1.1.2.	Oratio recta	46
3.1.1.3.	Argumenty miejsca i czasu	46
3.1.2.	Przypisanie jednego schematu do kilku ram	46
3.1.3.	Przypisanie kilku schematów do jednej ramy	48
3.2.	Rola a realizująca ją jednostka leksykalna	49
3.3.	Rola a realizujący ją typ frazy	49
3.4.	Błędy na poziomie składniowym	51
4.	Preferencje selekcyjne	52
4.1.	Powiązanie ze <i>Słowością</i>	52
4.2.	Synsety najczęściej używane jako preferencje selekcyjne	53
4.3.	Predefiniowane najbardziej typowe zestawy preferencji selekcyjnych	53
4.4.	Typowe preferencje dla poszczególnych ról	55
4.4.1.	Initiator	55
4.4.2.	Experiencer	56
4.4.3.	Theme	56
4.4.4.	Result	56
4.4.5.	Stimulus	57
4.4.6.	Factor, Recipient	57
4.4.7.	Instrument	57
4.4.8.	Location, Path	58
4.4.9.	Time, Duration	58
4.4.10.	Condition, Purpose	58
4.4.11.	Attribute	58
4.4.12.	Measure	58
4.4.13.	Manner	59
4.5.	Indywidualny dobór preferencji selekcyjnych	59
4.5.1.	Indywidualny dobór synsetu	59

4.5.2.	Wykorzystywanie relacji między synsetami i jednostkami leksykalnymi ze <i>Słownosieci</i> do definiowania preferencji selekcyjnych	59
4.5.2.1.	Określanie relacji względem innego argumentu	60
4.5.2.2.	Określanie relacji względem innego synsetu	61
4.5.3.	Procedura indywidualnego doboru preferencji selekcyjnych	61
4.6.	Tworzenie list preferencji selekcyjnych	61
4.7.	Zakres preferencji selekcyjnych	62
5.	Procedura tworzenia poziomu semantycznego <i>Walentego</i>	63
5.1.	Znaczenie	63
5.1.1.	Nowe znaczenia	64
5.1.2.	Przypisywanie cytatów	65
5.1.2.1.	Dodawanie nowych przykładów użycia	66
5.1.2.2.	Źle podpisane cytaty	67
5.1.3.	Modyfikacja znaczeń	68
5.2.	Tworzenie ram semantycznych	68
5.2.1.	Przypisywanie jednostek leksykalnych do ram semantycznych	69
5.2.1.1.	Jednostki leksykalne z się w lemacie	69
5.2.2.	Jak utworzyć ramę w programie	70
5.2.2.1.	Przypisanie ról semantycznych	71
5.2.2.2.	Przykład: dobór ról dla różnych znaczeń predykatu KUPIĆ	72
5.2.2.3.	Obsługa autoalternacji	73
5.2.2.4.	Przypisanie preferencji selekcyjnych	73
5.2.3.	Wprowadzanie poprawek do ram	74
5.3.	Informacje techniczne	76
5.3.1.	Zgłaszanie pytań dotyczących <i>Słownosieci</i>	76
5.3.2.	Zgłaszanie błędów w <i>Walentym</i>	78
Bibliografia	79

1. Wprowadzenie

1.1. Cel projektu

Celem niniejszego projektu jest rozbudowa słownika walencyjnego *Walenty* o poziom semantyczny. Punktem wyjścia jest połączenie jednostek leksykalnych (dalej JL, p. 1.2.2) ze *Słowsieci* reprezentujących znaczenie z odpowiednimi (wybranymi) schematami składniowymi podhasła *Walentego* (p. 1.3.2). Efektem końcowym zaś będzie stworzenie w *Walentym* ram semantycznych (p. 1.3.7), czyli listy argumentów semantycznych (p. 1.3.6), które są reprezentowane przez własności semantyczne JL w *Słowsieci* przez siatkę relacji, w które one wchodzi, czemu technicznie odpowiada lemat wraz z liczbą lub – jeśli nie ma takiego znaczenia w *Słowsieci* – lemat wraz z literą.

Słownik ten ma być opracowany w taki sposób, żeby mogli z niego korzystać zarówno ludzie, jak i maszyny. Nadbudowa opracowanych już schematów składniowych o ramy semantyczne pozwoli na szersze wykorzystanie *Walentego* w pracach lingwistycznych i lingwistyczno-informatycznych, takich jak tworzenie semantyki formalnej, semantyczne przetwarzanie języka, parsowanie semantyczne, itp.

1.2. Wykorzystywane zasoby

1.2.1. *Walenty*

Elektroniczny słownik walencyjny – *Walenty* (<http://walenty.ipipan.waw.pl>, opis na stronie: <http://clip.ipipan.waw.pl/Walenty>) – opracowywany jest w Instytucie Podstaw Informatyki PAN (IPI PAN). Punktem wyjścia dla tego słownika był niepublikowany elektroniczny słownik walencyjny Marka Świdzińskiego (1994; 1998), wzbogacony na potrzeby parsera *Świgr*. Obecnie format *Walentego* różni się znacznie od formatu Słownika Świdzińskiego i został opisany w (Przepiórkowski *et al.*, 2014). Wszystkim hasłom z *Walentego* będziemy przypisywać informacje z poziomu semantycznego.

1.2.2. *Słowsieć*

Słowsieć (Piasecki *et al.*, 2009) jest jednym z dwóch polskich wordnetów opracowywanym na Politechnice Wrocławskiej. Wordnet¹, tak jak i poziom składniowy *Walentego*, traktujemy jako wyjściowe dane, tzn. to, co autorzy *Słowsieci* przyjmują za etap końcowy, my łączymy z odpowiednimi schematami składniowymi *Walentego* i przyjmujemy je jako punkt wyjściowy dalszych prac.

Jednostką leksykalną *Słowsieci* (dalej JL) nazywamy trójkę ⟨lemat, numer znaczenia, część mowy⟩. Lematem nazywać będziemy formę podstawową, hasłową, ustalaną zwyczajowo dla danej części mowy np.: dla czasownika – bezokolicznik, dla rzeczownika – mianownik l. poj, reprezentującą leksem. Leksem zaś to zbiór form o regularnych opozycjach tej samej jednostki słownikowej. Każda JL w *Słowsieci* reprezentuje synset. Kolejnymi liczbami oznaczono lematy o tej samej, po odcięciu numeru, formie, ale wchodzące w różne relacje semantyczne w *Słowsieci*, np. młot-1

¹ Pierwszy WordNet, zwany *prinstońskim* (Fellbaum, 1998), powstał na Uniwersytecie Princeton.

to ‘narzędzie’, młot-4 – ‘głupek’. *Synset* (Piasecki *et al.*, 2009, §2.1, s.23) to zbiór jednostek bliskoznacznych ze znaczeniem jednostki reprezentowanej przez lemat, np. samochód, auto, wóz, pojazd samochodowy, identyfikuje on znaczenie JL oznaczonej danym lematem i (rzecz jasna) wszystkich jej synonimów.

Synsety *Słownosieci* będą też wykorzystywane do reprezentacji preferencji selekcyjnych.

1.2.3. Semantyczna składnica frazowa

Składnica frazowa to zbiór zdań składających się na bank drzew *Składnica frazowa 0.5*. *Składnica frazowa* utworzona została na podstawie ręcznie znakowanego podkorpusu NKJP zawierającego ok. miliona segmentów i zwanego w związku z tym (pod)korpusem milionowym (Przepiórkowski *et al.*, 2012, s. 54). Dla 7841 zdań znaleziono poprawne drzewo rozbioru. Te zdania poddano dalszemu znakowaniu, polegającemu na wzbogaceniu opisu o poziom semantyczny. Czasownikom, rzeczownikom i przymiotnikom występującym we wspomnianych wyżej zdaniach przypisano konkretne jednostki leksykalne ze *Słownosieci*. Do konkretnych JL wprowadzonych do *Walentego* zostaną podpięte zdania ze Składnicy frazowej, w których dana JL wystąpiła.

1.3. Lista terminów

1.3.1. Hasło słownikowe w *Walentym*

Hasło słownikowe stanowi para: ⟨lemat, klasa gramatyczna⟩. Podczas prac semantycznych do haseł *Walentego* w sposób automatyczny podłączane są JL ze *Słownosieci*. JL i hasła muszą należeć do tej samej klasy gramatycznej i mieć taki sam lemat (program ignoruje się będące częścią lematów *Słownosieci*). Informacja o klasie gramatycznej, istotna w wypadku lematów homonimicznych, takich jak PIEC, widoczna jest w zakładce **Status**.

1.3.2. Podhasła słownikowe w *Walentym*

Podhasło to czwórka ⟨lemat, klasa gramatyczna, cechy dodatkowe, schematy składniowe⟩. W przypadku czasowników cechami dodatkowymi jest informacja o zwrotności, która jest podawana na dwa sposoby. Tzw. *się morfologiczne* traktowane jest jako część lematu (np. UŚMIECHNĄĆ SIĘ, BAĆ SIĘ, itp.), natomiast *się zwrotne*, czyli takie, które wymienia się na *siebie* notowane jest jako **refl** w schematach składniowych jako jedyna realizacja pozycji. Podobnie *się wzajemnościowe*, czyli takie, które charakteryzuje się możliwością współwystępowania z frazami *ze sobą*, *nawzajem* jest notowane jako **recip**². Do dodatkowych informacji o czasowniku zaliczymy również informację o negacji (atrybut negacji przyjmuje wartości **aff** – dla czasowników, które występują jedynie w formie niezanegowanej, np. PROSIĆ ‘zwrot zachęcający kogoś do zrobienia czegoś’; **neg** – dla czasowników, które w tekstach są zawsze zanegowane, np. (NIE) CIERPIEĆ ‘nienawidzić’ oraz ₋₃ – dla czasowników, które mogą być zarówno zanegowane, jak i niezanegowane, np. MYĆ oraz o aspekcie (**imperf** – czasowniki niedokonane, np. SPIESZYĆ ‘szybko gdzieś podążać’; **perf** – czasowniki dokonane, np. SPIESZYĆ ‘spowodować, że ktoś stał się pieszym’; ₋ – czasowniki dwuaspektowe, np. ABDYKOWAĆ). Te dodatkowe informacje dotyczące czasownika umieszczone są w nawiasie zaraz po lemacie. Na pierwszym miejscu jest informacja o negacji, a na drugim o aspekcie, np. **znosić (neg,,imperf)**.

1.3.3. Różne rodzaje *się*

Jak już zostało wspomniane powyżej, na potrzeby prac w *Walentym* potrzebujemy rozróżnić różne rodzaje *się*. Dlatego poniżej pokrótce przedstawiamy ich klasyfikację.

² Odrębne notowanie *się wzajemnościowego* zostało wprowadzone dość późno, więc część jego wystąpień jest notowana jako *się morfologiczne*. Prosimy o zgłaszanie takich wystąpień na listę val-sem@nlp.ipipan.waw.pl przed przystąpieniem do opracowania schematu.

³ Symbol ₋ oznacza zawsze dowolną wartość danego parametru.

1. **się morfologiczne**, bezpośrednio związane z lematem czasownika.

- (1) a. *Jakiś pijak awanturował się głośno, że nie może się dostać do swojego mieszkania.* (NKJP)
Nad tym biedziły się najtęższe głowy. (NKJP)
b. *Wzdychała, a Teofil gryzł się, że nie może matki obdzielić swoim bogactwem.* (NKJP)
Ostro wzięła się za jego strój.
c. *Ja znów uczyłem się u drugiego szlachcica.*

W zdaniach (1a) są czasowniki, które zawsze występują z *się*. Natomiast czasowniki występujące w zdaniach (1b) mogą występować również bez *się*, ale w odmiennym znaczeniu, por. (2a). Szczególną uwagę zwróćmy na czasowniki takie jak UCZYĆ. Jego znaczenia w stronie zwrotnej (1c) i czynnej (2b) są powiązane. Nie mniej jednak jest to znaczenie odmienne, gdyż forma zwrotna kładzie nacisk na pracę własną (to, że ktoś nas uczy nie znaczy wcale, że sami się uczymy). Przykłady czasowników z tej grupy powiązanych znaczeniowo ze swoimi zwrotnymi odpowiednikami można znaleźć w punkcie 1.4.0.2.

- (2) a. *Chłopiec gryzie kostkę cukru powoli, nie otwierając oczu.* (NKJP)
Ten chętnie wziął dwie czereśnie i podziękował. (NKJP)
b. *Mnie zaś uczył drugi szlachcic.* (modyfikacja)

EH: Nie zgadzam się z Tobą, że ZASTANAWIAĆ (SIĘ) to różne znaczenia. Twoje przykłady:
Dziewczyna zastanawiała się przez chwilę.
Zastanawiała go także łatwość zgody na czyn zbrodniczy i ofiarny, jaką uzyskał u tamtego chłopca.
na to nie wskazują. Rozbudowując pierwszy przykład do:
Dziewczyna zastanawiała się przez chwilę nad słowami kolegi.
uzyskamy parafrazy:
Słowa kolegi przez chwilę zastanowiły dziewczynę.
Zastanawiał się także nad łatwością zgody na czyn zbrodniczy...
Tzn. widzę pewną różnicę znaczeniową (przemyśleć - wzbudzić wątpliwości), ale czy nasz system ją odda? Preferencje są takie same. Widzisz różne role semantyczne?

2. **się zwrotne**, charakteryzujące się możliwością wymiany *się* na *siebie*, por. przykłady (3). W *Walentym* jest ono traktowane jako typ frazy na poziomie składniowym argument na poziomie semantycznym i jest notowane jako refl w schematach składniowych jako jedyna realizacja pozycji (patrz p. 1.3.2).

- (3) a. *Zamykał się w pustym pokoju przy pracowni.*
b. *Rzetelnie przygotowywała się do każdej roli.*
c. *Mylł się w umywalce rzadko.* (NKJP)

3. **się wzajemnościowe (recyprokalne)** charakteryzujące się możliwością współwystępowania z frazami *ze sobą*, *nawzajem*, por. przykłady (4). W *Walentym* jest ono traktowane jako argument i notowane jako typ frazy recip w schematach składniowych jako jedyna realizacja pozycji (patrz p. 1.3.2).

- (4) a. *Spotkaliśmy się z nim u Tadeusza w domu.* (NKJP)
b. *Przez tę krótką chwilę chyba się lubiły.* (NKJP)
c. *Z panią Marią zobaczyła się dopiero przy kolacji.* (NKJP)

Ten typ *się* został uwzględniony w *Walentym* od niedawna, dlatego przed opracowaniem takiego hasła, w którym powinno być ono zaznaczone, a nie jest, prosimy o poinformowanie nas o tym, żeby można było poprawić schematy przed opracowaniem poziomu semantycznego.

4. **się bezosobowe**, tworzące konstrukcje bezpodmiotowe. Jest to forma nieodmienna, skostniała w 3 os. l.poj. rodz. nij. Formy takie można tworzyć dla wszystkich posiadających podmiot czasowników, pełnią one taką samą funkcję jak formy bezosobowe. W praktyce występuje ono przy czasownikach, które na ogół dotyczą ludzi, ale nie wskazuje żadnych konkretnych osób.

- (5) a. *W Kanadzie wierzy się ludziom na słowo.*
b. *Mówiło się o wojnie.*

Ten sam czasownik może występować z różnymi rodzajami *się*. W szczególności, występowanie czasownika z *się zwrotnym* bardzo często pociąga za sobą występowanie z *się wzajemnościowym*, np. BRONIĆ, por. (6). Często jednak różne rodzaje *się* występują z różnymi znaczeniami czasownika. Na przykład w wypadku czasownika CHARAKTERYZOWAĆ zdanie (7a) zawiera *się morfologiczne*, zaś zdanie (7b) — *się zwrotne*.

- (6) *Wanda nie broniła się przed serdecznościami.* (NKJP)
Członkowie układu mieli bronić się nawzajem w przypadku ataku na jednego z nich. (NKJP)
- (7) a. *Lata osiemdziesiąte charakteryzowały się skokowym wzrostem długu narodowego w Wielkiej Brytanii.* (NKJP)
 b. *Codziennie rano, gdy charakteryzowałem się do roli, nic nie mówiąc przyglądała mi się uważnie.* (NKJP)

1.3.4. Predykat

Wszystkie podhasła w *Walentym* są predykatami⁴. Charakterystyczna jest dla nich konotacja, tzn., że predykaty pośrednio wskazują na konieczność wystąpienia w tekście wyrazu należącego do określonej kategorii językowej. Zatem są to jednostki nadrzędne, których formy otwierają pozycję dla innych elementów w zdaniu.

1.3.5. Poziom składniowy *Walentego* — pozycja

W niniejszym punkcie pokrótce przypomnimy pojęcia używane na poziomie składniowym *Walentego*. Podstawowym składnikiem opisu jest tu schemat składniowy będący listą pozycji.

Pozycja jest to miejsce otwarte przez predykat, które ma określone wymaganie składniowe pełniące konkretne funkcje gramatyczne (np. podmiotu, który determinuje formę orzeczenia, dopełnienia bliższego, który informuje o możliwości transformacji do strony biernej). Wymaganie składniowe może się ograniczać do jednego typu frazy (faza to struktura składniowa, np. **np(dat)** – fraza rzeczownikowa w celowniku) lub do zbioru różnych typów fraz, np. {**cp(że)**, **cp(żeby)**} – to miejsce mogą wypełnić dwa typy fraz zdaniowych: jedna wprowadzana spójnikiem *że*, druga – spójnikiem *żeby*.

przekazać (__,perf):

Schemat:	pewny [1907] 			
Funkcja:	subj			
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	prepnp(przez,acc)	cp(że)
				cp(żeby)

Rysunek 1. Jeden ze schematów składniowych predykatu PRZEKAZAĆ

Jak widać, schemat czasownika PRZEKAZAĆ z rys. 1 otwiera cztery pozycje⁵. Trzy pozycje realizowane są jedynie przez wymagania składniowe o ściśle określonym typie frazy. Są to frazy: **np(str)** – rzeczownikowa w przypadku strukturalnym, czyli zależnym od kontekstu, **np(dat)** – rzeczownikowa w celowniku, **prepnp(przez,acc)** – przyimkowa z przyimkiem *przez* wymagającym biernika. Natomiast ostatnia pozycja jest realizowana przez wymagania składniowe dwóch różnych fraz zdaniowych, jedna wprowadzana spójnikiem *że*, druga spójnikiem *żeby*.

1.3.5.1. Koordynacja

Jeśli dwie frazy mogą wystąpić w jednym zdaniu i zajmują w nim tę samą pozycję (i zdanie to jest poprawne), to znaczy, że się koordynują, por. zdanie (8). Koordynacja dwóch fraz tego samego typu wystę-

⁴ W cytowanych zdaniach wystąpienia omawianych predykatów są w niniejszym tekście podwójnie podkreślone.

⁵ Szczegółowy opis poziomu składniowego *Walentego*, w tym schematów składniowych, składających się na nie pozycji i poszczególnych typów fraz znajduje się w załączonym wraz z tą Instrukcją artykule (Przepiórkowski *et al.*, 2014; Hajnicz *et al.*, 2015).

pujących w tej samej pozycji jest oczywista. Mniej oczywista, ale również możliwa jest koordynacja dwóch różnych typów fraz, np. zdanie (9). W takich sytuacjach obie frazy wpisywane są w tej samej pozycji do jednego schematu składniowego. Widać to na rys. 2 przedstawiającym schemat składniowy czasownika WIEŻĆ, w którym mogą wystąpić koordynujące się frazy, czyli w tym wypadku rzeczownikowa w narzędniku (*np(inst)*), przyimkowa z na+miejsownik (*prepnp(na,loc)*), przyimkowa z w+miejsownik (*prepnp(w,loc)*)⁶.

- (8) *Latem przemierzam Europę samochodem brata i swoim rowerem.* (własny)
 (9) *Teraz już wiesz, dlaczego wieźli was ciągnikiem i na przyczepie.* (własny)

wieźć (_,imperf):

Schemat:	pewny [31835]						
Funkcja:	subj	obj					
	np(str)	np(str)	np(inst)	xp(abl)	xp(adi)	xp(dest)	xp(perl)
Typy fraz:			prepnp(na,loc)				
			prepnp(w,loc)				

Rysunek 2. Schemat składniowy czasownika WIEŻĆ

1.3.6. Argument semantyczny

Argument semantyczny to głębokoskładniowa, abstrakcyjna jednostka języka, która wypełnia otwartą przez predykat pozycję wyrażaną powierzchniowo przez określony typ frazy. W tekstach może być reprezentowany przez pewien zasób leksykalny (patrz p. 1.3.6.2. Preferencje selekcyjne), który pełni określoną funkcję w stosunku do predykatu (patrz p. 1.3.6.1). Dlatego definiujemy go jako parę ⟨rola semantyczna, preferencje selekcyjne⟩.

1.3.6.1. Rola semantyczna

Pojęcie ram i ról semantycznych wprowadził Fillmore (1968, 1977). Fillmore (1968, 45–46) tak definiuje rolę: *Deep case... a set of universal, presumably innate, concepts which identify certain types of judgments human beings are capable of making about the events that are going on around them, judgments about such matters as who did it, who it happened to, and what got changed.*

Zatem Fillmore odwołując się do pojęcia roli powołuje się na zestaw uniwersalnych pojęć identyfikujących i rozróżniających pewne rodzaje wnioskowań, które ludzie wysnuwają w odniesieniu do zdarzeń zachodzących dookoła, np.: *kto, co i komu zrobił, co się zmieniło.*

W naszym projekcie dobraliśmy pewien zestaw ogólnych pojęć, identyfikowanych po lemacie, które odnoszą się do funkcji, które w sytuacji opisywanej przez predykat mogą pełnić argumenty semantyczne. Wybrany zestaw ma na celu umożliwienie wysnucia prostych wniosków dotyczących sytuacji.

Rola jest głębokoskładniowa, ponieważ pozostaje niezmienną w różnych realizacjach składniowych, np.: *Initiator*⁷ – to ktoś inicjujący działanie (bez względu na to, jaką zajmuje pozycję, jaką pełni funkcję w zdaniu, czy też pod postacią jakiej frazy występuje), *Theme* – to ktoś lub coś, kto lub co podlega działaniu *Initiatora* (bez względu na to, jaką zajmuje pozycję, jaką pełni funkcję w zdaniu, czy też pod postacią jakiej frazy występuje), itd. Weźmy na przykład dwa zdania (10) z predykatem WIEŻĆ.

- (10) *Alicja (Initiator) wiozła na rowerze (Instrument) przez dębowy las (Path) koszyczek z lekarstwami (Theme).*
Ogromny niedźwiedź (Theme) był wieziony ulicami Wrocławia (Path) przez znanego trenara dzikich zwierząt (Initiator) specjalnym samochodem (Instrument).

⁶ Widok schematu w programie Słowa! po przypisaniu ról semantycznych.

⁷ Pełny opis znaczeń ról w rozdziale 2.

Jak widać na powyższych przykładach, rola nie jest zależna ani od składni powierzchniowej (np. *Theme* raz jest na końcu zdania i pełni funkcję dopełnienia bliższego, a raz na początku zdania i pełni funkcję podmiotu), ani od typu frazy (np. *Instrument* raz jest frazą przyimkową z przyimkiem na wymagającym Msc., a raz frazą rzeczownikową w narzędniku), ani od wyrazów, które mogą być jej reprezentantami.

Wizualizacja w programie *Slowal* ramy czasownika WIEŻĆ wraz z realizującym ją schematem wykrzystanym w przykładach (10) przedstawiona została na rys. 3.

wieźć-1							
Ocena ramy:	pewna [74]						
Rola:	Initiator	Theme	Instrument	Location, Source	Location, Goal	Path	Purpose
Preferencje selekcyjne:							

wieźć (...,imperf):							
Schemat:	pewny [31835]						
Funkcja:	subj	obj					
	np(str)	np(str)	np(inst)	xp(abl)	xp(adl)	xp(dest)	xp(perl)
Typy fraz:			prepn(np,loc)				
			prepn(w,loc)				

Rysunek 3. Rama semantyczna jednostki wieźć-1 z odpowiadającym jej schematem składniowym

1.3.6.2. Preferencje selekcyjne

Preferencje selekcyjne są to oczekiwania predykatu dotyczące ograniczeń zasobu leksykalnego dla argumentu semantycznego.

Preferencje selekcyjne zwykle mają wysoki poziom abstrakcyjności (dla miejsca, w którym się mieszka będzie to lista JL: {jednostka-administracyjna-1, obszar-1, konstrukcja-1, lokal-1, pomieszczenie-1}), czasami jednak są mocno ograniczone, np.: PIĆ (napój-1).

1.3.7. Rama semantyczna

Rama semantyczna to lista argumentów semantycznych reprezentowanych przez rolę semantyczną i preferencje selekcyjne. Rama semantyczna identyfikuje znaczenie predykatu, reprezentowane przez listę JL ze *Słownosieci* oznaczonych liczbami lub JL, które uznajemy za brakujące w *Słownosieci* oznaczonych wielkimi literami. Każda JL może być przypisana tylko do jednej ramy semantycznej. Nie może być dwóch JL o tym samym lemacie, mających identyczną ramę semantyczną, tzn. dwie jednostki leksykalne muszą się różnić albo zestawem ról semantycznych, albo zestawem preferencji selekcyjnych.

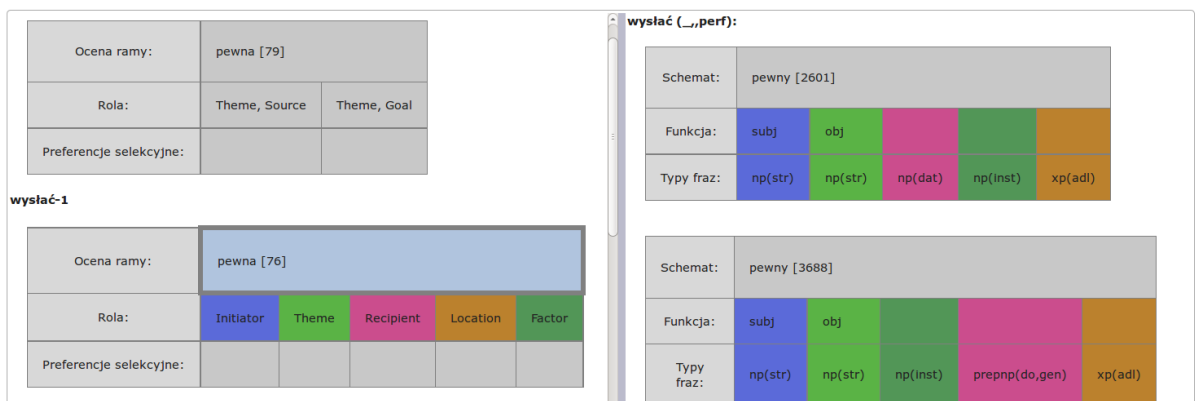
Rozważmy np. predykat DOKUPIĆ i jego ramę semantyczną wraz z odpowiadającym jej dwoma schematami składniowymi przedstawiona na rys. 4. Wszystkim pozycjom tego predykatu (np.: subj{np(str)} – frazie nominalnej w przypadku strukturalnym, czyli zależnym od kontekstu w funkcji podmiotu; obj{np(part)} – frazie nominalnej w przypadku partytywnym, w funkcji dopełnienia bliższego; {prepnnp(za,acc)} – frazie przyimkowej wymagającej przyimka za wymagającego biernika, w funkcji dopełnienia dalszego) odpowiadają argumenty semantyczne, które będziemy uszczegóławiać dodając do nich rolę semantyczną (p. 1.3.6.1) oraz preferencje selekcyjne (p. 1.3.6.2), np.: subj{np(str)} odpowiada argument semantyczny <Initiator, {osoba-1, grupa ludzi-1, podmiot-3}>; obj{np(part)} – argument <Theme, {jedzenie-2, mienie-1, przedmiot-1, wytwór-1}>; prepnnp(za,acc) – argument <Measure, {pieniądze-1, jednostka monetarna-1}>.

1.4. Alternacje i transformacje

Jeśli jakaś treść może być wyrażana na kilka sposobów, za pomocą różnych konstrukcji składniowych, mamy do czynienia z parafrazą. Z punktu widzenia walencji oznacza to przypisanie to możliwość realizowania danego argumentu semantycznego przez dwa (lub więcej) typy fraz. Jeśli istnieje możliwość skoordynowania tych fraz, mamy do czynienia z koordynacją (por. punkt 1.3.5.1). W przeciwnym razie zachodzi zjawisko alternacji bądź transformacji. Pierwsze dotyczy zmiany postaci składniowej argumentów, drugie obejmuje transformację predykatu.

1.4.0.1. Alternacja

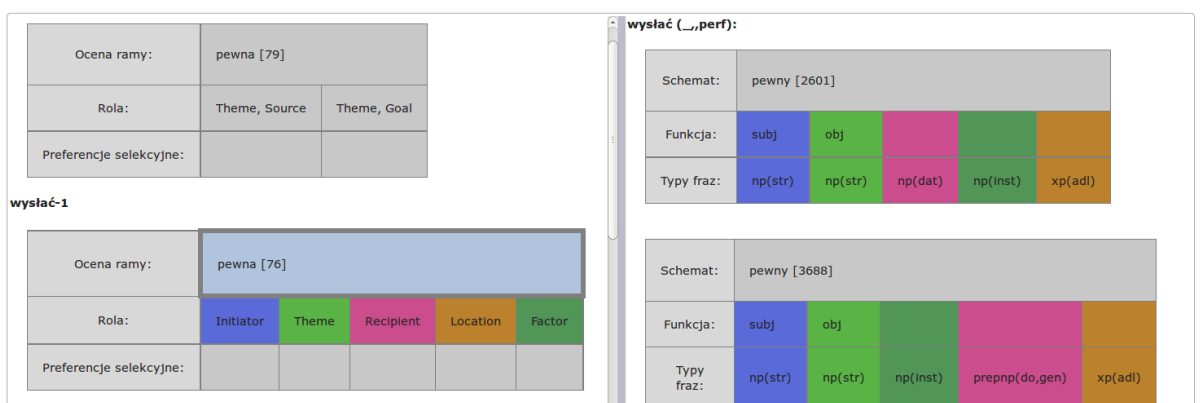
Jeśli dwa różne typy fraz mogą stanowić realizację tego samego argumentu, ale mogą występować zamiennie (ale nie jednocześnie), wówczas będziemy uważać, że są one dla siebie *alternacjami*. W takich

Rysunek 4. Schematy czasownika dokupić wraz z odpowiadającą im ramą semantyczną

sytuacjach frazy będą wpisywane do dwóch oddzielnych schematów składniowych, np. (11a,b). Natomiast takie zdania jak (11c,d) są niepoprawne. Jako że frazy **np(dat)** oraz **prepnp(do,gen)** mogą występować zamiennie, ale nie powinny występować razem, są one wpisywane do dwóch oddzielnych schematów.

- (11) a. *Marysia wysłała zaproszenie na ślub do Agaty i Piotra.* (własny)
 b. *Marysia wysłała zaproszenie na ślub Agacie i Piotrowi.* (własny)
 c. **Marysia wysłała zaproszenie na ślub Agacie i do Piotra.*
 d. **Marysia wysłała zaproszenie na ślub do Agaty i Piotrowi*

Rysunek 5. Schematy składniowe z jednym alternującym argumentem: **np(dat)/prepnp(do,gen)** wraz z przypisaną im ramą

Alternacje mogą być bardzo różne, np. alternacja biernik-celownik **np(str)/np(gen)** (*błogosławić lud/ludowi*). Inny przykład to alternacja biernik-fraza przyimkowa, np. *posłać książkę koledze/do kolegi, rozsypać okruszki ptaszkom/dla ptaszków*.

Alternacja może dotyczyć więcej niż jednego argumentu, przy czym kilka argumentów może być w nią uwikłanych równocześnie (por. czasownik **PORASTAĆ**, s. 37).

1.4.0.2. Transformacja

Jeśli konstrukcja składniowa ulega modyfikacji, ale nie dochodzi do zmiany znaczenia, to wówczas mamy do czynienia z transformacją. Szupryczyńska (1973) wyróżnia trzy typy transformacji: przeczącą, bierną i zwrotną. W transformacji przeczącej do predykatu dołączana jest partykuła *nie*, a jeden z argumentów zmienia przypadek z biernika na dopełniacz. W *Walentym* możliwość wystąpienia tego typu transformacji zaznaczamy w jednym schemacie poprzez wpisanie (w pozycji **obj** lub w pozycji nieoznaczonej) frazy typu **np(str)**. Tak więc oba typy konstrukcji zaznaczane są w jednym schemacie, i nie są dla nich tworzone dwa odrębne schematy.

Transformacja bierna, nieco mniej regularna, jest w *Walentym* sygnalizowana poprzez przypisanie odpowiedniej pozycji funkcji **obj** (dopełnienia bliższego). Zatem w *Walentym* możliwość zajścia tego typu transformacji jest zaznaczana w obrębie pojedynczego schematu i nie musimy ich już rozpatrywać na poziomie semantycznym.

Z transformacją zwrotną rzecz ma się jednak inaczej. Czasowniki podlegające takiej transformacji głębokoskładniowo są jedną jednostką, której predykat ulega transformacji (może być z *się* i bez *się*), mającą jedną ramę semantyczną powiązaną z alternatywnymi schematami składniowymi, i to przynależnymi do odrębnych podhaseł (powierzchniowoskładniowo są to dwie odrębne jednostki). Pary zdań (12–14) zawierają przykłady czasowników z *się morfologicznym* (por. p. 1.3.3), które podlegają takiej transformacji.

- (12) a. *Właściciel zmienił bar w centrum rozrywki.*
 b. *Bar zmienił się w centrum rozrywki.*
 (13) a. *Piotr otworzył furtkę bezszelestnie.*
 b. *Furtka otworzyła się bezszelestnie.*
 (14) a. *Mama mieli kawę w młynku.*
 b. *Kawa mieli się w młynku.*

Gdy chcemy opracować ramę semantyczną dla predykatów, dla których zachodzi transformacja (czyli predykat może być zarówno z *się* i bez *się*, a mimo to nie zmienia znaczenia), to ramę tę opracowujemy dla przynajmniej dwóch jednostek ze *Słownosieci*, posiadających lematy z *się* i bez *się*. W programie transformacje zaznaczamy poprzez przypisanie takiej wspólnej ramy do schematów z różnych podhaseł (por. rys. 6).

	Foreground	Background	
Preferencje selekcyjne:			

mielić-1, mielić się-D				
Ocena ramy:	pewna [4]			
Rola:	Theme	Initiator	Instrument	Result
Preferencje selekcyjne:	produkt spożywczy-1	PODMIOTY	młyn-2	forma skupienia substancji-1
	ziarno-1		młynek-1	
	ziarno-2		młynek do odpadków-1	

mielić (__,imperf):				
Schemat:	pewny [31833]			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(inst)	prepn(np,acc)
			prepn(w,loc)	

mielić się (__,imperf):				
Schemat:	pewny [7304]			
Funkcja:	subj			
Typy fraz:	np(str)	prepn(np,acc)		prepn(w,loc)

Rysunek 6. Schematy podlegające transformacji wraz z odpowiadającą im ramą

Należy przypomnieć, że nie wszystkie czasowniki z *się morfologicznym* podlegają transformacji zwrotnej, por. GRYŹĆ, WZIĄĆ p. 1.3.3 s. 7.

2. Role semantyczne

Punktem wyjścia zbioru ról jest zestaw ról wybranych przez Natalię Kotsybę we „Wstępnej propozycji opisu ról semantycznych dla *Walentego*”.

2.1. Podstawy teoretyczne

Przed opracowaniem zestawu ról semantycznych dla *Walentego* dokonaliśmy przeglądu istniejących rozwiązań. Wychodząc od oryginalnej koncepcji Fillmore’a, braliśmy pod uwagę przede wszystkim FrameNet, VerbNet, Vallex oraz po części idee Apresjana. PropBank odrzuciliśmy od razu, ponieważ chcieliśmy, by role posiadały imienne nazwy, a nie tylko numerowane identyfikatory.

Żadne z powyższych podejść nie było z naszego punktu widzenia w pełni satysfakcjonujące. Liczba ról semantycznych we FrameNecie jest według nas zbyt rozbudowana. Ponadto podejście zakładające opracowanie ustalonego z góry zestawu ram, przywoływanych następnie przez czasowniki wyraźnie odbiega od naszych preferencji. Powoduje ono bowiem, że leksykografowie, starając się dopasować czasowniki do predefiniowanych ram, mogą nie do końca świadomie ignorować braki w tym zestawie. Tak właśnie było w projekcie Dendrarium, gdy dendrolodzy próbowali na siłę wybrać drzewo dla zdania, nie dopuszczając do świadomości, że takiego drzewa brak wśród zaproponowanych przez parser rozbiorów. Wręcz przeciwnie, zamierzamy automatycznie zbadać podobieństwo czasowników ze względu na ich semantyczne i składniowe podobieństwo po zakończeniu prac ręcznych, w celu wykrycia nieuniknionych błędów i niekonsekwencji.

W Valleksie razi nas zbytnie powiązanie ról (funktorów) ze składnią: podmiot jest zawsze Actorem, dopełnienie bliższe zawsze Patiensem. W procedurze przypisywania ról ignorowane jest przy tym zjawisko alternacji, tak więc w zdaniu *Jana martwią kłopoty córki* Actorem będą kłopoty, a Patiensem Jan, zaś w zdaniu *Jan martwi się kłopotami córki* dokładnie odwrotnie. Z drugiej strony jest to przykładowe podejście, w którym żywotność czy wolitywność nie stanowi istotnego kryterium doboru ról.

W rezultacie najbliższy naszemu podejściu wydaje się VerbNet. Po pierwsze, planujemy uwzględnić zjawisko alternacji schematów składniowych czasownika przy wiązaniu poziomu składniowego słownika z poziomem semantycznym. Innym podobieństwem jest włączenie preferencji selekcyjnych do reprezentacji semantyki jednostki leksykalnej. Niestety, dla języka polskiego nie posiadamy odpowiednika klasyfikacji Levin będącej podstawą VerbNetu, co rzecz jasna negatywnie wpływa na uporządkowanie proponowanego systemu ról.

Ponadto istotny wpływ na tworzenie systemu ról miała struktura czasownikowej części *Słowsieci*, a dokładniej rzecz ujmując górna część hierarchii hiperonimii.

2.2. Ogólne założenia

Predykaty opisują określone sytuacje, a ich argumenty reprezentują uczestniczące w nich jednostki. Rama semantyczna ma opisywać, jakie jednostki mogą uczestniczyć w sytuacji (preferencje selekcyjne) oraz w jaki sposób w niej uczestniczą (role semantyczne). Podstawowe role semantyczne (patrz p. 2.4.1) służą do opisu obligatoryjnych uczestników sytuacji (US), nazywanych w lingwistyce aktantami (Tesnière, 1959).

Dobierając zestaw ról semantycznych, kierowaliśmy się także następującymi założeniami.

1. Różnym podrzędnikom predykatu w wypowiedzeniu, wymaganym bądź nie, przypisywane mają być odrębne role.
2. Pojedynczemu podrzędnikowi ma być przypisywana pojedyncza rola.
3. Zestaw ról ma być minimalny, byleby odzwierciedlał różnice semantyczne pomiędzy uczestnikami sytuacji.

Wśród ról podstawowych (por. p. 2.3 i 2.4.3) wyróżniamy trzy grupy: inicjująca (realizowana zazwyczaj jako podmiot w podstawowym schemacie składniowym), towarzysząca (realizowana zazwyczaj jako dopełnienie bliższe) oraz zamykająca (realizowana zazwyczaj jako dopełnienie dalsze). Szczegółne znaczenie dwóch pierwszych grup zostało zaznaczone poprzez wyodrębnienie protoram wskazujących, że pewne role z tych dwóch grup są ze sobą w ustalony sposób powiązane a priori. Jeśli zatem w ramie wystąpią jednocześnie role z grupy inicjującej i towarzyszącej, to najprawdopodobniej będą one podlegać następującym zależnościom:

$$\begin{array}{lcl} \textit{Initiator} & \implies & \textit{Theme} \quad \implies \quad (\textit{Recipient}) \\ \textit{Stimulus} & \implies & \textit{Experiencer} \end{array}$$

Oprócz tego rozważane są role uzupełniające (p. 2.4.4), które służą do reprezentacji charakteru okoliczności sytuacji. Zazwyczaj są one reprezentowane przez modyfikatory i z tego względu dla większości schematów predykatów role te nie będą w *Walentym* występować. Istnieją jednak predykaty, dla których są one argumentami, np. dla predykatu TRAKTOWAĆ wymagany jest argument informujący, w jaki sposób ktoś lub coś jest traktowane, w schematach walencyjnych zanotowany jako $xp(mod)$, np. *fatalnie, w sposób okrutny, jak zezowatego, jak służącą, jak zwykle*; dla TRWAĆ – czas trwania czynności, zdarzenia, itp., który jest w schematach zapisany jako $xp(dur)$, np. *cały rok, przez godzinę, dosyć długo, od poniedziałku*. Ponadto uwzględniane są argumenty nie tyle wymagane, co charakterystyczne. Na przykład dla czasowników ruchu – $xp(ab1)$, np. *prepn(pod, gen)* (*spod Nowego Yorku*); $xp(ad1)$, np. *prepn(do, gen)* (*do Warszawy*); $xp(per1)$, np. *prepn(przez, acc)* (*przez Francję*). W takich wypadkach schematy zawierają tego typu frazy, a odpowiadające im role będą bezpośrednio wpisywane do poziomu semantycznego słownika.

2.3. Poziomy opis ról semantycznych

Przypisując role konkretnym argumentom należy pamiętać, iż punktem wyjścia jest predykat. To znaczenie predykatu wpływa na liczbę argumentów i ich pozycję.

Informacja semantyczna w *Walentym* jest opisana na trzech poziomach. Pierwszy poziom stanowią role główne (role podstawowe i role uzupełniające), które z grubsza opisują, jaką funkcję pełni argument w zdaniu. Każdy argument ma mieć przypisaną jedną rolę główną. Jeśli w jednym schemacie składniowym są dwa argumenty mające taką samą rolę główną, wówczas należy je rozróżnić drugim poziomem – atrybutami ról. Jedynie w przypadku ról uzupełniających dozwolone jest dodanie atrybutów nawet wtedy, gdy jest tylko jedna taka rola w schemacie (dotyczy to ról: *Time* i *Location*). Trzeci poziom stanowią preferencje selekcyjne, które wskazują, jakie słownictwo może być użyte w konkretnej pozycji.

2.4. Główne role semantyczne

Punktem wyjścia dla wyboru ról semantycznych jest ich podział z jednej strony na trzy grupy: inicjującą, towarzyszącą oraz zamykającą, a z drugiej na dwa ich typy: podstawowe i uzupełniające. Grupy określają na jakim etapie akcji określanej przez predykat pojawiają się uczestnicy akcji (role podstawowe) lub na jakim etapie akcji istotne są okoliczności zewnętrzne (role uzupełniające). Grupa inicjująca zawiera role, które przypisujemy komuś lub czemuś, kto lub co inicjuje lub wpływa na zainicjowanie sytuacji określanej przez predykat. W przykładach argumenty z tej grupy będziemy zaznaczać na niebiesko. Grupa towarzysząca zawiera role, które przypisujemy komuś lub czemuś, z kim lub czym coś się dzieje, kto lub co podlega czynności lub znajduje się w stanie wskazanym przez predykat. Desygnaty reprezentowane przez argumenty semantyczne, którym przypiszemy role z tej grupy, opisane w tym punkcie przyczyniają się do wykonania akcji lub jej podlegają, na nich akcja jest wykonywana. W przykładach argumenty z tej grupy będziemy zaznaczać na zielono. Grupa zamykająca zawiera role, które przypisujemy komuś lub czemuś, kto lub co zrodziło, ukształtowało się, powstało podczas czynności wskazanej przez predykat lub komuś, na kogo ukierunkowana jest akcja. W przykładach argumenty z tej grupy będziemy zaznaczać na różowo.

W tabeli 1 przedstawiony jest podział ról głównych (podstawowych i uzupełniających) oraz ich atrybutów (prezentowanych na szarym tle) na wspomniane powyżej trzy grupy. Natomiast na rysunku 7

widnieje drzewo decyzyjne, na podstawie którego należy określać, jakie role powinny być przypisane do poszczególnych argumentów danego predykatu.

Tabela 1. Podział ról na grupy

	Grupa inicjująca	Grupa towarzysząca	Grupa zamykająca
Podstawowe	☐ Initiator ☐ Stimulus	☐ Theme ☐ Experiencer ☐ Factor ☐ Instrument	☐ Recipient ☐ Result
Uzupełniające	☐ Cause ☐ Condition	☐ Attribute ☐ Manner ☐ Measure ☐ Location ☐ Path ☐ Time ☐ Duration	☐ Purpose
Atrybuty	☐ Source	☐ Foreground ☐ Background	☐ Goal

2.4.1. Uczestnik Sytuacji a Okoliczności

W wypowiedzeniu mamy do czynienia z dwoma rodzajami funkcji argumentu semantycznego. Pierwszy rodzaj to tzw. uczestnik akcji, a drugi to okoliczność. Uczestnicy akcji są zaangażowani w sytuację opisywaną przez predykat, stanowią podstawową, obowiązkową część opisu sytuacji (poza *Factorem*), a okoliczności opisują warunki w jakich dzieje się akcja, są tłem. Uczestnicy biorą udział w akcji (poza *Recipientem*), a okoliczności jej towarzyszą. Role dotyczące uczestników akcji są bardziej ogólne, i co się z tym wiąże – bardziej abstrakcyjne, a dotyczące okoliczności są bardziej szczegółowe, a więc i bardziej konkretne.

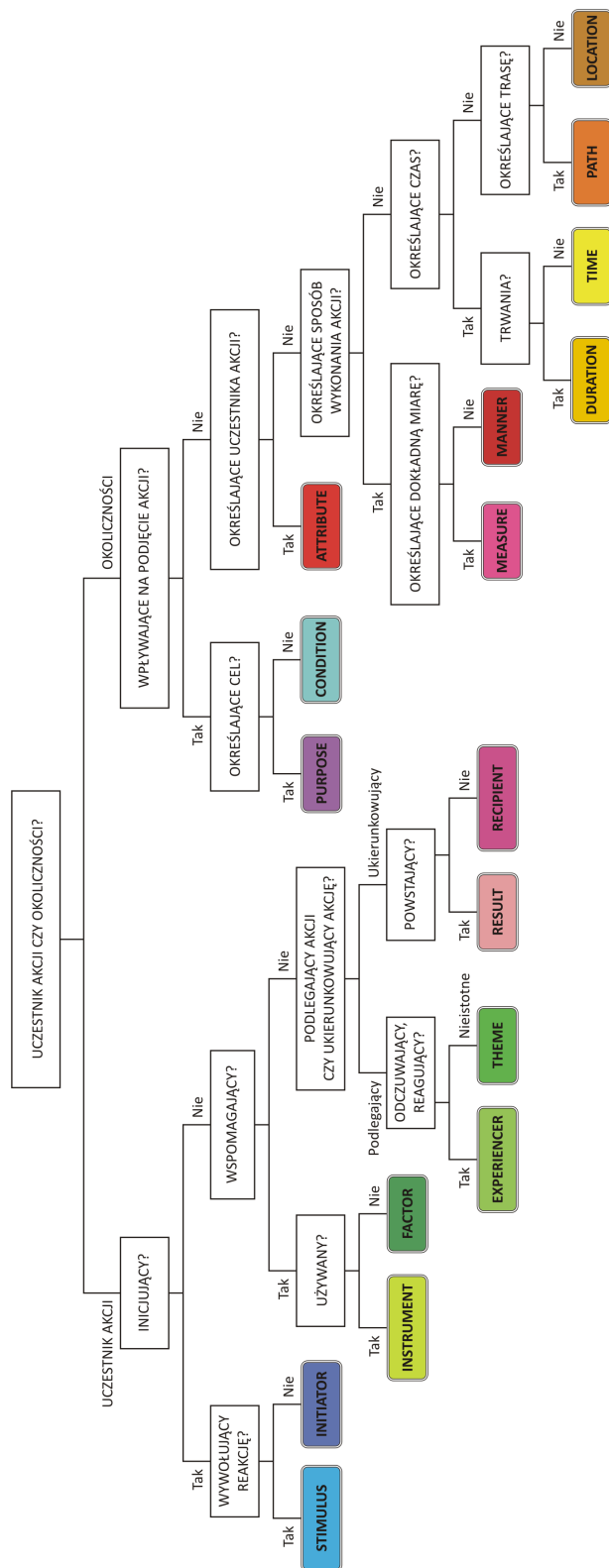
2.4.2. Charakterystyczne funkcje US

W niniejszym punkcie przeanalizujemy funkcje pełnione typowo przez poszczególne argumenty w sytuacjach, w których uczestniczą. Funkcje te zostały zestawione w tabeli 2. Symbol ± oznacza, że wybrana cecha jest dla danej roli nieistotna.

2.4.2.1. Inicjowanie

Właściwość **inicjowania** posiada US, który – świadomie lub nie, woliwnie lub nie – **inicjuje** jakąś czynność, proces, sytuację. Ktoś lub coś, kto lub co jest bezpośrednim czynnikiem sprawczym sytuacji opisanej przez predykat, por. zdania (15).

- (15) *Julek mówił, że twój wujek jeździł do Chin czy do Indii.* (NKJP)
To i dobrze, że ogrodnicze - kierowca wzdycha z wyraźną ulgą. (NKJP)
Mamy więc złe chochliki rozrabiające po lasach (...) (NKJP)
Mag, jak to mag - czarował. (NKJP)
Młodzieńca święta, grzesząc nieposłuszeństwem, uciekła z domu. (NKJP)

Rysunek 7. Drzewo decyzyjne dla ról głównych

Tabela 2. Zestawienie funkcji poszczególnych uczestników sytuacji

	INICJUJE	WYWOŁUJE REAKCJE	WSPOMAGA	JEST UŻYWANY	PODLEGA	ODBIERA BODŹCE, REAGUJE	CZYNNOŚĆ JEST NAŃ UKIERUNKOWANA	ODBIERA SKUTKI, INSPIRUJE	POWSTAJE
<i>Initiator</i>	+	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Stimulus</i>	+	+	–	–	–	–	–	–	–
<i>Theme</i>	–	–	–	–	+	±	–	±	–
<i>Experiencer</i>	–	–	–	–	+	+	–	–	–
<i>Factor</i>	–	–	+	–	–	–	–	–	–
<i>Instrument</i>	–	–	+	+	–	–	–	–	–
<i>Result</i>	–	–	–	–	–	–	+	–	+
<i>Recipient</i>	–	–	–	–	–	–	+	+	–

2.4.2.2. Podleganie

Właściwość **podlegania** posiada uczestnik sytuacji, który **podlega** jakiemuś procesowi, czyjemuś działaniu, na które nie ma wpływu. **Podlegający** US na ogół ulega jakiejś przemianie. Może zmienić kształt, wielkość, pozycję, miejsce, itp. pozostając jednak tym samym bytem. Należy odróżniać sytuację opisywaną przez predykat, w której US **inicjuje** działanie, od sytuacji, w której istotny jest pewien stan, któremu US **podlega**, w którym się znajduje, gdy jest w stanie spoczynku, np. podczas stania, siedzenia, leżenia, itp. Również gdy podlega naturalnym procesom, które wynikają z natury człowieka, a nie z chwilowych bodźców zewnętrznych, np. starzenie się, przekwitanie, itp. Przykładowe zdania zawierające argumenty podlegające sytuacji to (16)

- (16) *Pawilon, którego **dach** runął w sobotnie popołudnie, został oddany do użytku w 2000 r.* (NKJP)
***Dworek** stał na wzgórzu, na niewielkiej polanie, ze wszystkich stron otoczonej wysokim murem staro-
lasu.* (NKJP)
***Same belki** natomiast zgniły najprawdopodobniej z powodu wilgoci.* (NKJP)
*Z wąsów spadały mu **krople wody**.* (NKJP)
***Karina** wciąż spała, z głową zasłoniętą ramieniem.* (NKJP)
***Kinga i Agnieszka** siedzą przy stole.* (NKJP)

Właściwość tę posiada więc *ktoś, kto* lub *coś, co* **podlega** działaniu jakiejś zewnętrznej siły, *kto* lub *co* charakteryzuje się pewną cechą, sposobem bycia, trwania w pewnym stanie lub *ktoś* lub *coś, kto* lub *co* ulega procesowi nie wywołanemu chwilowymi bodźcami zewnętrznymi.

2.4.2.3. Inicjowanie a podleganie

Większość predykatów otwierających pozycję dla **inicjującego** US, otwiera również drugą pozycję dla **podlegającego** danej czynności US. Wówczas **inicjujący** US wpływa na **podlegającego** US, por. zdania (17).

- (17) *Kiedyś **p. Teresa** hodowała także **cytrynę**, jednak **półkilogramowe owoce** połamały **drzewko**.* (NKJP)
***Nietrzeźwy 16-latek** pobił w Gimnazjum nr 1 w Ciechanowie **swojego rówieśnika**.* (NKJP)

Prezydent RP delegował do Rzymu hr. Szembeka, by reprezentował go podczas uroczystości pogrzebowych Piusa XI. (NKJP)
Barbara z rozrzuwieniem wspominała rogaliki w małej kafejce na Montmartrze. (NKJP)
Radosna Nowina, którą aniołowie ogłosili w Nazarecie i Betlejem, rozniosła się po Judei, Galilei, Samarii i napelniła całą Jerozolimę. (NKJP)
Dzieci ze zrujnowanego miasta fotografują świat, w którym nie ma wojny. (NKJP)
Wicher włókł odrąbany konar, dmiąc w gęstwą liści jak w żagiel. (NKJP)

2.4.2.4. Inicjowanie — podleganie — powstawanie

Powstający US tworzony jest z US podlegającego działaniu inicjującego US. US podlegający akcji staje się częścią lub się przekształca w powstającego US, por. (18).

- (18) a. *Ulepione z gliny i słomy chatki, odgradzone od świata wysokimi murami, latem duszą się w kurzu, a jesienią i wiosną, gdy rzadko tu widywane deszcze skropią ziemię, toną w mazistym, szarym błocie.* (NKJP)
To tak jakby motyla wystrugać z drewna. (NKJP)
Już zimą 2003 r. podczas koncertu pieśni operowych, zorganizowanego w Katedrze Edukacji Artystycznej w Łodzi, można było obejrzeć jej pierwszą wystawę obrazów namalowanych farbami olejnymi. (NKJP)
Chyba przyjdzie mi przerobić mój miecz na sztylet - smucił się rycerz Marcin Rogowski. (NKJP)
 b. *Dzieci rysowały, wyklejały i malowały portrety świdnickich seniorów.* (NKJP)
Niemal nie sposób wymienić ich wszystkich; dość powiedzieć, że był nie tylko inżynierem i ekspertem górniczym (zbudowane przezeń doki w Góteborgu ponoć służą do dzisiaj), lecz także fizykiem i chemikiem. (NKJP)
Wypromował 3 doktorów na Wydziale Zarządzania UŁ oraz 88 magistrów na kierunku zarządzanie oraz stosunki międzynarodowe. (NKJP)
 c. *Muszę dziś zrobić dobry uczynek i uratować panią przed ubóstwem na emeryturze!* (NKJP)
Ta strona psychoanalizy, wytworzenie nowej techniki introspekcji, stanowi zapewne najdonioślejszą część nauki Freuda, powołaną do znacznie większych przeznaczeń, niż trudna do stosowania i często zawodna w wynikach psychoanaliza lekarska. (NKJP)

W zwyczaju językowym, który dąży do ekonomii, nie zawsze musi być sygnalizowany podlegający US. Tak jest np. w zdaniach (18b), w których podlegającym US (np. kartki i farbki, materiały budowlane) nie występuje⁸.

Podlegającego US czasami w ogóle nie ma, kiedy powstający jest tworem abstrakcyjnym (18c).

2.4.2.5. Inicjowanie — podleganie — odbieranie skutków

W tego typu sytuacjach inicjujący US skupia uwagę na podlegającym US, ale akcja jest podejmowana z uwagi na trzeciego US, który też odbiera jej skutki. Większość predykatów, które otwierają pozycję dla odbierającego skutki US otwierają również pozycję dla podlegającego uczestnika sytuacji, por. zdania (19). Jeśli nawet podlegający US nie jest wyrażany explicite, to na ogół istnieje w domyśle.

- (19) *Musi pan do niego jechać, tam nie jest łatwo trafić, bo to nieznana wyspa, ale ja panu wszystko wytłumaczę...* (NKJP)
Wrócił do zawodu, pisze, zamawiają u niego teksty, nie chleje. (NKJP)
Już chyba ostatni moment, byśmy dokonali wyboru i kupili prezenty dla rodziny, przyjaciół. (NKJP)
To jak strzał z teologicznej dwururki - wydawnictwo "Znak" obdarowało nas dwiema pracami chrystologicznymi: wybitnego żydowskiego biblisty Gezy Vermesa (oryginał książki powstał przed trzydziestu laty) i równie wybitnego biblisty polskiego ks. Alfonsa Skowronka. (NKJP)
Starostwo wniosło pozew do sądu. (NKJP)
Przywiozła ją znajoma, adwokatka broniąca arystokratę przed konserwatorami sztuki. (NKJP)
Wcześniej Andrew pomagał jej w poszukiwaniach, ale wtedy jeszcze nic ich nie łączyło. (NKJP)

⁸ Jeśli u kogoś budzi wątpliwości umieszczenie w tym zestawie zdania z WYPROMOWAĆ, niech spojrzy na zdanie z NKJP (...) *wypromował na doktora nauk matematycznych swojego asystenta Lecha Dubikajtisa.*

2.4.2.6. Bycie używanym

Za **używany** uznajemy taki US, który wspomaga akcję, będąc w niej bezpośrednio **używanym**, ale nie zużywanym (bo zużycie oznaczałoby podleganie akcji), por. (20).

- (20) *Aleksander Kwaśniewski rozmawiał w środę przez telefon z prezydentem elektem USA Georgem W. Bushem.* (NKJP)
Opalałam się, kopałam żółtą łopatą dziurę w piasku i szukałam tam muszelek. (NKJP)

2.4.2.7. Wywoływanie reakcji a odbieranie bodźców

Specyficznym typem zależności „inicjowanie – podleganie” jest „**wywoływanie reakcji – odbieranie, reagowanie**”. W tym wypadku US inicjujący nie ma żadnej kontroli nad tym, czy zajdzie akcja. Przyczynia się on do zainicjowania akcji, która może doprowadzić do reakcji drugiego US. Aby możliwe było wywołanie reakcji, predykat musi otworzyć dwie pozycje – jedna dla US, który inicjuje jej wywołanie i druga dla US, który ją odbiera. Niemniej jedna z tych ról, zazwyczaj **Stimulus**, może być głęboko ukryta i nie pojawiać się na powierzchni. Istotne jest też to, że w odróżnieniu do bardziej prototypowego inicjowania – podlegania nie tyle istotna jest sama akcja, co jej odbiór lub reakcja na nią podlegającego jej US. To, czy akcja wskazana przez predykat zajdzie, nie zależy od inicjującego US tylko od odbierającego US.

EH: Przykład?

Taka para uczestników sytuacji pojawia się w zdaniach (21). Predykaty występujące w zdaniach (21a) są prototypowe dla omawianej zależności.

- (21) a. *Obydwa wiersze wzruszyły mnie swą treścią.* (NKJP)
Kiedy natomiast prorok Eliasz usłyszał powiew łagodnego wiatru, zakrył sobie twarz płaszczem, ponieważ w wietrze był Pan (por. 1 Krl 19, 12-13). (NKJP)
Słońce razi panienkę? (NKJP)
W słynnej Galerie Lafayette w Paryżu "przypadkowo" rozlała pewnego dnia swoje perfumy na dywan, wywołując zamieszanie - ale klienci, czując zapach, zaczęli wypytywać o nieznanym im produkt. (NKJP)
Jej brat Zygmunt ożenił się z hrabianką Potocką, ale ona nudziła się na wsi i w końcu wyjechała z kimś atrakcyjniejszym, by nigdy nie wrócić. (NKJP)
- b. *Wełniane skarpety gryzły w nogi, pot zbierał się w zagłębieniach ciała, splotwał wzdłuż kręgosłupa (...).* (NKJP)
Ręka mnie swędzi od ukąszeń komarów. (własny)
Wszystko mnie już swędziało od tej słonej wody, na głowie miałam wiecheć. (NKJP)
- c. *Jeśli okolice intymne swędzą i pieką, prawdopodobnie masz grzybicę pochwy, wywołaną przez drożdżak Candida albicans.* (NKJP)
- d. *Śniło mi się, że spadam.* (NKJP)
Znienawidził ją, gdy przyśnił mu się sen. (NKJP)
Syn śnił spokojny, piękny sen o dalekich podróżach. (NKJP)
Wszystkim śni się jeden sen, że Anka będzie chodzić. (NKJP)

Ciekawą zależność prezentują zdania (21b). *Nogi*, *ręka* są **Theme**, ponieważ to one podlegają *gryzieniu* czy *swędzeniu*, a ewidentnym **Experiencerem** jest tu ich właściciel, istota żywa, która odczuwa swędzenie, pieczenie czy ból i w żaden sposób nie inicjuje sytuacji. I to od niego, od jego indywidualnej wrażliwości zależy, czy reprezentowany przez predykat fakt będzie miał miejsce. Trudniej ustalić jest **Stimulus**. Jedynie w wypadku *gryzienia* występuje on wyraźnie na powierzchni; są nim *skarpety*. Ustalamy jednak, że w wypadku zatartej granicy pomiędzy przyczyną (**Condition**) a **Stimulusem** przyjmujemy ten ostatni (*ukąszenia komarów*, *słona woda* dla SWĘDZIEĆ). Natomiast w zdaniu (21c) **Stimulus** w ogóle nie występuje na powierzchni; są nim procesy fizjologiczne (tu *grzybica pochwy* pojawiająca się w innej części wypowiedzenia).

Najciekawszym jednak przykładem są zdania (21d). Znów bez żadnej wątpliwości mamy do czynienia z **Experiencerem**, trudniej natomiast ustalić **Stimulus**. To, że śnimy, spowodowane jest przez procesy umysłowe, zwane *snem*, i to jego uznajemy za **Stimulus**. Natomiast nie jest nim treść snu, której przypisujemy rolę **Theme**⁹.

2.4.2.8. Wspomaganie

⁹ Zauważmy, że te dwie role, choć współwystępują w jednej ramie semantycznej, nigdy nie wystąpią razem na powierzchni, gdyż w takim wypadku temat będzie podrzędnikiem snu, a nie właściwego predykatu.

Wspomagający US nie inicjuje sytuacji, ale ma swój udział w jej przebiegu. Bez niego sytuacja w ogóle nie byłaby wykonana, por. zdania (22).

- (22) *Możesz pójść do firmy i powiedzieć, chcę u państwa mieć staż, nie jestem gorszy.* (NKJP)
Miał pod jego kierunkiem pisać doktorat pod tytułem Nieśmiertelność duszy u Platona. (NKJP)
Stowarzyszenie Agencji Zatrudnienia ma zamiar afiliować się przy Konfederacji Pracodawców Polskich, a także zostać członkiem międzynarodowego stowarzyszenia CIETT. (NKJP)

Factor jest rolą wspomagającą, niesamodzielną. Przy takich czasownikach jak DOKTORYZOWAĆ SIĘ współwystępuje z *Initiatorem*. Równie często współwystępuje z parą *Stimulus*, *Experienter*, gdy wpływa na sposób odczuwania tego ostatniego, np. dla takich czasowników, jak KOIĆ, UPRZYTOMNIĆ.

2.4.3. Role podstawowe – uczestnicy sytuacji

Teraz po kolei omówimy poszczególne role wykorzystywane w *Walentym*. Zaczniemy od uczestników sytuacji. Będziemy omawiać nie tylko poszczególne role, ale także ich pary, trójki itp. W przykładach od razu umieszczane będą schematy wskazujące na sposób powierzchniowej realizacji danej ramy.

2.4.3.1. Initiator

Ktoś, kto lub coś, co *inicjuje* czynność wskazaną przez predykat akcji nazywa się *Initiator*. Zaczniemy od jego wystąpienia z predykatem niewpływającym na innych uczestników.

Rama 1 biwakować-1
Initiator OKOLICZNOŚCI
 subj{np(str)} {xp(locat)}

- (23) *Dzieci biwakowały w Kosewie w prawdziwych namiotach dziesięcioosobowych.* (NKJP)

2.4.3.2. Theme

Samodzielnie występujące *Theme* to ktoś lub coś, co *podlega* jakiemuś samoistnemu procesowi lub znajduje się w jakimś stanie.

Rama 2 dorośleć-1
Theme
 subj{np(str)}

- (24) *Dzieci dorośleją.* (Walenty)

Rama 3 tkwić-1
Theme OKOLICZNOŚCI
 subj{np(str)} {xp(locat)}

- (25) *Pestka tkwiła przy oknie, usiłując czytać.* (NKJP)

Rama 4 fosforyzować-1
Theme Theme
 subj{np(str)} np(inst)

- (26) *Księga spadła na ziemię i zaczęła fosforyzować zielonym światłem.* (Walenty)

2.4.3.3. Initiator wraz z Theme

Initiator to także ktoś lub coś, kto lub co *inicjuje* zmianę wielkości, stanu, kształtu lub położenia drugiego uczestnika akcji. Ten drugi uczestnik akcji, który *podlega* działaniu *Initiatora*, to *Theme*.

Przedstawimy to na przykładzie czasowników KARTKOWAĆ (rama 5) i PRZETRZYMYWAĆ (rama 6). Wizualizacja w programie *Słowa* widnieje na rys. 8. Zwróćmy uwagę na kolory, którymi oznakowane są role i odpowiadające im pozycje w schematach; analogicznych kolorów używamy w niniejszej instrukcji.

- (27) *Wieczorem Nowak kartkował książkę o tramwajach, znajdując różne ciekawostki.* (NKJP)

- (28) *Rzecz dzieje się w listopadzie 2002 roku, gdy w Moskwie właśnie terroryści przetrzymują na widowni teatru na Dubrowce widzów musicalu Nord-Ost.* (NKJP)

Rama 5 kartkować-1

Initiator *Theme*
 subj{np(str)} obj{np(str)}

Rama 6 przetrzymywać-2

Initiator *Theme* OKOLICZNOŚCI
 subj{np(str)} obj{np(str)} {xp(locat)}

kartkować-1

Ocena ramy:	pewna [198]	
Rola:	Theme	Initiator
Preferencje selekcyjne:	egzemplarz-2	LUDZIE

kartkować (_,Imperf):

Schemat:	pewny [149]	
Funkcja:	subj	obj
Typy fraz:	np(str)	np(str)

Rysunek 8. Rama z rolami *Initiator* i *Theme* i odpowiadający jej schemat predykatu KARTKOWAĆ

2.4.3.4. Stimulus i Experienter

Stimulus to coś lub ktoś, kto swoją cechą, właściwością wywołuje reakcję w drugim US – *Experienterze*. To, czy sytuacja zasygnalizowana przez predykat zajdzie zależy od spostrzegawczości, wrażliwości *Experientera*. *Experienter* to ktoś odczuwający uczucia, emocje, przeżywający różne stany psychiczne. To również ktoś, kto mimowolnie odbiera różne bodźce zmysłami. *Experienterem* będzie też ktoś, kto podlega działaniu krótkotrwałym procesom wywoływanym jakimiś zewnętrznymi bodźcami, np. śnieniu (*Stimulusem* są tu niewyrażone na powierzchni procesy fizjologiczne wywołujące wizje), trzeźwieniu (aby możliwe było wytrzeźwienie, potrzebny jest wcześniej jakiś bodziec, np. alkohol, silne pragnie), itp.

Rama 7 doskwierać-1

Stimulus *Experienter*
 subj{np(str);ncp(str,że)} np(dat)
 subj{cp(że)} np(dat)

- (29) *Ale tajemnica mocno jej doskwierała, jak i to, że nie znajdowała w swym doświadczeniu żadnej wskazówki, co począć w takich okolicznościach.* (Walenty)
Hillary Clinton doskwierało, że nie może objąć przewodnictwa żadnej komisji w Senacie. (Walenty)

Rama 8 lubować się-1

Experienter *Stimulus*
 subj{np(str)} np(inst)
 subj{np(str)} {prepn(w,loc);prepn(w,loc,jak);prepn(w,loc,żeby)}

- (30) *Chociaż autor Canto General lubi się brzmieniem słowa, muzyczność wiersza nigdy jednak nie staje się dla niego celem samym w sobie.* (Walenty)
Reżyser lubi się w długich ujęciach, szczególnie skupia się na pięknym ciele Magdaleny Cieleckiej, grającej jedną z głównych ról. (Walenty)
Lubujesz się w takich popisach słownych i w tym, aby udowadniać innym, jacy są głupi. (Walenty)

Ważną wskazówkę stanowi też fakt, że to, czy odbiór sygnału nastąpił, zależy ostatecznie od subiektywnego wrażenia odbierającego, na co wskazują dialogi (31)–(34).

- (31) a. *Razi cię słońce?* (własny)
 b. *Nie, szczypią mnie oczy od wiatru.* (własny)
 (32) a. *Widzisz tego człowieka w czerwonej kurtce stojącego na przystanku?* (własny)
 b. *Nie, nie widzę.* (własny)
 (33) a. *Ta muzyka ukoji twój ból.* (własny)
 b. *Niestety, nie ukoila.* (własny)
 (34) a. *W jakim wieku uświadomiono Ci, że Mikołaj nie istnieje?* (własny)
 b. *Jak to, nie istnieje, przecież mieszka w Laponii.* (własny)

Aby możliwe było wywołanie reakcji, predykat musi otworzyć dwie pozycje – jedną dla *Stimulusa*, który ją wywołuje i drugą dla *Experientera*, który ją odbiera. Niemniej jedna z tych ról może być głęboko ukryta i nie pojawiać się na powierzchni. W szczególności, w dialogach *Stimulusem* jest *słońce* (31), *człowiek w czerwonej kurtce stojący na przystanku* (32), *muzyka* (33) oraz nie wyrażona na powierzchni *informacja o istnieniu Mikołaja* (34). Z kolei *Experienter* na powierzchni występuje tylko w zdaniu (34)¹⁰. Nie mniej jednak zdania (b) wszystkich dialogów pokazują, że wystąpienie *Stimulusa* nie determinuje reakcji *Experientera*.

2.4.3.5. Factor

Nazwa tej roli pochodzi od połączenia nazw Benefactor i Malfactor. To ktoś, kto choć bezpośrednio nie wykonuje danej czynności, to przyczynia się w sposób czynny do jej wykonania, ma wpływ na sytuację, wspomaga, a nawet umożliwia jej zaistnienie. Występuje wraz z *Initiatorem* lub *Experienterem* (w jego wypadku ma lub usiłuje mieć wpływ na jego odczucia).

Rama 9 afiliować-1, afiliować się-A tworzyć coś przy czymś lub przyłączyć się do czegoś

Initiator	Theme	Factor
subj{np(str)}	obj{np(str)}	prepnp(przy, loc)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	prepnp(do, loc)
subj{np(str)}		prepnp(przy, loc)
subj{np(str)}		prepnp(do, loc)

- (35) (...) należy akredytować, afiliować *Solidarność przy międzynarodowych centralach związkowych.*
 (Walenty)
Miejskowy kościół został afiliowany do prepozytury węgrowskiej w 1721 roku. (Walenty)
Pomysł, że środowisko polityczne czy kulturalne, do którego należałem, chciało się afiliować przy kardynale Wyszyńskim, jest tak absurdalnie niemądry, że w ogóle nie nadaje się do poważnej rozmowy. (Walenty)
 (...) prześladowała wywłaszczonych ziemian, gospodarnych chłopów, wykwalifikowanych robotników, przedwojennych profesorów i na końcu Żydów, szczególnie gdy nie afiliowali się do nowego ustroju. (Walenty)

Jak pisaliśmy w poprzednim punkcie, *Factor* współwystępuje też często z *Stimulus* i *Experienter*, por. rama 62 czasownika KOIĆ, s. 44.

2.4.3.6. Instrument

To coś, dzięki czemu możemy wykonać jakąś czynność, co pełni funkcję wspomagającą, ułatwiającą wykonanie akcji.

Rama 10 jazzować-1

Initiator	Instrument
subj{np(str)}	prepnp(na, loc)

- (36) *Jerzemu Zelnikowi towarzyszyć będzie jazzujący na instrumentach klawiszowych Michał Matela.*
 (Walenty)

Rama 11 żąć-1

¹⁰ W zdaniu (33) pojawia się na powierzchni głębiej w strukturze zdania *twój ból*, nie jest jednak podrzędnikiem predykatu UKOIĆ.

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Instrument</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(instr)

(37) *Zboże jeszcze długo żęto sierpem.* (Walenty)

Identyczną ramę (z dokładnością do preferencji selekcyjnych, por. rozdz. 4) posiada jednostka masakrować-1, por. zdanie (38).

(38) *Niemcy tymczasem masakrują granatnikami i bronią maszynową oddziały na boisku.* (Walenty)

2.4.3.7. Result wraz z Initiatorem i Theme

Result to coś, co jest efektem końcowym akcji, na którą wskazuje predykat, co powstaje w jej wyniku. Bardzo często występuje wraz z *Initiatorem* i *Theme*.

Rama 12 ćwiartować-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Instrument</i>	<i>Result</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	np(inst)	prepn(np, acc)

(39) *Ich ciała przypalano nad ogniem i ćwiartowano na drobne kawałki.* (Walenty)

Dwóch innych zaczęło ćwiartować świnię bambusowymi nożami, a tymczasem wszyscy wojownicy malowali swe ciała żółtą farbą. (Walenty)

Rama 13 konstruować-1

<i>Initiator</i>	<i>Result</i>	<i>Theme</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	prepn(z, gen)

(40) *Konstruuje go z grubych gałęzi i układa warstwami, przekładając darnią i perzem.* (Walenty)

Niejednokrotnie jednak coś powstaje w wyniku samoistnego procesu, bez udziału *Initiatora*.

Rama 14 powstawać-1

<i>Result</i>	<i>Theme</i>
subj{np(str)}	prepn(z, gen)

(41) *Same ściany powstawały jeszcze z materiałów tradycyjnych.* (NKJP)

Rama 15 zsumować się-B

<i>Theme</i>	<i>Theme</i>	<i>Result</i>
subj{np(str)}	prepn(z, gen)	prepn(do, gen)
subj{np(str)}	prepn(z, gen)	prepn(na, acc)
subj{np(str)}	prepn(z, gen)	prepn(w, acc)

(42) *Ponieważ wcześniej za takie samo zagranie miał upomnienie, dwie żółte kartki musiały zsumować się w jedną czerwoną.* (Walenty)

Każda z czterech kwart kończyła się wysokim zwycięstwem zeszłorocznych mistrzów, które zsumowały się na nieprawdopodobną przewagę 111 pkt. (NKJP popr.)

2.4.3.8. Recipient wraz z Initiatorem, Theme lub Resultem

Recipient to ktoś, ku komu jest skierowana czynność, ale kto tej czynności nie podlega, do kogo jest skierowana wypowiedź, z myślą o kim podejmowana jest akcja. To ktoś, kto choć nie musi brać udziału w akcji, *odbiera* jej skutki.

Rama 16 zwędzić-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	np(dat)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	prepn(od, gen)

(43) *Powiedzmy, że jak pójdę wieczorem fasować koniak dla pana, to kiedy magazynier odejdzie gdzieś na stronę, zwędzę mu puszkę tytoniu z półki.* (Walenty)

Nie myśl, że zwędziłem ją od idących w odwrocie gajowców. (Walenty)

Identyczną ramę (z dokładnością do preferencji selekcyjnych, por. rozdz. 4) posiada jednostka podarować-1, por. zdanie (44).

- (44) *Suzanne podarowała ją matce Eweliny w prezencie ślubnym.* (Walenty)

Rama 17 żądać-1

Initiator Theme Recipient
subj{np(str)} {np(gen); cp(żeby); ncp(gen, żeby)} prepn(od, gen)

- (45) *Żądam od autorów tej mistyfikacji, redakcji Nowin, wyjaśnień.* (Walenty)
Chociażby państwo żądają ode mnie żebym mówiła krótko, nie powtarzała już tego, co mówiłam itd. (Walenty)

Rama 18 solić-A karać kogoś w jakiś sposób za przewinienia

Initiator Result Recipient OKOLICZNOŚCI
subj{np(str)} obj{np(str)} np(dat) {xp(kaus)}

- (46) *Póki co, na Majakowskiego powinien stać codziennie patrol drogówki i solić jak najwyższe mandaty piratom drogowym.*

2.4.4. Role uzupełniające

Są to role z tego samego poziomu, co role podstawowe i wspólnie z nimi dają pełną informację dotyczącą predykatów. Dotyczą okoliczności akcji, zazwyczaj pomijanych w *Walenty* (frazy luźne) lub zapisanych w nim w postaci wymagań typu xp.

2.4.4.1. Condition

Condition określa okoliczności, bez zaistnienia których nie doszłoby do zaistnienia akcji. Informuje o przyczynie lub warunkach zaistnienia sytuacji. W *Walenty* zazwyczaj będzie ona sygnalizowana ogólnym typem frazy xp(kaus), który posiada następujące realizacje: comprepnp(na skutek), comprepnp(pod wpływem), comprepnp(w wyniku), comprepnp(z powodu), cp(bo), prepncp(od, gen, że), prepn(na, acc), prepn(od, gen), prepn(przez, acc), prepn(wskutek, gen), prepn(z, gen). Często tego typu frazy są luźne, por. zdania (47), w szerszym kontekście wprowadzane są przez zdania podrzędne ze spójnikami: jeżeli, kiedy, o ile, skoro, że, jeśli, gdy, gdyby, jak.

- (47) *Ludzie stykający się z nim w powrześniowym Lwowie pisali później, że nie wyjechał, ponieważ rozczarowała go bierność Francji, której literaturę przez długie lata tak wytrwale wielbił i przyswajał rodakom.* (NKJP)
Niestety z powodu deszczu odwołano dwa istotne punktu programu: pieśni biesiadno-etniczne i wspólną dyskotekę. (NKJP)

Rola ta występuje w *Walenty* z następującymi przykładowymi czasownikami.

Rama 19 dogorywać-1

Theme Condition
subj{np(str)} prepn(na, acc)

- (48) *Ojciec uciekł do Poznania z jakąś fordanserką, matka dogorywała na gruźlicę, starszy brat za rozbój siedział w Brygidkach.*

Rama 20 linczować-1

Initiator Theme Condition
subj{np(str)} obj{np(str)} {prepn(za, acc); prepncp(za, acc, int); prepncp(za, acc, że)}

- (49) *Osobiście jestem hetero i nigdy homoseksualiasta nie wtrącał się w sprawę mojej orientacji i nie linczował mnie za to że nie jestem tej samej co on.*
Linczowali go za wystąpienie na rynku i za to, jak zachował się wobec sekretarza.

2.4.4.2. Purpose

Purpose określa cel, który przyświeca sytuacji, na którą wskazuje predykat. Gdyby *Initiatorowi* nie przyświecał ten cel, nie doszłoby do danej sytuacji. Określa też nasze marzenia, życzenia, oczekiwania. W *Walentym* zazwyczaj będzie ona sygnalizowana typem frazy *xp(dest)*, która posiada następujące realizacje: *comprepnp(na rzecz)*, *comprepnp(w celu)*, *comprepnp(w stronę)*, *cp(żeby)*, *prepncp(do, gen, żeby)*, *prepncp(ku, dat, żeby)*, *prepncp(na, acc, int)*, *prepncp(na, acc, że)*, *prepncp(na, acc, żeby)*, *prepn(dla, gen)*, *prepn(do, gen)*, *prepn(ku, dat)*, *prepn(na, acc)*, por. zdania (47).

- (50) *Wsi, z których nadal wieśniacy drażą po kilka kilometrów, żeby dotrzeć do najbliższego przystanku, w których często jest tylko jeden telefon (albo wcale), do których zimą nie da się dojechać.* (NKJP)
Nie można odstąpić, tylko raczej lepiej przygotować się do mądrej lektury tych tekstów, aby umieć właściwie odczytać ich treść. (NKJP)

Przykładowe wystąpienia tej roli w *Walentym* są następujące:

Rama 21 zużytkować-1

Initiator	Theme	Purpose
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(do, gen); prepncp(do, gen, żeby)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(na, acc); prepncp(na, acc, żeby)}
subj{np(str)}	obj, controller{np(str)}	controllee{prepnp(jako, str)}

- (51) *Czy chciałby Pan te materiały zużytkować do swojej pracy magisterskiej?*
Pozostałe składniki zużytkował do pizzy i do tego, by przygotować kanapki do dzieci.
Ta część lekcji, tudzież przerobienie nowego materiału sprawiają, że uczeń ma już w domu zmniejszoną pracę, a uzyskany przez to czas może zużytkować na wypoczynek, przechadzkę, sporty, godziwą rozrywkę.
Znajdując je licznie rozsiane po polach, wykreślił zapalniki i zużytkował jako budulec.

2.4.4.3. Attribute

Attribute jako jedyna z ról uzupełniających określa jednego z uczestników sytuacji. Przypisujemy ją cechom, właściwościom ludzi, zwierząt, przedmiotów, zjawisk, procesów, a także stanom, emocjom itp, por. zdania (52). W przykładach wyróżniono też uczestnika akcji, którego dotyczy opisywana w zdaniu cecha.

- (52) a. *Ludzie mściwi i skłonni do złego rzadko wyróżniają się pracowitością.* (NKJP)
Swojskie neologizmy cehuje często znakomite lekceważenie ścisłości. (NKJP)
Jeśli organizm człowieka ma promienny wygląd i tryska zdrowiem, oznacza to między innymi, że jego czakry doskonale ze sobą współpracują. (NKJP)
 b. *Adam został dyrektorem kursów w Warszawie, Marta zaś - zamiast uczęszczać do szkoły ogrodniczej - uczyła się śpiewu u Włocha.* (NKJP)
 c. *Nie możesz rozmawiać czy nie chcesz? - zapytała Joanna ze wzbierającą wściekłością.* (NKJP)
Kierowcy muszą uzbroić się w cierpliwość, bo remont ma się zakończyć dopiero w sierpniu. (NKJP)

Należy zauważyć, że nowe obiekty są *Resultem*, natomiast nowe cechy, podobnie jak stare, są *Attributeem*. Na przykład w zdaniu (52b) *Adam* pełni nową funkcję, czy też objął nowe stanowisko. Stanowisko, funkcja, którą mogą pełnić ludzie (w omawianym przykładzie mowa o *dyrektorze*), jest pewną cechą danej osoby, dlatego też jest uznawane za jej *Attribute*.

Poniżej omówimy przykłady użycia tej roli w *Walentym*.

Rama 22 zhańbić-1, zhańbić się-1

Initiator	Theme	Attribute
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(inst); ncp(inst, int); ncp(inst, że)}
subj{np(str)}	refl	{np(inst); ncp(inst, int); ncp(inst, że)}

- (53) *Jeżeli środowisko sędziów zechce odzyskać swój wysoki prestiż i szacunek społeczny, powinno się wyzbyc ludzi, którzy w czasach PRL zhańbili powołanie i urząd sędziego pełną dyspozycyjnością wobec władz politycznych tego okresu.* (NKJP)
Knut Hamsun u schyłku życia zhańbił się współpracą z okupantem hitlerowskim. (NKJP)

Rama 23 charakteryzować-3, charakteryzować się-1

Theme Attribute

np(str) subj{np(str);ncp(str,że)}

subj{np(str)} {np(inst);ncp(inst,że)}

(54) Właśnie *taka postawa* charakteryzuje *duńską lojalność pracowniczą*. (NKJP)

Zimowe dni charakteryzują się *tym, że wcześniej robi się ciemno, a i mroki nocy rozjaśniają się stosunkowo późno*. (NKJP)

2.4.4.4. Manner

Manner określa, w jaki sposób została wykonana określona czynność. Zwykle w *Walentym* reprezentuje ją typ frazy xp(mod), por. zdania (55a). Istnieją jednak bardziej specyficzne realizacje tej roli, np. *prepadjp(po,postp)* dla takich czasowników jak *MÓWIĆ*, *ROZUMIEĆ* (55b).

(55) a. *Rząd na razie* zachowuje się *jak dziecko we mgle*. (NKJP)

b. *Koty, żyjące w świątyni Bastet w Bubastis, były pod opieką kapłanów i traktowano je po królewsku*. (NKJP)

c. *Kaszub wstydzi się swej mowy wobec Polaka, który tę mowę ośmiesza, jako zepsutą polszczyznę, woli tedy* mówić *poprawnie po niemiecku, gdyż wtedy nikt nie traktuje go, jako typu niższej kategorii*. (NKJP)

Piotr rozumie *po niemiecku*. (własny)

d. *Z jego relacji, które* dotarły *do mnie* *drogą pośrednią*, wynika, iż autor *Brązowników* między innymi dlatego nie zdecydował się na opuszczenie Lwowa, że znalazł tu ostatnią miłość swego życia w osobie *Wandy Ładniewskiej-Blankenheimowej, z którą odbywał długie spacery po mieście*. (NKJP)

Inna typową realizacją tej roli jest *np(inst)* (55c). Rozważmy go na przykładzie czasowników *INICJOWAĆ* (rama 24) i *GRZESZYĆ* (ramy 25–27 dla trzech znaczeń tego czasownika).

Rama 24 inicjować-1

Initiator Theme Manner
subj{np(str)} obj{np(str)} np(inst)

(56) *Festiwal* będzie inicjowany *spływem rzecznym, tzw. Flisem, kolejno w miastach wzdłuż nurtu królowej polskich rzek*.

Gra ofensywnie, lubi inicjować *akcje bokiem boiska*.

Rama 25 grzeszyć-1 *popępniać grzech, łamać zakazy, normy przez kogoś ustalone*

Initiator Manner Recipient
subj{np(str)} {np(inst);ncp(inst,int);ncp(inst,że)} prepnp(przeciw,dat)
subj{np(str)} prepnp(przez,acc) prepnp(przeciw,dat)

Rama 26 grzeszyć-2 *łamać ustalone reguły*

Initiator Manner Condition
subj{np(str)} {np(inst);ncp(inst,int);ncp(inst,że)} prepnp(przeciw,dat)
subj{np(str)} prepnp(przez,acc) prepnp(przeciw,dat)

Rama 27 grzeszyć-A *być sprzecznym z ustalonymi regułami*

Condition^{Source} Manner Condition^{Goal}
Conditions_{subj}{np(str)} {np(inst);ncp(inst,int);ncp(inst,że)} prepnp(przeciw,dat)

(57) *Młodziutka święta, grzesząc* *nieposłuszeństwem*, uciekła z domu.

Piotr grzeszy *tym, w jaki sposób traktuje siostrę*. (modyfikacja)

Grzesząc przeciw regułom klasycyzmu, *komedia* *Moliera zachowuje przeciw reguły sensownej budowy opowieści scenicznej*. (NKJP)

2.4.4.5. Measure

Measure przypisujemy argumentom, które informują w jakim stopniu została wykonana czynność czy jaka jest jej wielkość, a dokładniej podają miarę tej czynności, por zdania (58). Roli *Measure* nie przypisujemy jednak wartościom, które określają czas (służy do tego *Duration*, patrz p. 2.4.4.9).

- (58) Współczesny postmaterialistyczny konsument gotów jest zapłacić *wielokrotnie więcej* za marchew z uprawy ekologicznej i przepłacić za toyotę prius z silnikiem hybrydowym, nawet jeśli dziesiątki skrajnych racjonalistów będą przekonywać, że przepłacać nie warto. (NKJP)
 Dopiero na siódmej pozycji uplasował się mistrz Europy Norweg Steinar Hoen, który skoczył *2,30 m*. (NKJP)
 Obecnie krużganek został przebudowany, przedłużono go *o około 4 metry*. (NKJP)
 Mówiąc inaczej, oferta DUO była droższa *o ponad 1.1 mln zł* od oferty PETRO TANK. (NKJP)
 Zaniesienie tak dużej, żywej ryby do samochodu kosztowało Marcina *wiele wysiłku*. (NKJP)

Sposób używania tej roli zilustrujemy czasownikami BIEDNIEĆ ((59, rama 28) i ŚCISZYĆ (60, rama 29). Zwróćmy jeszcze uwagę na transformację *ściszyć* na *ściszyć się*, której wynikiem jest jedna, wspólna rama.

Rama 28 biednieć-1

Theme *Measure* *Condition*
 subj{np(str)} prepnp(o, acc) xp(caus)

- (59) W tym momencie *województwo* biednieje *o 10 mln zł*, które państwo przekazywało co roku na park.

Rama 29 ściszyć-1, ściszyć się-A

	<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Instrument</i>	<i>Measure</i>
[3280]	subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(instr)	prepnp(do, gen)
[38814]	subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(instr)	prepnp(o, acc)
[254]		subj{np(str)}		prepnp(do, gen)
[618]		subj{np(str)}		prepnp(o, acc)

- (60) a. *Aleksandrowski* ściszył *głos do szeptu* (...) (...)
 (...) *gdy ścisze radio o kilka skal* to on zaczyna grać.
 b. *Głos jego* ściszył się *do szeptu*, skupiliśmy się bliżej.
Mianowicie muzyka odtwarzana w Winampie ściszyła się *mniej więcej o połowę* w stosunku do tego co było...

2.4.4.6. Location

Location określa miejsce, w którym dzieje się akcja czy też skąd lub dokąd zmierza US. Odpowiada na pytania: gdzie dzieje się akcja, gdzie wykonywana jest czynność, gdzie się coś znajduje, skąd coś wyrusza i dokąd dociera. Rola ta raczej informuje o okolicznościach zewnętrznych akcji, jest jakby dodatkową informacją, nie ma bezpośredniego wpływu na akcję. Zazwyczaj w *Walentym* będzie realizowana składniowo jako xp(locat), xp(abl), xp(adl).

- (61) *Szestow* mieszkał *w Boulogne-sur-Seine, w mieszkaniu robotniczym złożonym z dwóch pokoi, między którymi znajdowała się niewielka jasna kuchnia*. (NKJP)
Ciała nieżywych zwierząt leżały *pod sianem w krzakach, obok zabudowań należących do Eugeniusz B.* (NKJP)
 (...) *bliżej i bezpieczniej było* podróżować *z Meridy do Paryża przez port w Celestun* (...) (NKJP)

Jako przykład wystąpienia tej roli w *Walentym* uzupełnimy ramę 1.

Rama 30 biwakować-1

Initiator *Location*
 subj{np(str)} {xp(locat)}

- (62) *Wieczorem* biwakujemy *nad rzeką Rehue opodal Las Sauces*. (Walenty)

Rama 31 figurować-1

Theme	Location	Attribute
subj,controller{np(str)}	{xp(locat)}	controllee{prepn(jako,str)}
subj,controller{np(str)}	{xp(locat)}	controllee{prepadjp(jako,str)}

- (63) *Smith zrobił nieokreślony ruch ręką - nie możemy odmówić, przedstawił wypis aktu urodzenia, w którym figuruje jako ojciec.
W okresie oczekiwania na przeniesienie linia powinna być zarezerwowana, jednak w systemie rozliczeniowym figurowała jako czynna.*

Ze względu na swoją specyfikę, rola *Location* w zastosowaniu do fraz ablatywnych i adlatywnych zostanie omówiona dokładniej dopiero w punkcie 2.5.2, wraz z atrybutami ról, choć zawierające je przykłady ram znajdują się w następnym punkcie 2.4.4.7, gdyż często współwystępują z omawianą tam rolą *Path*.

2.4.4.7. Path

Path to trasa, ścieżka, droga, czy to w sensie fizycznym, metafizycznym czy metaforycznym. Zwykle w *Walentym* będzie realizowana składniowo jako xp(perl).

- (64) *Szedł ścieżką, którą już wcześniej ktoś wybrał.* (NKJP)

Rama 32 przefrunąć-1

Initiator	Instrument	Measure	Location	Location	Path
subj{np(str)}	xp(instr)	np(str)	xp(abl)	xp(adl)	xp(perl)

- (65) *Wszystkie zgromadziły się na Rynku Głównym, by w paradzie – szczególnie uroczystej, bo połączonej z jubileuszem 750 – lecia lokacji grodu Kraka, przejść albo przefrunąć ulicą Grodzką, pod Wawel.
Nagle przefrunął nad nami samolot rolniczy.* (NKJP)

Rama 33 ściec-1

Theme	Location	Location	Path
subj{np(str)}	{xp(abl)}	xp(adl)	xp(perl)

- (66) *Kropla potu, jak łza, ściekła mu po policzku.*

2.4.4.8. Time

Time to czas, w którym coś się dzieje. Zwykle w *Walentym* będzie realizowany składniowo jako xp(temp).

- (67) *Powinnaś kończyć pracę o 16, jednak nigdy nie udaje ci się wyjść punktualnie, a już na pewno nie przed czasem.* (NKJP)

Rama 34 zaistnieć-1 powstać, pojawić się

Theme	Time	Location
subj{np(str)}	{xp(temp)}	{xp(locat)}

- (68) *Dwie nowe ulice najprawdopodobniej zaistnieją niedługo na mapie Mroczy.*

Rama 35 zaistnieć-A być zauważonym

Theme	Theme	Ręipient	Time
subj{np(str)}	np(inst)	{prepn(dla,gen);prepn(w,loc);prepn(wśród,gen)}	{xp(temp)}

- (69) *Krzysztof Zimerman, pianista, zaistniał dla Polski i świata ćwierć wieku temu, swym zwycięstwem w IX Międzynarodowym Konkursie Chopinowskim (1975).* (modyfikacja)

2.4.4.9. Duration

Duration określa czas trwania sytuacji, na którą wskazuje predykat. W *Walentym* powinien być realizowany składniowo jako xp(dur).

- (70) *Gimnazjaliści przez dwie godziny pisali test w siedmiu salach.* (NKJP)

Rama 36 zwlekać-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Duration</i>
subj{np(str)}	{prepn(z, inst); prepncp(z, inst, żeby)}	xp(dur)

- (71) *Długo zwlekałam z tym, żeby się przełamać i napisać tutaj to wszystko...*
Dlaczego zwlekał z tym do momentu, aż znajdzie rzekomego mordercę – Heidego?
A on przez miesiąc zwlekał z kupnem tego samochodu i z tym, żeby resztę pieniędzy wpłacić do banku.

2.5. Role pomocnicze – atrybuty ról

W punkcie 2.2 przyjęliśmy założenie, że różne podrzędniki predykatu mają mieć przypisywane różne role (w jednej ramie semantycznej nie mogą wystąpić argumenty o takich samych rolach). Zestaw ról opisywanych w poprzednich punktach ewidentnie nie spełnia tego założenia, na co wskazują ramy 4, 15, 32 itd. W celu rozróżnienia dwóch argumentów mających przypisaną taką samą rolę główną (spośród ról podstawowych lub uzupełniających) wprowadzone zostały *role pomocnicze*, stanowiące tak naprawdę atrybuty ról głównych. Tak więc role opisane w tym punkcie nigdy nie występują samodzielnie. Jeśli więc schemat wymaga dwóch takich samych głównych ról, to musimy rozróżnić je poprzez atrybuty.

Istnieją dwie pary atrybutów ról, *Foreground* i *Background* oraz *Source* i *Goal*. Jako że służą one do wyróżniania dwóch identycznych ról głównych, zazwyczaj będą występowały w parach. Jedynym wyjątkiem jest rola *Location* ze względu na jej szczególną specyfikę.

2.5.1. Para *Foreground*, *Background*

Rolę główną opatrujemy atrybutami *Foreground*, *Background* nie tylko wtedy, gdy w ramie semantycznej istnieją dwa argumenty mające przypisaną tę rolę. Podstawą do przypisania tych atrybutów, jest równorzędnosc argumentów opatrzonej tą rolą. Warunek ten może być realizowany w trzech sytuacjach. Pierwsza ma miejsce wówczas, gdy oba argumenty są względem predykatu w pełni symetryczne. Można je zamienić miejscami, a treść pozostanie ta sama, np. dla czasownika ROZMAWIAĆ w zdaniu (72) tę samą treść przełożymy, gdy zamienimy miejscami *Kwaśniewskiego* z *Bushem*. Atrybut *Foreground* wyróżniony zostanie w przykładach przez kreskę umieszczoną nad frazą.

- (72) Aleksander Kwaśniewski rozmawiał w środę przez telefon z prezydentem elektą USA George W. Bushem. (NKJP)
- (73) Mówi, że uciekł, kiedy szli kolumną przez las, i w jakiejś wiosce zamienił z chłopem mundur na koszulę i łapcie. (NKJP)

W schemacie może wystąpić więcej niż jedna para ról z atrybutami. Tak jest np. dla czasownika ZAMIENIĆ, por. zdanie (73). Dla tego czasownika mamy dwóch *Initiatorów* i dwa *Theme*. Obie role w odniesieniu do predykatu zamienić są symetryczne, choć oczywiście jeśli zamienimy miejscami *Initiatorów*, to – żeby zdanie zachowało tę samą treść – trzeba też zamienić oba *Theme*.

Dokładniej przedstawimy to na przykładzie czasownika *cudzołożyć*, por. ramę 37 i zdanie (74). Wizualizacja w programie przedstawiona jest na rysunku 9. Zwróćmy uwagę na fakt, że ta para atrybutów jest wizualizowana poprzez cieniowanie w pionie. Atrybut *Background* będzie oznaczony poprzez intensywniejszy kolor u dołu, zaś *Foreground* — u góry.

Rama 37 cudzołożyć-1

<i>Initiator^{Foreground}</i>	<i>Initiator^{Background}</i>
subj{np(str)}	prepn(z, inst)

- (74) Ktokolwiek cudzołoży z żoną bliźniego, będzie ukarany śmiercią i cudzołożnik, i cudzołożnica.
Dociekliwi przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości koniecznie chcieli ustalić, czy aby także stażystka nie cudzołożyła z prezydentem.

W drugim wypadku możemy co prawda zamienić ze sobą argumenty, ale ma to wpływ na znaczenie zdania. Różnica znaczeniowa może być niewielka, por. (75) bądź znacząca por. (76).

cudzołożyć-1			cudzołożyć (_, imperf):	
Ocena ramy:	pewna [154]		Schemat:	pewny [98]
Rola:	Background, Initiator	Foreground, Initiator	Funkcja:	subj
Preferencje selekcyjne:	LUDZIE	LUDZIE	Typy fraz:	np(str) prenp(z,inst)

Rysunek 9. Rama z rolami posiadającymi atrybuty i odpowiadający jej schemat predykatu CUDZOŁOŻYĆ

- (75) *"Mit" przestał już znaczyć tyle co "baśń", "legenda", "przesąd".*
"Mit" znaczy tyle co "baśń", "legenda", "przesąd". (modyfikacja)
"Baśń", "legenda", "przesąd" znaczy tyle co "mit". (modyfikacja)
- (76) *Według raportu użytkownicy sieci wolą surfowanie od... seksu!* (NKJP)
Użytkownicy sieci wolą seks od... surfowania! (modyfikacja)

Taka sytuacja ma miejsce m.in. w wypadku konwersów, takich jak WYGRAĆ, PRZEGRAC, patrz rama 38 dla WYGRAĆ (rama dla PRZEGRAC jest taka sama). Pary zdań (77) stanowią parafrazy, ale nacisk położony jest raz na wygrywającego, a raz na przegrywającego.

Rama 38 wygrać-1

Initiator^{Foreground} Initiator^{Background} Theme
 subj{np(str)} prenp(z,inst)} obj{np(str)}
 subj{np(str)} prenp(z,inst)} prenp(w,acc)}

- (77) a. *To urzędasy, a żaden urzędas nie wygra z prywatną inicjatywą.* (NKJP)
To urzędasy, a prywatna inicjatywa nie przegra z żadnym urzędasem. (modyfikacja)
- b. *Za jej rządów cesarstwo wygrało wojnę z Vesirą i przeżyło rozkwit kulturalny.* (NKJP)
Za jej rządów Vesira przegrała wojnę z cesarstwem. (modyfikacja)
- c. *W środowisku matematyków teoretyków, a więc tych od matematyki czystej w której $1*1=1$ (pole = długość) od czasu gdy komputer IBM wygrał w szachy z Kasparowem zapanowała panika.* (NKJP)
Kasparow przegrał w szachy z komputerem IBM. (modyfikacja)

Zupełnie inna sytuacja ma miejsce wtedy, gdy dwa argumenty nie tylko nie są względem siebie w pełni symetryczne, ale w ogóle nie można ich zamienić miejscami, bo wypowiedzenie straci sens. W tym momencie istotne staje się, że oba pełnią analogiczną funkcję względem predykatu, a ponadto nie da się dla nich wyznaczyć żadnego kierunku. Dobrym przykładem tutaj może być czasownik GŁUCHNĄĆ, por. (78), rama 39. W wypadku podlegania taka sytuacja występuje zazwyczaj, gdy mamy dwa poziomy opisu argumentu podlegającego, bardziej ogólną i bardziej szczegółową, stanowiącą zazw. część tej pierwszej.

Rama 39 głuchnąć-1

Theme^{Foreground} Theme^{Background}
 subj{np(str)} prenp(na,acc)

- (78) *Marek głuchnie na lewe ucho.* (własny)

Jako że atrybut *Foreground* wskazuje na położony nacisk, przypisujemy go w kolejności istotności argumentów predykatu (rangowanie argumentów Hajnicz, 2011), czyli

subj > obj > gen > dat > inst > prenp > ...

Natomiast atrybut *Background* przypisujemy drugiemu argumentowi.

2.5.2. Para Source, Goal

Rolę główną opatrujemy atrybutami *Source, Goal* wówczas, gdy oba argumenty pełnią taką samą rolę w zdaniu, ale sytuacja wskazuje kierunek wykonywanej czynności czy procesu. *Source* (oznaczany w przy-

kładach *tekst*) to początek, źródło procesów, czynności, a *Goal* (oznaczany w przykładach *tekst*) to cel, do którego się dąży lub etap końcowy procesu, czynności.

Należy tu zaznaczyć, że kierunek jest tu bardzo szeroko rozumiany, co pokażemy na przykładach. I tak, dla czasownika PRZETESTOWAĆ (79) najpierw jest to, co *testujemy* (*Theme^{Source}*, tu: *lek*), a dopiero potem, na kim lub czym *testujemy* (*Theme^{Goal}*, tu: *ochotnicy*). Podobnie dla czasownika WYDAWAĆ (80), w znaczeniu wydawać-3 ('wydatkować') wydatkowane walory (tu: *pieniądze*) są *Theme^{Source}*, zaś cel wydatków (tu: *nowe ciuchy, ...*) są *Theme^{Goal}*, bo najpierw mamy pieniądze, a następnie wydajemy je na różne rzeczy, które są naszym celem. Analogiczny układ mamy dla czasownika DODAC (81): *porazem z cukinią* będzie miał przypisaną rolę *Theme^{Source}*, zaś *zupa* — *Theme^{Goal}*.

Dla wszystkich powyższych czasowników rola *Theme^{Source}* była przypisywana do dopełnienia bliższego (obj.). Że tak nie musi być, pokazuje czasownik WYBRAĆ (82). Tutaj obiekt wybierany (*młotek*) stanowi *Theme^{Goal}*, zaś zbiór, z którego wybieramy (*narzędzia*) — *Theme^{Source}*.

- (79) *Lek zostanie przetestowany na ochotnikach, którzy po usunięciu prostaty utracili sprawność seksualną, lecz mają nie naruszony układ nerwowy, co jest niezbędne do wywołania erekcji.* (NKJP)
- (80) *Zanim zaczniesz wydawać pieniądze na nowe ciuchy, diety-cud i rewelacyjne zabiegi upiększające, przyjmij do wiadomości, że to nie twoje włosy, make-up czy ubrania mogą być powodem niepowodzeń.* (NKJP)
- (81) *Por oczyścić, opłukać, pokroić w krążki, razem z cukinią dodać do zupy i gotować 10 min.* (NKJP)
- (82) *Tymczasem Antoni wybrał sobie z narzędzi młotek (...).* (NKJP)
- (83) *Na początku XX wieku tramwaje przemalowano z barw szafirowo-żółtych na kolor czerwony z żółtymi obramowaniami.*
- (84) *Pieniądze po wywiadzie Więzień Wiesław, 46 lat, kierowca, powinien płacić żonie 450 zł miesięcznie alimentów na troje dzieci (...).* (NKJP)
- (85) *Kiedyś, przez Adama, Rita przekazała Annie zabawki dla dzieci.* (własny)

Czasowniki typu PRZEROBIC, PRZEMALOWAĆ (83) występują z dwoma *Attribute*, dla których ustalenie kierunku jest proste; np. w przykładzie (83) frazie *z barw szafirowo-żółtych* przypiszemy *Attribute^{Source}*, zaś frazie *na kolor czerwony z żółtymi obramowaniami* — *Attribute^{Goal}*. Z kolei dla czasowników PŁACIĆ (84) i PRZEKAZAĆ (85) mamy dwóch *Recipientów*, bezpośredniego (*żona*, *Anna*) i docelowego (*dzieci*, *druga żona*). Tutaj także wyraźny jest kierunek od *Initiatora* poprzez *Recipienta* bezpośredniego aż do *Recipienta* docelowego. Ponieważ ten ostatni jest bez wątpienia *Recipient^{Goal}*, ten pierwszy, bardziej kontrowersyjnie, ale zgodnie z przyjętymi zasadami (jest kierunek) jest oznaczany jako *Recipient^{Source}*.

Argumenty par czasowników będących konwersami znacznie częściej występują z atrybutami *Source*, *Goal*. Prototypową parą są tu czasowniki KUPIĆ i SPRZEDAĆ, por. (86). W wypadku tych czasowników mamy dwóch *Initiatorów*. W kupowaniu/sprzedawaniu istotny jest kierunek przekazywanie sobie towaru. Dlatego też *sprzedający* będzie miał dodatkowo atrybut — *Source*, a *kupujący* — *Goal*.

- (86) *Handlarze z Władywostoku czy Magadanu kupią od niego skórę za 600-900 dolarów.* (NKJP)
- Sprzeda skórę handlarzom z Władywostoku czy Magadanu za 600-900 dolarów.* (modyfikacja)
- Amerykanie kupili od państwa polskiego pałacyk Róży, naszej Buni.* (NKJP)
- Państwo polskie sprzedało Amerykanom pałacyk Róży, naszej Buni.* (modyfikacja)

Czasem konwersja następuje pomiędzy dwoma znaczeniami tego samego czasownika. Tak jest dla czasownika POŻYCZYĆ. Tworzymy dla niego jedną ramę¹¹, 40, por. zdania (87). Chociaż czasownik ewidentnie zmienia znaczenie, rama jest jedna, gdyż mamy nie tylko ten sam zestaw ról, ale i preferencji selekcyjnych (por. rozdział 4). Zdania te stanowią zresztą faktyczną parafrazę, i poniekąd mamy tu do czynienia z alternacją. Na stronie 55 widnieje rama 72 stanowiąca uzupełnienie poniższej o preferencje selekcyjne.

Rama 40 pożyczyć-1, pożyczyć-2

<i>Initiator^{Source}</i>	<i>Initiator^{Goal}</i>	<i>Theme</i>
subj{np(str)}	np(dat)	obj{np(part)}
prepn(od, gen)	subj{np(str)}	obj{np(part)}
prepn(u, gen)	subj{np(str)}	obj{np(part)}

- (87) *Ciocia Sabina pożyczyła mamie tysiąc złotych, powiedziała, że wkrótce nas odwiedzi, i zniknęła.* (NKJP)

¹¹ Ignorujemy tutaj trzecie znaczenie 'złożyć życzenia'.

Mama pożyczyła u cioci Sabiny tysiąc złotych.
Mama pożyczyła od cioci Sabiny tysiąc złotych.

(modyfikacja)

(modyfikacja)

Taka sytuacja częściej ma miejsce w wypadku transformacji zwrotnej, por. punkt 2.7.3.

Atrybuty *Source*, *Goal* bardzo często będą przypisywane roli *Time*, jednak dla większości czasowników dotyczyć to będzie argumentów luźnych. Jednym z wyjątków jest TRWAĆ, które zawiera informacje, od kiedy, do kiedy i jak długo *trwało* określone wydarzenie. I tak np. w zdaniu (88a) fraza od dziewiętej czterdzieści pięć odpowiada roli *Time^{Source}*, zaś fraza do godziny jedenastej — roli *Time^{Goal}*.

EH: I tu jest pies pogrzebany, bo schematy czasownika TRWAĆ zawierają w *Walentym* jedynie jedno xp(dur).

- (88) a. *Pierwsza ekstaza miała miejsce 28 listopada 1911 roku i trwała* od dziewiętej czterdzieści pięć do godziny jedenastej. (NKJP)
 b. *W MDK zajęcia dla najmłodszych trwają* od 8 do 15 *przez całe wakacje*. (NKJP)

I na koniec zauważmy, że atrybuty te są bardzo silnie związane z rolą *Location*. Mianowicie, rolę *Location^{Source}* będą miały przypisane frazy ablatywne (xp(abl)), zaś rolę *Location^{Goal}* — frazy adlatywne (xp(adl)). Dlatego precyzyjnym zapisem ramy 32 czasownika PRZEFRUNĄĆ jest rama 41, por. zdanie (89), w którym fraza z tylnej kanapy wozu to *Location^{Source}*, zaś fraza na przednią to *Location^{Goal}*. Podobnie jest dla prototypowego tu czasownika JECHAĆ, np. w zdaniu (90) z Wrocławia to *Location^{Source}*, zaś do Warszawy to *Location^{Goal}*.

Rama 41 przefrunąć-1

<i>Initiator</i>	<i>Instrument</i>	<i>Measure</i>	<i>Location^{Source}</i>	<i>Location^{Goal}</i>	<i>Path</i>
subj{np(str)}	xp(instr)	np(str)	xp(abl)	xp(adl)	xp(perl)

- (89) *Do dziś pamiętam jak na ostrym zakręcie na samej granicy Czerńca i Łącka wręcz* przefrunęłam z tylnej kanapy wozu na przednią, (...) (NKJP)
 (90) *Ja wczoraj jechałem, miałem przyjemność* jechać z Wrocławia do Warszawy, *bo samolot nie wystartował, i jest masę stacji*. (NKJP)

Powiązanie *Location^{Source}* z xp(abl) oraz *Location^{Goal}* z xp(adl) powoduje, że rola *Location* stanowi wyjątek od reguły, że atrybuty ról muszą występować w parach. Dobrym przykładem jest tu czasownik WYPATRYWAĆ posiadający ramę 42, por. zdanie (91). Czasownik ten posiada dwie role *Location*, z których pierwsza jest *Location^{Source}* (z czubka krzewów lub kopca kamieni), lecz druga bynajmniej nie jest *Location^{Goal}*, lecz zwykle bezatrybutowe *Location* (wśród traw), gdyż odpowiada na pytanie *gdzie*, a nie *dokąd*. W *Walentym* istnieją też czasowniki posiadające wymagania xp(abl), xp(adl) i xp(locat). Jeśli uzasadnione jest przypisanie im trzech ról *Location*, to dwie pierwsze będą miały atrybuty, a trzecia nie. Takim czasownikiem jest WYŁADOWAĆ SIĘ z ramą 43: w zdaniach (92) frazom na ziemi włoskiej, w Neapolu, w Tarencie przypiszemy rolę *Location*, frazie ze statków — rolę *Location^{Source}*, zaś frazie na ląd — rolę *Location^{Goal}*. Jednak wydaje się, że *Location* jest dla tego czasownika luźna i nie powinna być uwzględniona w ramie.

Rama 42 wypatrywać-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Location^{Source}</i>	<i>Location</i>
subj{np(str)}	obj{np(gen)}	xp(abl)	xp(locat)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(abl)	xp(locat)

Rama 43 wyladować się-A wysiąść wraz z bagażem

<i>Initiator</i>	<i>Location^{Source}</i>	(<i>Location</i>)	<i>Location^{Goal}</i>
subj{np(str)}	xp(abl)	xp(locat)	xp(adl)

- (91) *Łowca* wypatruje wśród traw swoje ofiary z czubka krzewów lub kopca kamieni. (modyfikacja)
 (92) *Na ziemi włoskiej* *Piechota* wyladowała się w Neapolu, *a pancerni* w Tarencie. (Walenty)
Piechota wyladowała się ze statków na ląd w Neapolu, *a pancerni* w Tarencie. (modyfikacja)

- (93) a. KAROLINA: Żeby ktoś nosił mnie na rękach, rozpieszczał i traktował jak królową. (NKJP)
 Sądziś, że oni na co dzień noszą przy sobie szminkę? (NKJP)
 b. Ludzie po wsi noszą to zawsze ze sobą, za pazuchą - dodaje ktoś inny, oczywiście też anonimowo. (NKJP)
Ludzie noszą za pazuchą butelki bimbru od domu do domu. (własny)

Nieco inny jest przypadek NOSIĆ (rama 44). Nie budzą wątpliwości role *Location^{Source}* (od domu) i *Location^{Goal}* (do domu) w zdaniu (93b), jednak frazy *przy sobie*, *na rękach*, *za pazuchą* wskazują, że mamy do czynienia z rolą *Manner*, a nie *Location*.

Rama 44 nosić-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Location^{Source}</i>	<i>Manner</i>	<i>Location^{Goal}</i>
subj{np(str)}	obj{np(gen)}	xp(abl)	xp(locat)	xp(adl)

2.5.3. Kilka podpowiedzi wyboru par atrybutów

W niniejszym punkcie proponujemy kilka podpowiedzi mających pomóc w stwierdzeniu, z którą parą atrybutów mamy do czynienia w konkretnym przypadku.

- Jeśli wyraźny jest kierunek przestrzenny, czasowy, przyczynowo-skutkowy itp., to oczywiście nie ma wątpliwości, że *skąd* jest *Source*m, a *dokąd* *Goal*em, np. zstąpić z nieba na ziemię, butelkować piwo w ciemnych butelkach.
- Jeśli przyłączamy X do Y, w taki sposób, że X staje się częścią Y, to X jest *Source*m, a Y *Goal*em, np. anektować coś do czegoś, asfaltować coś czymś. Ale jeśli łączymy dwie części w nową całość, to wówczas będą miały atrybuty: *Foreground* i *Background*, np. połączyć coś z czymś w coś.
- Jeśli oddzielamy X od Y w taki sposób, że Y nadal jest tym, czym było razem z X, to całość (Y) jest *Source*m, a oddzielona część (X) *Goal*em, np. oddzielić się od czegoś, zzuć buty z nóg. Jeśli jednak rozdzielamy X z Y w taki sposób, że są one oddzielnymi bytami niezwiązanymi z całością, to wówczas X i Y przypisujemy atrybuty *Foreground* i *Background*, np. rozdzielić coś z czymś.
- Przy wymianie handlowej, *Source*m jest pierwszy posiadacz towaru, bo w takiej wymianie istotny jest towar, a pieniądze są środkiem do jego uzyskania, np. ktoś kupuje coś od kogoś. Natomiast w wymianie bezpieniężnej – przedmiot za przedmiot – trzeba użyć atrybutów *Foreground*, *Background*, np. ktoś wymienia z kimś coś na coś.
- Jeśli dane wyjściowe X traktujemy, rozumiemy, interpretujemy jako dane Y, wówczas X to *Source*, zaś Y to *Goal*, np. Resztę fakturujemy jako wydatki na reklamę; Adam figuruje w księgach wieczystych jako właściciel trzech kamienic. Jeśli jednak coś jest i zawsze było czymś obiektywnie, to przypisujemy wówczas atrybuty *Foreground*, *Background*, np. The sun znaczy słońce.

2.6. Wątpliwości

W niniejszym punkcie przyjrzymy się sytuacjom, które mogą powodować trudności w podjęciu decyzji, jaką rolę (z dwóch czy trzech pasujących) należy dla danego argumentu czasownika przypisać. Wskażemy też, jakie czynniki optują za poszczególnymi rolami.

2.6.1. Initiator czy Theme

Dla typowych czasowników czynnościowych nie ma problemu z rozróżnieniem tych dwóch ról, zarówno w wypadku czasowników nieprzechodnich (ktoś baluje, idzie) czy przechodnich (ktoś buduje, niesie coś). Mniej oczywiste są dwie sytuacje.

1. Podmiot czasownika nieprzechodniego, stanowego, w większości wypadków jest *Theme*. Wynika to z dwóch warunków:
 - a) Pozostawanie w danym stanie nie wymaga zaangażowania, czyli wysiłku ani decyzji (ktoś leży, tkwi). Mniej oczywistym przykładem jest tu KASZLEĆ, KICHAĆ, ale więcej wysiłku wymaga powstrzymanie się od kaszlu, niż samo kaszlenie.
 - b) Podmiotem jest być obiekt nieożywiony znajdujący się w stanie bądź podlegający procesowi (dom stoi na wzgórzu, gazeta leży w kącie, woda kapie z kranu).

Dlatego tak ważne jest rozróżnienie czynnościowego (*ktos* *kleka*, *kładzie się*, *siada* (*Initiator*) od stanowego (*ktos* *kleczy*, *leży*, *siedzi* (*Theme*)).

2. Dopełnienie czasownika przechodniego przechodzi na podmiot czasownika zwrotnego (z *się* morfologicznym), przy czym podmiot czynny niejednokrotnie przechodzi na frazę celownikową. Mamy tu jedno znaczenie i omawiany argument cały czas jest *Theme*, bo np. nic nie OTWIERA SIĘ, PRZEDŁUŻA SIĘ, por. zdania (94), bez zewnętrznego czynnika.

(94) a. *Mężczyzna w czarnym garniturze otworzył drzwi baru.* (modyfikacja)

Drzwi baru otworzyły się i do grubasa podszedł mężczyzna w czarnym garniturze. (NKJP)

b. *Uczestnicy przedłużyli spotkanie ponad przewidzianą miarę.* (modyfikacja)

Spotkanie przedłużyło się ponad przewidzianą miarę, [...] (NKJP)

Oczywiście w wypadku czasowników, dla których podmiot zwrotny pokrywa się (*ktos* *garbi* *plecy* — *ktos* *garbi się*) lub obejmuje (*ktos* *lubi* *kogoś* — *ktos* *lubi się* z *kimś*), to w stronie zwrotnej wciąż występuje *Initiator*. Istnieją też przypadki, gdy na podmiot zwrotny może przejść zarówno dopełnienie, jak i podmiot czynny, np. ZATRZYMAĆ, patrz s. 42.

2.6.2. Initiator czy Recipient

Czasem trudno jest określić, czy podmiot aktywnie uczestniczy w akcji, czyli czy jest jej *Initiator*^{Goal}, *Initiator*^{Background} czy *Recipient*. Wątpliwości takie mogą się pojawiać w wypadku czasowników komunikacji, takich jak czasowniki jak PYTAĆ, ODPOWIADAĆ, ODBURKNAĆ oraz DYSKUTOWAĆ, ANKIETOWAĆ, ROZMAWIAĆ.

W pierwszej grupie mamy pojedynczy *komunikat* (*Theme*), który jest *do kogoś* skierowany, por. zdania (95). Natomiast w wypadku drugiej grupy mamy wymianę *komunikatów*, w której bierze udział dwóch lub więcej *uczestników*, choć w wypadku ANKIETOWAĆ nie są oni równorzędni, por. zdania (96).

(95) *Jasne, że pytali Wesołowskiego, czy i ile zapłacił.* (NKJP)

[...] właścicielka na uwagę, że są zbyt spieczone, odburknęła sąsiadce, żeby sobie sama piekła.

(NKJP)

(96) *Zwłaszcza, że w zeszłym roku ankietowaliśmy najmłodszych, na temat czytania w domu i wyniki były niepokojące.* (NKJP)

Jeszcze długo po przedstawieniu koninianie dyskutowali z aktorami o możliwości zorganizowania w mieście warsztatów teatralnych i festiwalu, bo plac przed magistratem bardzo przypadł im do gustu. (NKJP)

2.6.3. Theme, Result czy Recipient

Podstawowym testem na rozróżnienie, czy mamy do czynienia z rolą *Theme*^{Goal} czy *Result* jest to, czy analizowany obiekt istniał w momencie wykonywania akcji. Jeśli tak, to jest to *Theme*^{Goal} (np. dla *podmienić coś na coś*), w przeciwnym razie jest to *Result* (np. dla *przerobić coś na coś*).

W wypadku czasowników PISAĆ, KREŚLIĆ, BAZGRAĆ itp. zapisywanie treści traktujemy jako wtórne do wymyślania treści, dlatego przypiszemy jej rolę *Theme*, a nie *Result* (w odróżnieniu do stawianych bezmyślnie znaków). Oznacza to konieczność tworzenia dwóch ram różniących się także preferencjami selekcyjnymi.

Czasami wątpliwości budzi także, czy mamy do czynienia z rolą *Theme*^{Goal} czy *Recipient*. Otóż fraza celownikowa np(dat) rzadko bywa *Theme*. Dzieje się tak zazwyczaj wtedy, gdy jest to parafrazowalne na konstrukcję dzierżawczą, a podstawowym *Theme* jest coś w danym momencie połączonego z „właścicielem” (*cuchnąć komuś z ust*, *obszukać komuś kieszenie*, *przyglądać komuś włosy*). Jednak to nie postać składniowa ma znaczenie rozstrzygające. Weźmy dla przykładu *obdarować kogoś czymś*. Obdarowywany nie podlega akcji przede wszystkim dlatego, że znajduje się poniekąd z boku akcji i niewiele się z nim dzieje. To prezent zmienia właściciela, jest przez obdarowującego przygotowywany itp. Wróćmy do wspomnianego powyżej *PODMIENIĆ*: *podmienić komuś coś na coś*. Mamy tu dwa *Theme* i trzeciego już być nie może. To oczywiście kiepski argument, ale widać też wyraźnie, że osoba ta odczuwa, odbiera skutki akcji, ale sama w niej nie uczestniczy.

Fraza celownikowa bywa też realizacją roli *Theme* w potocznych konstrukcjach zwrotnych (*czknęło mu się*).

2.6.4. Theme czy Instrument

Instrument rzadko występuje w podmiocie, pomijając autoalternacje (por. punkt 2.7.1 oraz rama 58, s. 42), a szczególnie rzadko współwystępują dwa argumenty realizujące tę rolę. Może się tak zdarzyć jedynie w wypadku, gdy głównym narzędziem jest urządzenie, a pomocniczym jego część. Sytuacja taka ma miejsce np. dla czasowników MIESZAĆ (97) czy MLEĆ, por. rama 73 ze strony 60.

- (97) *gdy numery losowała maszyna mieszająca pileczki strumieniami powietrza i wrzucająca je do otworów u góry, nieufni zapewniali, że te, których chcą organizatorzy, są lepsze.* (NKJP)

Inne rozwiązanie wymagałoby dwóch *Theme*, z których jedno miałoby wpływ na drugie, co jest sprzeczne z definicją tego argumentu, gdyż ma podlegać akcji, a nie wpływać na jej przebieg.

2.6.5. Theme czy Location

Czasami trudno jest zdecydować, kiedy argumentowi przypisać rolę *Theme*, a kiedy *Location*. Rozważmy dla przykładu czasownik POWIESIĆ. W zdaniu (98a) frazę *na ścianie w łazience* będziemy traktować jako jeden rozbudowany argument *Location*. Choćby dlatego, że *ścianę*, która mogłaby być potraktowana jako *Theme* odrębne od *Location w łazience*, możemy całkowicie pominąć, gdy położenie obiektu pozostaje dobrze sprecyzowane (98b-d). Sens zdania się nie zmienia, a elipsa nie jest odczuwalna. Oczywiście owo pomijanie nie może odbywać się w nieskończoność, eliptyczność zdania (98e) jest wyraźna. Wynika to jednak jedynie z faktu nieproporcjonalnie małej precyzji określenia miejsca dla danej czynności.

- (98) a. *Narysowałam dwie kaczki mandarynki i powiesiłam na ścianie w łazience wraz z naszym wspólnym zdjęciem.* (NKJP)
 b. *Narysowałam dwie kaczki mandarynki i powiesiłam w łazience wraz z naszym wspólnym zdjęciem.* (modyfikacja)
 c. *Narysowałam dwie kaczki mandarynki i powiesiłam nad wanną wraz z naszym wspólnym zdjęciem.* (modyfikacja)
 d. *Narysowałam dwie kaczki mandarynki i powiesiłam w domku nad jeziorem wraz z naszym wspólnym zdjęciem.* (modyfikacja)
 e. *Narysowałam dwie kaczki mandarynki i powiesiłam nad jeziorem na Mazurach wraz z naszym wspólnym zdjęciem.* (modyfikacja)

Charakterystyczne dla *Location* jest to, że argument ten można rozbudowywać w sposób zagnieżdżony, np. *na ścianie w łazience w moim domku nad jeziorem na Mazurach*.

Z drugiej strony w takich wątpliwych sytuacjach dwa *Theme* muszą być połączone. Dlatego dla czasownika PRZYSUNĄĆ wciąż mamy *Location*, por. zdanie (99a), chociaż zdanie (99b) jest niepoprawne, gdyż wymagana jest fraza adlatywna *xp(adl)*, którą jest *do ściany*, a nie jest *w bazylice*.

- (99) a. *Pod koniec tegoż [IV] wieku ktoś wpadł na pomysł przysunięcia ołtarza do ściany w absydzie bazyliki.* (NKJP)
 b. **Pod koniec tegoż [IV] wieku ktoś wpadł na pomysł przysunięcia ołtarza w absydzie bazyliki.*

Inaczej wygląda sytuacja w przypadku predykatu PRZYCZEPIĆ, dla którego istotna jest informacja *do czego coś przyczepiamy*, i te rzeczy zostają połączone. Frazę *do ściany* ze zdania (100a) możemy rozbudować (100b,c), ale jej opuszczenie jest eliptyczne (100d,e) lub wyraźnie zmienia sens zdania. Dlatego frazie *prepnp(do,gen)* (*do ściany*) przypiszemy rolę *Theme*.

- (100) a. *– Poczekaj na nas! – ojciec wyciągnął jedno z małych urządzeń i przyczepił je do ściany.* (NKJP)
 b. *– Poczekaj na nas! – ojciec wyciągnął jedno z małych urządzeń i przyczepił je do ściany w łazience.* (modyfikacja)
 c. *– Poczekaj na nas! – ojciec wyciągnął jedno z małych urządzeń i przyczepił je do ściany nad wanną.* (modyfikacja)
 d. *– Poczekaj na nas! – ojciec wyciągnął jedno z małych urządzeń i przyczepił je w łazience.* (modyfikacja)
 e. *– Poczekaj na nas! – ojciec wyciągnął jedno z małych urządzeń i przyczepił je nad wanną.* (modyfikacja)

2.6.6. Recipient czy Location czy może Purpose

Czasami może być wątpliwa kwestia, czy należy przypisać argumentowi rolę *Location* (dla fraz adlatywnych) czy *Recipient*. Dzieje się tak z dwóch powodów. Po pierwsze dlatego, że dla *Location* naturalne jest zagnieżdżanie się, tzn. w jednym argumentcie może mieścić się ciąg określeń miejsca: od szczegółowego do ogólnego lub od ogólnego do szczegółowego (101a), w tym także, choć to rzadsze, zagnieżdżone konstrukcje adlatywne (101b) czy ablatywne.

- (101) a. *W Warszawie na Saskiej Kępie, na ul. Bohaterów, w dużym jednorodziennym domu znajduje się Dom Niewidomego Dziecka.*
b. *Kazali się zawieźć do Brzezia pod elektrownię, a więc kurs liczył ładnych kilka kilometrów.* (NKJP)
Z moim ojcem prawie się nie widuje, odkąd ten przeniósł się do letniego domu nad zatokę. (NKJP)
c. *Wolański jest u chorej matki w Darłównu - wydukał Kulesza - a poza tym...* (NKJP)
Mówi, że wyjechalaś do znajomych pod Warszawę. (NKJP)
Potem pojedziemy od razu do weterynarza. (NKJP)

Problem pojawia się w momencie, gdy w wypowiedzeniach występują określenia osób lub instytucji (101c). Może się w pierwszej chwili wydawać, że *do znajomych* to inny argument niż *pod Warszawę*. Niemniej predykaty POJECHAĆ, WYJECHAĆ w tym znaczeniu łączą się z trzema argumentami informującymi o tym *kto* (*Initiator*), *skąd* (*Location*) i *dokąd* (*Location*) *pojechał* czy *wyjechał*. Dla takich predykatów określenia *do znajomych*, *do weterynarza* identyfikują miejsce docelowe.

Dla czasowników (ZA)NIEŚĆ, (ZA)WIEŻĆ sprawa jest bardziej skomplikowana, gdyż istotne jest *kto* (*Initiator*), *co* (*Theme*), *komu* (*Recipient*) i *dokąd* (*Location*). Niemniej, jeśli w zdaniu nie występuje fraza celownikowa, wówczas łatwo jest pomylić *Recipienta* z *Location*. Na przykład w zdaniu (102a) *chory jest wieszony*, więc jest *Theme*, zaś *do lekarza*, podobnie jak *do szpitala*, jest *Location*. Fraze *do lekarza* nie można przypisać roli *Recipienta*, ponieważ lekarz nie staje się odbiorcą chorego, tylko jest „instytucją”, w której chory lub jego rodzina szuka pomocy.

- (102) a. *Ojciec w wyjątkowych przypadkach szedł do dyrektora czy jakiejś innej ważnej osoby dysponującej, wypożyczał konia z bryczką i wiózł chorego do lekarza parę kilometrów (...)* (NKJP)
b. *Kowalski zawiózł teriera do weterynarza (*Location*).* (NKJP)
c. *Kowalski zawiózł teriera weterynarzowi (*Recipient*).* (modyfikacja)
d. *Opowiadając, że w łódzkim Pickwicku nieproszony dosiadł się do Leona Schillera i nie zostawił suchej nitki na jego "Igraszkach z diabłem".* (NKJP)

Różnicę między *Recipientem* a *Location* widać w pozornie alternujących zdaniach (102b,c). W zdaniu (b) Kowalski zawozi psa do miejsca, w którym zostanie wyleczony, uszczegóławiając do osoby, która będzie go leczyć. W zdaniu (c) zaś prawdopodobne jest, że Kowalski zawozi psa właścicielowi, który jest weterynarzem.

Podobnie będzie z predykatem ODDAĆ. Jeśli *komuś*, to poniekąd na zawsze, a jeśli *do kogoś* lub *do czegoś*, to zapewne na chwilę – tam, gdzie będą nam potrafili pomóc lub komuś, kto nam pomoże rozwiązać jakiś problem.

Zwróćmy uwagę, że *Do Leona Schillera* w zdaniu (102a) też będzie *Location*, gdyż wskazuje miejsce, w którym się znalazł.

EH: Cholera. Semantyka DOSIĄŚĆ SIĘ, PRZYSIĄŚĆ SIĘ jest połączeniem USIĄŚĆ i PRZYŁĄCZYĆ, co napisałam w mailu. Oczywiście dla osób, nie dla stołów.

Czasowniki typu (ZA)NIEŚĆ, (ZA)WIEŻĆ, ODDAĆ z pozornie adlatywnym wymaganiem *prepnp*(do, gen) i *prepnp*(na, acc) stwarzają jeszcze jeden problem, gdyż wykorzystywane są do reprezentacji celu (rola *Purpose*), por. zdania (103a). Na odrębność tych pozycji wskazuje niemożliwość koordynacji (103b). Test ten wskazuje, że osoby są dla tych czasowników raczej celem niż miejscem, inaczej niż dla czasowników ruchu (103c).

- (103) a. *Krystian Elwart oddał samochód do naprawy do warsztatu.* (NKJP)
Do szpitala ją zawieźli na rehabilitację. (NKJP)
 b. **Krystian Elwart oddał samochód do naprawy i do warsztatu.* (własny)
 **Zawieźli ją do szpitala lub na rehabilitację.* (własny)
 c. *Na wakacje pojedziemy do babci lub nad morze.* (własny)
Trzeba zawieźć ją do lekarza i na rehabilitację. (własny)
 d. *Potem zanieśli go, żeby pokazać Moctezumie w Domu Tego Co Czarne.* (NKJP)

Nieco inny problem pojawia się przy czasownikach takich jak FAKSOWAĆ czy TELEFONOWAĆ. Choć faksować fizycznie można z jednego miejsca do drugiego, to semantycznie chodzi tu o przekazanie komuś informacji. Proponowaną rama semantyczna wraz z adekwatnymi wybranymi schematami składniowymi¹² jest rama 45.

Rama 45 faksować-1

Initiator	Theme	Instrument	Recipient
subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(instr)	np(dat)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(instr)	prepnp(do, acc)
subj{np(str)}	comprepnp(w sprawie)	xp(instr)	np(dat)
subj{np(str)}	comprepnp(w sprawie)	xp(instr)	prepnp(do, acc)
subj{np(str)}	cp(żeby)	xp(instr)	np(dat)
subj{np(str)}	cp(żeby)	xp(instr)	prepnp(do, acc)

- (104) *W dniu, w którym je przywieziono burmistrz faksował do dyrektora szpitala, aby ten wyznaczył osobę odpowiedzialną za przyjęcie łóżek.*
Dlatego piszmy, telefonujemy i faksujemy do nich w sprawie A-1.

2.7. Ramy semantyczne a alternacje

Wystąpienie alternacji bądź transformacji oznacza parafrazę, czyli możliwość wyrażenia tej samej treści na kilka sposobów. Z punktu widzenia walencji oznacza to, że jednej ramie semantycznej (reprezentującej znaczenie predykatu) odpowiada kilka schematów (reprezentujących sposób ich wyrażenia na powierzchni, czyli ich specyfikę składniową). Zazwyczaj jest to obejmująca jeden argument alternacja prosta (por. ramy 7, 8, 15, 21 itd.). Jej przypadkiem są takie czasowniki jak ZHAŃBIĆ (por. rama 22), w których fraza *siebie* będąca realizacją dopełnienia bliższego **obj{np(str)}** wymienia się na *się* zwrotne (por. punkt 1.3.3), czyli **ref1**. Czasami może niezależnie alternować kilka argumentów, jak w ramie 45.

Bardziej złożonym transformacja zwrotna, (rama 23) str. 26), przy czym w wypadku tej ostatniej czasem dodatkowo zanika rola *Theme* (por. rama 9). Zauważmy, że zachodzi tutaj krzyżowa zamiana argumentów: w stronie czynnej podmiot pełni rolę *Attribute*, zaś w stronie zwrotnej — rolę *Theme*.

2.7.1. Wykorzystanie atrybutów ról przy alternacjach krzyżowych

Zarówno w wypadku transformacji, jak i w alternacji, w których zmianie składniowej podlega pojedynczy argument, w zasadzie nie ma większych problemów z przypisaniem interesującemu nas argumentowi tej samej roli w różnych schematach składniowych (por. punkt 2.7).

Przypisanie ról schematom, w których następuje zamiana ról pomiędzy ich realizacjami składniowymi, jest trudniejsze. Po pierwsze, żeby mówić o takiej zamianie, przynajmniej jedna realizacja składniowa dwóch odmiennych semantycznie argumentów musi być identyczna. Ponieważ składnia nie jest kwestią przypadku, zazwyczaj rola główna tak alternujących argumentów jest taka sama. Tak więc dla ich odróżnienia wykorzystywane są atrybuty ról.

Klasycznymi przykładami takich alternacji są predykaty PORASTAĆ (105a) i (ZA)ŁADOWAĆ (106). Pierwszy z nich mógłby posiadać ramę 46, gdyby nie zdanie (105b) i fakt, że w *Walentym* reprezentujemy najdłuższe schematy, więc adekwatny schemat obejmuje wspomniane oba.

Rama 46 porastać-1

¹² Zestaw schematów dla tego czasownika jest większy ze względu na różne możliwe realizacje roli *Theme*. Można je wszystkie przejrzeć w *Walentym*.

<i>Theme</i> ^{Source}	<i>Theme</i> ^{Goal}
subj{np(str)}	obj{np(str)}
np(inst)	subj{np(str)}

- (105) a. *Składowisko* zaczęło *porastać* *trawę*, na Skalnym pojawiły się sarny, zające i ptaki. (NKJP)
Składowisko zaczęła *porastać* *trawa*. (modyfikacja)
- b. Wreszcie, o nieba! rozszerza się w malutką dolinkę i *trawa porasta ją zielonym kobierczykiem*, i ślady budowlu ludzkiej. (NKJP)
- (106) a. *Ładowały* *serki topione i twarożki na wózek*. (modyfikacja)
Niektórzy ładowali do swoich wołg i żiguli toboły i ruszali na targowisko. (NKJP)
[...]*potem ten piasek ładowano w jutowe worki* i okładano nimi rzekę, jakby była ranna. (NKJP)
- b. *Ładowały wózek serkami topionymi i twarożkami* i tak o 2 w nocy zatrzymał je patrol policyjny. (NKJP)
Niektórzy ładowali swoje wołgi i żiguli tobołami. (modyfikacja)
Potem tym piaskiem ładowano jutowe worki. (modyfikacja)
- c. A Mariuszek z diablím pośpiechem rwał w deszczu *marchew* i *ładował za koszulę*. (NKJP)
A potem, ponaglani przez grubego sierżanta, zbrojni wynieśli i *załadowali pod płachtę* *spory zamczysty kufer*. (NKJP)
Kanga, jako większa ma dodatkowy zamek w połowie pozwalający *coś ładować* tuż *nad przegrodę* (jedyna wyższość) (NKJP)
Robotnicy *ładowali deski pomiędzy stojące już worki i skrzynie*. (własny)

Dużo większy problem powoduje czasownik (ZA)ŁADOWAĆ. Problem polega na tym, że alternacji podlega jedynie część konstrukcji adlatywnych, por. zdania (106a) i ich parafrazy (106b). W zdaniach tych mamy więc dwa *Theme*. Natomiast zdania (106c) nie podlegają takiej parafrzie, dlatego zawierają *Theme* i *Location*^{Goal}.

Mamy tutaj dwa rozwiązania tego problemu. Po pierwsze, można stworzyć dwie ramy: zawierającą dwa *Theme* ramę 47 oraz zawierającą *Theme* i *Location*^{Goal} ramę 48.

Rama 47 ładować-1 (załadować-1)

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i> ^{Source}	<i>Theme</i> ^{Goal}
subj{np(str)}	np(inst)	obj{np(str)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(adl[prepnp(na,acc);prepnp(w,acc); prepnp(do,gen)])

Rama 48 ładować-A (załadować-A)

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Location</i> ^{Goal}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(adl[other realisations])

Takie rozwiązanie powoduje jednak sztuczne rozdzielenie znaczenia ładować-1 na dwa znaczenia, zbędne nawet przy założeniu, że nowe znaczenie miałoby być hiponimem starego. Problem polega na tym, że chociaż *samochody*, *worki* itp. *podlegają* ładowaniu, nie tracą przy tym funkcji lokatywnej, wskazywania *miejsca* ładowania. Drugim rozwiązaniem jest więc utworzenie jednej ramy 49. Zakładamy tutaj, że frazy *prepnp(na,acc)*, *prepnp(w,acc)* i *prepnp(do,gen)* są semantycznie niejednoznaczne. W przeciwnym razie musielibyśmy je wykluczyć w podobny sposób jak w ramie 48.

Rama 49 ładować-1 (załadować-1)

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i> ^{Source}	<i>Theme</i> ^{Goal}	<i>Location</i> ^{Goal}
subj{np(str)}	np(inst)	obj{np(str)}	
subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(adl[prepnp(na,acc);prepnp(w,acc); prepnp(do,gen)])	
subj{np(str)}	obj{np(str)}		xp(adl)

Kwestia ta dotyczy wielu czasowników podlegających alternacji lokatywnej, m.in. WYTRZEĆ, ZAMIEŚĆ, ZAGRABIĆ. Dla tych czasowników dopuszczalne zarówno frazy ablatywne (107b,d), jak i lokatywne (107c,e), które wypełniają jedną pozycję, gdyż semantycznie wskazują na miejsce wykonywania

czynności. Ponadto zdają się spełniać test koordynacji, por. zdania (107f). Natomiast alternacji podlegają wyłącznie frazy $xp(adl[prepn(z, gen)])$ i $xp(locat[prepn(na, loc)])$, por. zdania (107a,b,c). Próba analogicznej parafrazy zdań (107d,e) prowadziłaby do zmiany znaczenia.

- (107) a. *Obsługa sklepów i barów zamiatała chodniki z porozrzucanych przez dostawców papierów, folii, resztek warzyw i owoców.* (NKJP)
Jakaś kobieta skończyła właśnie zamiatać dywan z drobin palmowych liści i starych daktyli zmieszanych z kozimi bobkami. (modyfikacja)
Zaczynaliśmy od zamiatania pyłu całej hali. (modyfikacja)
Mieszkańcy Podolan grabili z opadłych liści kasztanowców pobocza ul. Zakopiańskiej. (modyfikacja)
- b. *Obsługa sklepów i barów zamiatała z chodników porozrzucane przez dostawców papiery, folie, resztki warzyw i owoców.* (modyfikacja)
Jakaś kobieta skończyła właśnie zamiatać z dywanu drobiny palmowych liści i stare daktyle zmieszane z kozimi bobkami. (NKJP)
- c. *Zaczynaliśmy od zamiatania pyłu na całej hali.* (NKJP)
Mieszkańcy Podolan grabili już opadłe liście kasztanowców na poboczach ul. Zakopiańskiej [...] (NKJP)
- d. - *Nasze służby na bieżąco grabią liście spod drzew, rosnących na terenach zieleni miejskiej.* (NKJP)
Że liście sprzed domu muszą grabić sami, a nie wzywać do każdego opadniętego listka ekipę sprzątającą. (Internet)
Krzętał się po swoim spirytualnym kingdomie ze szmatą w rękę, wycierając kurze pomiędzy butelek, [...] (NKJP)
Tak więc wędrujemy sobie obie powoli, po drodze wycierając kurze z kaloryferów, oglądając reklamówki spod drzwi, macając brudne wycieraczki. (NKJP)
- e. *Oni tworzyli historię – stwierdziła Shiran Raizman, grabiąc liście między macewami.* (NKJP)
A wystarczyłoby gdyby uczniowie posprząтали i zgrabili liście wokół swojej szkoły, [...] (NKJP)
Jeszcze kilka razy udało mu się wycierać kurze za kuchennymi szafkami, ale stresu już nie było, bo ścianka nie wróciła na swoje miejsce. (Internet)
W końcu dzielna dziewczynka skutecznie wyciera kurze pod szafami. (Internet)
- f. *Grabili liście z trawnika i wokół domu.* (własny)
Wycierali kurze na blacie i spod telewizora. (własny)

Przypadek PORASTAĆ pokazuje, że aby rozwiązać problem alternacji krzyżowych, musimy poradzić sobie z alternacjami zachodzącymi w ramach tego samego schematu. Takie alternacje będziemy nazywać *autoalternacjami*. Poprawną ramą dla PORASTAĆ jest 50. Schemat jest podpinany do ramy dwukrotnie (w tym wypadku za drugim razem jest to podschemat).

Rama 50 porastać-1

<i>Theme^{Source}</i>	<i>Theme^{Goal}</i>	<i>Attribute</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	np(inst)
np(inst)	subj{np(str)}	

Klasycznym przypadkiem autoalternacji są takie czasowniki, jak WYTRZEĆ, ZAMIEŚĆ, ZGRABIĆ *coś z czegoś* (*półkę z kurzu, kurz z półki*). Wprowadzenie xp spowodowało jednak, że mamy tu do czynienia ze zwykłą alternacją krzyżową omówioną powyżej, gdyż druga konstrukcja ma charakter ablatywny.

Z kolejnym przypadkiem autoalternacji mamy do czynienia wtedy, gdy *Instrument* przesuwa się z pozycji narzędnikowej na pozycję podmiotu, np. dla UDERZYĆ, STŁUC, WBIĆ, ROZTRZASKAĆ (por. rama 58, s. 42).

Sposób wprowadzania autoalternacji jest opisany w punkcie 5.2.2.3.

2.7.2. Alternacje a wyróżnianie znaczeń

Występowanie alternacji pomiędzy schematami składniowymi wymusza często bardziej szczegółowy podział na znaczenia niż to ma miejsce w tradycyjnych słownikach języka polskiego. Rozważmy dla przy-

kładu czasownik PACHNIEĆ. Wyznaczymy dla niego cztery podstawowe znaczenia. Do każdego znaczenia przypisane są schematy¹³ wraz ze sztucznymi przykładami.

1. Rama 51 pachnieć-1 *wydzielać z siebie zapach*

	<i>Theme</i>	<i>Manner</i>	<i>predicate</i>	<i>Attribute</i>
[9265]	subj{np(str)}	xp(mod)		np(inst)
	<i>Kwiaty</i>		<u>pachną</u>	<i>upojną wonią.</i>
	<i>Ciasto</i>	<i>słodko</i>	<u>pachnie</u>	<i>wanilią.</i>

To znaczenie realizuje tylko jeden schemat. Nie da się bowiem powiedzieć:

(108) **Od kwiatów pachnie upojną wonią.*

**Wanilia pachnie na cieście.*

Rama 52 pachnieć-A *prześląknąć zapachem*

	<i>Theme^{Goal}</i>	<i>Manner</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme^{Source}</i>
[9265]	subj{np(str)}	xp(mod)		np(inst)
	<i>Piekarz</i>	<i>mocno</i>	<u>pachniał</u>	<i>buleczkami</i>
[32883]	xp(abl)	xp(mod)		np(inst)
	<i>Od piekarza</i>	<i>mocno</i>	<u>pachniało</u>	<i>buleczkami</i>

To znaczenie może już być realizowane przez dwa schematy. I tym razem nie da się jednak powiedzieć:

2. (109) **Buleczki pachną na/w piekarzu.*

**Na/W piekarzu pachnie buleczkami.*

3. Rama 53 pachnieć-C *być pokrytym świadomie dobranym zapachem (zwykle perfumami, wodą toaletową)*

	<i>Theme^{Goal}</i>	<i>Manner</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme^{Source}</i>
[9265]	subj{np(str)}	xp(mod)		np(inst)
	<i>Mama</i>	<i>upojnie</i>	<u>pachniała</u>	<i>perfumami</i>
[3144]	xp(locat)	xp(mod)		subj{np(str)}
	<i>Na mamie</i>	<i>upojnie</i>	<u>pachną</u>	<i>perfumy od Diora</i>

To znaczenie także realizują dwa schematy. Od biedy da się co prawda powiedzieć

(110) *Od mamy pachnie perfumami.*

jednak brzmi to dziwacznie, i można to uznać za przypadek ramy 52. Podobnie zdanie

(111) *Wokół mamy zawsze pachniało perfumami.*

uznamy za przypadek poniższej ramy 54.

4. Rama 54 pachnieć-B *być wypełnionym zapachem (o miejscu)*

	<i>Location</i>	<i>Manner</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme</i>
[9265]	subj{np(str)}	xp(mod)		np(inst)
	<i>Ogród</i>	<i>upojnie</i>	<u>pachniał</u>	<i>kwiatami</i>
[9158]	subj{np(str)}	xp(mod)		prepn(od,gen)
	<i>Ogród</i>	<i>upojnie</i>	<u>pachniał</u>	<i>od kwiatów</i>
[3144]	xp(locat)	xp(mod)		subj{np(str)}
	<i>W ogrodzie</i>	<i>upojnie</i>	<u>pachniały</u>	<i>kwiaty</i>
[32884]	xp(locat)	xp(mod)		np(inst)
	<i>W ogrodzie</i>	<i>upojnie</i>	<u>pachniało</u>	<i>kwiatami</i>
	<i>Wokół domu</i>	<i>upojnie</i>	<u>pachniało</u>	<i>kwiatami</i>
[40225]	xp(locat)	xp(mod)		prepn(od,gen)
	<i>W ogrodzie</i>	<i>upojnie</i>	<u>pachniało</u>	<i>od kwiatów</i>

To znaczenie można realizować za pomocą 5 podstawowych schematów, gdyż dopuszcza wszelkie konstrukcje typowe dla tego czasownika.

Dla porządku wymienimy też pozostałe, faktycznie odrębne dwa znaczenia czasownika PACHNIEĆ.

¹³ Zignorowane zostały schematy frazeologiczne, w których zresztą leksykalizacji podlegało tylko wyrażanie sposobu (*Manner*).

5. Rama 55 pachnieć-E wydzielać brzydki zapach z ciała

	<i>Theme^{Goal}</i>	<i>Manner</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme^{Source}</i>	<i>Attribute</i>
[32883]	np(dat)	xp(mod)		xp(abl)	np(inst)
	<i>Niektórym</i>	<i>brzydko</i>	<u>pachnie</u>	<i>z ust</i>	
	<i>Szczurowi</i>		<u>pachnie</u>	<i>z ucha</i>	<i>ropą</i>

6. Rama 56 pachnieć-D charakteryzować się czymś, wskazywać na coś

	<i>Stimulus</i>	<i>predicate</i>	<i>Experiencer</i>	<i>Attribute</i>	(<i>Manner</i>)
[9265]	subj{np(str);ncp(str,ze)}		np(dat)	np(inst)	
	<i>Sprawa</i>	<u>pachnie</u>	<i>mi</i>	<i>oszustwem</i>	
	subj{np(str);ncp(str,ze)}		np(dat)	xp(mod)	
	<i>Sprawa</i>	<u>pachnie</u>	<i>mi</i>	<i>wyjątkowo kiepsko</i>	
[32883]	prepn(od,gen)	np(dat)	np(inst)		
	<i>Od szefa</i>	<u>pachniało</u>		<i>zwykłym cwaniactwem</i>	

Argument *Manner* jest w zasadzie luźny, został dodany ze względu na zleksykalizowane *pachnieć na kilometr, milę, odległość*, schematy [39243], [39282], [39283], [39284], [39290], [40759] i [40760]. Zwróćmy uwagę na poniższe przykłady. W zdaniu (112a) fraza przysłówkowa *kiepsko* bezpośrednio charakteryzuje *sprawę*, natomiast w zdaniu (112b) fraza przysłówkowa *paskudnie* ma jedynie funkcję wzmacniającą. Nie przypisując jej do ramy wskazujemy pośrednio jej „luźność”.

(112) a. *Ta sprawa kiepsko pachnie.*

b. *Ta sprawa paskudnie pachnie sensacją.*

Rama 57 pachnieć-F rozchodzić się (o informacji)

	<i>Location</i>	<i>predicate</i>	<i>Attribute</i>	(<i>Manner</i>)
[32884]	{xp(locat)}	<i>predicate</i>	np(inst)	
	<i>W całym mieście</i>	<u>pachniało</u>	<i>sensacją</i>	

Sytuacja z rolą *Manner* jest analogiczna (schemat [39290]).

2.7.3. Transformacja zwrotna a wyróżnianie znaczeń

W punkcie 1.4.0.2 zaprezentowane zostały czasowniki podlegające transformacji zwrotnej (ZMIENIĆ, OTWORZYĆ, ZMIELIĆ). Jako podstawową cechę przyjęto tam zachowanie znaczenia. Jednak różnice znaczeniowe bywają nieznaczne i trudno jest ustalić, kiedy mamy do czynienia z faktycznie odrębnym znaczeniem. *Słowość* nie będzie tu dla nas źródłem informacji, gdyż standardowo dla czasowników z *się* morfologicznym tworzone są odrębne znaczenia¹⁴.

W naszym wypadku zasadniczym kryterium rozróżniania znaczeń stanowi rama semantyczna. Jeśli w obu znaczeniach mamy ten sam zestaw argumentów (par {rola semantyczna, preferencje selekcyjne}), to mamy do czynienia z tym samym znaczeniem. Jako przykład można tu wziąć ramę 23, s. 26.

Czasem nieobecność jednego z argumentów w konstrukcji zwrotnej nadal nie uzasadnia tworzenia odrębnej ramy, gdyż konieczność wystąpienia tego argumentu jest domyślna. Takim domyślnym nieobecnym argumentem jest często *Initiator* w połączeniu z *Theme* (ZMIENIĆ SIĘ (12), OTWORZYĆ SIĘ (13)) lub z *Resultem* (GENEROWAĆ SIĘ, (113)).

(113) *Statystyki bezrobocia automatycznie generują się z pliku DBF programu Syriusz.* (Walenty)

Rozważmy dla przykładu czasownik ROZTRZASKAĆ (jako prostszy niż 'rozbić', 'stłuc' itp.). Proponujemy dla niego ramę 58, por. zdania (114). Jako że ROZTRZASKAĆ SIĘ znaczy 'ulec roztrzaskaniu' (114c), podpinamy pod nią także powiązane z nim schematy. Zwróćmy jeszcze uwagę na nietypową realizację składniową roli *Instrument*: prenp(o,acc) i prenp(na,acc) (114b,c). Uznajemy je za *Instrument*, gdyż w podobny sposób jak *młotek* itp. przyczyniają się do rozbicia przedmiotu. Te nietypowe realizacje powodują wzrost listy schematów przypisanych do tej ramy¹⁵. Zwróćmy też uwagę na autoalternację wynikającą z przesunięcia *Instrumentu* na pozycję podmiotu (114d).

¹⁴ Czasem także dla czasowników z *się* zwrotnym lub wzajemnościowym.

¹⁵ Pominięte zostały schematy z frazeologiczną realizacją roli *Result*.

- (114) a. W złości pięścią roztrzaskał szybę na kawałki. (Walenty)
 b. Marian E. pobił gospodarza, skopał, a potem roztrzaskał na jego głowie dwa drewniane krzesła. (NKJP)
 W odpowiedzi Waldemar E. porwał leżący na stole telefon Anny i roztrzaskał go o kaloryfer. (NKJP)
 c. Biały maluch roztrzaskał się o przydrożne drzewo w Gawronach. (NKJP)
 Roztrzęsiony Mikołaj upuścił dzbanek do kawy, który roztrzaskał się na kawaleczki na podłodze w kuchni. (NKJP)
Maszyna roztrzaskała się na wiele fragmentów o tereny namorzynowe [...] (NKJP)
 d. Niedaleko Zgierza wyrzucony kamień roztrzaskał szybę w oknie przedziału i uderzył w głowę 14-letnią dziewczynkę. (NKJP)

Rama 58 roztrzaskać-1, roztrzaskać się-A

Initiator	Theme	Instrument	Result
subj{np(str)}	obj{np(str)}	np(inst)	prepn(w,acc)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	np(inst)	prepn(na,acc)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	prepn(o,acc)	prepn(w,acc)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	prepn(o,acc)	prepn(na,acc)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	prepn(na,loc)	prepn(w,acc)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	prepn(na,loc)	prepn(na,acc)
	obj{np(str)}	subj{np(str)}	prepn(w,acc)
	obj{np(str)}	subj{np(str)}	prepn(na,acc)
	subj{np(str)}	prepn(o,acc)	prepn(w,acc)
	subj{np(str)}	prepn(o,acc)	prepn(na,acc)
	subj{np(str)}	prepn(na,loc)	prepn(w,acc)
	subj{np(str)}	prepn(na,loc)	prepn(na,acc)

Pewien problem mogą tu nieść za sobą preferencje selekcyjne (por. rozdz. 4) dla argumentu *Theme*. Mia-
 nowicie, poza kruchymi przedmiotami (ze szkła, porcelany itp.) ROZTRZASKAĆ można też *głowę* (*czaszkę*)
 i inne kości. Nie jest oczywiste, czy to odrębne znaczenie (*Słowski* go nie wyróżnia). Jednak w tym
 znaczeniu zignorowana tutaj fraza datywna (por. punkt 3.1.1) wydaje się wymagana.

Ciekawy przykład stanowi czasownik ZATRZYMAĆ z ramą 59, por. zdania (115). Jest ona realizacją
 jednostki zatrzymać-2 ze *Słowsieci* (o znaczeniu 'wstrzymać ruch') i dodatkowej jednostki z *się* (o zna-
 czeniu 'uleć zatrzymaniu') i do pewnego stopnia przypomina omówione powyżej ROZTRZASKAĆ. Różnica
 polega jednak na tym, że o ile nie można być *Initiatorem* roztrzaskania *się* (co najwyżej można zainicjować
 wyskoczenie przez okno itp., w wyniku czego ulega się roztrzaskaniu), o tyle jak najbardziej można być
Initiatorem zatrzymania *się* (115b).

- (115) a. Dlaczego ty mi nie każesz zatrzymać tej taksówki? (NKJP)
 Dzięki przytomności służby ruchu zatrzymano go płozami hamulcowymi na III posterunku stacji
Łódź Fabryczna. (NKJP)
 b. Stary człowiek przyjdzie pod dom na ulicy Książęcej, zatrzyma się pod białym murem, pokiwa
 głową. (NKJP)
 c. Policyjny bus wreszcie się zatrzymał. (NKJP)

Rama 59 zatrzymać-2, zatrzymać się-A

	Initiator	Theme	Instrument	Location
	osoba-1	pojazd-2	hamulec-1	MIEJSCE
[40298]	subj{np(str)}	obj{np(str)}	xp(instr)	xp(locat)
[2602]	subj{np(str)}	np(inst)		{xp(locat)}
		subj{np(str)}		{xp(locat)}

Kryterium tej samej ramy spełniają także czasowniki, w wypadku których jednostki zawierające *się*
 w lemacie oraz te bez *się* stanowią swoje konwersy. Jako przykład można tu rozpatrywać ramę 9 (s. 22)
 czasownika AFILIOWAĆ. Jako bardziej oczywisty przykład rozważmy czasownik INFORMOWAĆ z ramą 60.
 Rama ta zawiera dwóch *Initiatorów*: *dostarczającego* informacji oraz *odbierającego* ją. Zdawałoby się, że

ten drugi jest *Recipientem*, jednak w konstrukcjach zwrotnych to on inicjuje komunikację. Ogólnie rzecz biorąc, różnica pomiędzy *Initiator^{Goal}* a *Recipientem* jest niewielka i polega na tym, że *Recipient* jest całkowicie bierny i niekoniecznie uczestniczy w akcji.

Rama 60 informować-1, informować się-1

<i>Initiator^{Source}</i>	<i>Initiator^{Goal}</i>	<i>Theme</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	comprepnp(na temat)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	comprepnp(w kwestii)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	comprepnp(w sprawie)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	cp(int)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{pnp(co do,gen); pncp(co do,gen,int)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{pnp(o,loc);pncp(o,loc,int)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	or
xp(locat [pnp(na,loc);pnp(u,gen); pnp(w,loc);advp(locat)])	subj{np(str)}	comprepnp(na temat)
xp(locat [pnp(na,loc);pnp(u,gen); pnp(w,loc);advp(locat)])	subj{np(str)}	comprepnp(w kwestii)
xp(locat [pnp(na,loc);pnp(u,gen); pnp(w,loc);advp(locat)])	subj{np(str)}	comprepnp(w sprawie)
xp(locat [pnp(na,loc);pnp(u,gen); pnp(w,loc);advp(locat)])	subj{np(str)}	cp(int)
xp(locat [pnp(na,loc);pnp(u,gen); pnp(w,loc);advp(locat)])	subj{np(str)}	{pnp(co do,gen); pncp(co do,gen,int)}
xp(locat [pnp(na,loc);pnp(u,gen); pnp(w,loc);advp(locat)])	subj{np(str)}	{pnp(o,loc);pncp(o,loc,int)}

Czasem takie zjawisko występuje bez transformacji zwrotnej, por. czasownik POŻYCZYĆ (str. 31).

2.7.4. Zachowanie ról semantycznych przy alternacjach

Jak pisaliśmy na początku, wystąpienie alternacji bądź transformacji oznacza możliwość parafrazy, czyli wyrażenia tej samej treści przy pomocy kilku różnych konstrukcji składniowych. Niezależnie, czy parafraza wiąże się ze zmianą schematu składniowego, czy też mamy do czynienia z autoalternacją, podstawową zasadą przy przypisywaniu ról jest zachowanie interpretacji semantycznej całości wypowiedzenia, czyli przypisanie takich samych ról odpowiadającym sobie składowym obu wypowiedzeń.

Często możliwość takiej parafrazy oznacza, że mamy do czynienia z dwoma *Theme'ami* bądź dwoma *Stimulusami*. Weźmy dla przykładu czasownik DOCENIAĆ. W zdaniach (116) mamy tę samą (lub zbliżoną) treść wyrażoną na kilka sposobów. Z jednej strony w zdaniach (116a) możemy uznać *postawę osadzoną w realnej rzeczywistości* za *Attribute polityków*, którzy są niekontrowersyjnym *Theme* podlegającym *docenianiu*. Jednak w zdaniach (116b) *politycy* nie stanowią argumentu DOCENIAĆ, kryjąc się głębiej w strukturze frazy. W takiej sytuacji nie mielibyśmy argumentu, którego *Attribute* mogłaby stanowić *postawa*, więc uzyskuje ona automatycznie rolę *Theme*. Oznacza to jednak, że we wszystkich konstrukcjach powinna mieć tę rolę, co prowadzi nas do ramy 61. Kontrowersyjne jest tu jednak podpięcie ostatniego schematu, gdyż fraza *prepnp(jako,str)* nigdy nie wystąpi samodzielnie, lecz nie jest to wystarczający powód do wprowadzania odrębnego znaczenia czasownika.

- (116) a. [...] *ludzie zaczęli doceniać u polityków postawę osadzoną w realnej rzeczywistości.* (NKJP)
Ludzie zaczęli doceniać [niektórych] polityków za postawę osadzoną w realnej rzeczywistości. (modyfikacja)
- b. *Ludzie zaczęli doceniać osadzoną w realnej rzeczywistości postawę polityków.* (modyfikacja)
Ludzie zaczęli doceniać, że postawa [niektórych] polityków osadzona jest w realnej rzeczywistości. (modyfikacja)
Ludzie zaczęli doceniać, gdy postawa [niektórych] polityków osadzona jest w realnej rzeczywistości. (modyfikacja)

Rama 61 doceniać-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme^{Foreground}</i>	<i>Theme^{Background}</i>
subj{np(str)}	obj{np(str);ncp(str,int);ncp(str,że)}	prepn(u,gen)
subj{np(str)}	obj{np(str);ncp(str,int);ncp(str,że)}	prepn(w,loc)
subj{np(str)}	{prepn(z,a,acc);prepn(z,a,acc,int); prepn(z,a,acc,że)}	obj{np(str)}
subj{np(str)}	{prepn(z,a,acc);prepn(z,a,acc,int); prepn(z,a,acc,że)}	refl
subj{np(str)}	cp(int)	
subj{np(str)}	cp(że)	
subj{np(str)}	obj,controller{np(str)}	controllee{prepn(jako,str)}

Odmienne i nieco bardziej skomplikowana sytuacja ma miejsce dla czasownika KOIĆ. Zdania (117) pokazują, że mamy dwie alternacje. Po pierwsze, *Stimulus* (*dźwięki*) przesuwają się z pozycji frazy narzędnikowej (117d-f) na pozycję podmiotu (117a-c). Tutaj jednak nie widać kontrowersji, gdyż *dźwięki* nie są *Attributeem* przyjaciela¹⁶. Jako że *kojenie* jest odczuciem subiektywnym, nie mamy tu do czynienia z *Initiatorem*, tylko *Factorem*.

Ta sama konstrukcja składniowa (117g,h) może być zastosowana bez udziału *Factora*, w którym *Stimulus* jest rozbity na dwie części, *muzykę* i *dźwięki*. Jednak tym razem możemy dość bezpiecznie uznać *dźwięki* za *Attribute* muzyki, gdyż są pojęciami zbliżonymi, należącymi do tej samej kategorii, w przeciwieństwie do *postawy* i *polityków* DOCENIAĆ (oraz *przyjaciela* i *dźwięków*, *muzyki*). Ale użycie *Stimulus^{Foreground}* i *Stimulus^{Background}* byłoby w tym wypadku równie poprawne.

Po drugie, *Experienter* przesuwają się z pozycji realizowanej przez frazę celownikową (117a,d,g: *mi*) na pozycję dopełnienia (117c,f,h: *mnie*). Zauważmy przy tym, że *serce* (*nerwy*, *emocje*) są *Attributeem* *Experientera*. Po trzecie wreszcie, w zdaniach (117b,e) *Experienter* przesuwają się w głąb struktury zdania (*moje*) i przestaje być argumentem KOIĆ. Przy założeniu, że analiza semantyczna będzie w stanie „prze-
pchnąć” rolę w głąb struktury do frazy dzierżawczej, można by zostawić tu *Attribute*, bezpieczniej jednak będzie wybrać *Theme*, zwłaszcza że *serce* faktycznie *podlega* kojeniu. Prowadzi to nas do ramy 62, ze skomplikowanym sposobem podpinania schematów.

- (117) a. *A jej dźwięki koją mi skołatane serce, usuwiają stresy, poprawiają humor.* (NKJP)
b. *A jej dźwięki koją moje skołatane serce.* (modyfikacja)
c. *A jej dźwięki koją mnie i poprawiają mi humor.* (modyfikacja)
d. *Przyjaciel koil mi skołatane serce jej dźwiękami.* (modyfikacja)
e. *Przyjaciel koil moje skołatane serce jej dźwiękami.* (modyfikacja)
f. *Przyjaciel koil mnie jej dźwiękami i poprawiał mi tym humor.* (modyfikacja)
g. *Nastrojowa muzyka koila moje skołatane serce swoimi dźwiękami.* (modyfikacja)
h. *Nastrojowa muzyka koila mnie swoimi dźwiękami.* (modyfikacja)

Rama 62 koić-1, koić się-A¹⁷

	<i>Factor</i>	<i>Theme</i>	<i>Stimulus</i>	<i>Experienter</i>	<i>Attribute</i>
[437]	subj{np(str)}	obj{np(str)}	np(inst)	np(dat)	
	subj{np(str)}		np(inst)	obj{np(str)}	
		obj{np(str)}	subj{np(str)}	np(dat)	np(inst)
			subj{np(str)}	obj{np(str)}	np(inst)
[30]		subj{np(str)}	np(inst)		
			np(inst)	subj{np(str)}	

¹⁶ Oczywiście w innych przykładach to może być *Attribute*, np. *koić* opanowaniem, uśmiechem. Jednak ważne jest to, że nie musi to być *Attribute*.

¹⁷ Zauważmy, że schemat [437] alternuje na dwa niezależne sposoby, co daje cztery sposoby przypisania. *Slowal* nie jest na razie dostosowany do reprezentacji takich, na szczególnie rzadkich, sytuacji.

3. Informacje uzupełniające

3.1. Ramy semantyczne a schematy składniowe

Zależności pomiędzy ramami semantycznymi a schematami składniowymi są wielorakie. Poniżej opiszemy podstawowe reguły.

3.1.1. Pozycje wymagane i luźne

W *Walentym* zasadniczo uwzględniane są podrzędniki będące argumentami, wymagane. Jednak leksykografowie dostali zalecenie, by w razie wątpliwości wpisywać podrzędnik do słownika, i czasami byli bardzo aktywni w tej kwestii.

Zalecenie dla Semantyków są w tej kwestii takie, by nie wpisywać do ram semantycznych argumentów, które uznają za luźne. Sytuacje wątpliwe należy przemyśleć dokładnie.

Oczywiście istnieją sytuacje, w których argument jest wymagany jedynie przez niektóre znaczenia czasownika. Weźmy dla przykładu czasownik NOSIĆ. W podstawowym znaczeniu *nosić-1* 'dźwigać' (rama 44, s. 33) posiada on argumenty ablatywny i adlatywny, którego brak jest w znaczeniu *nosić-2* 'cechować się' (118a) czy *nosić-6* 'ubierać się' (118b) tych argumentów brak. Podobnie jest z czasownikiem PACHNIEĆ, który jedynie w znaczeniu *pachnieć-D* (rama 56, s. 41) argument *np(dat)* jest wymagany (ma przypisaną rolę *Experiencer*).

- (118) a. *Odnalezione ciało było zmasakrowane, nosiło ślady brutalnego pobicia.* (NKJP)
b. *Zamiast tego nosił marynarkę w kratę i sztruksowe spodnie w stylu Woody'ego Allena.* (NKJP)

Kwestia ta była już poruszana przy okazji czasownika PRZEJECHAĆ, por. punkt 3.1.2 s. 47.

Skupmy się jednak na sytuacjach, w których występująca w schemacie (jednym lub wielu) pozycja nie jest wymagana w żadnym znaczeniu danego czasownika. Poniżej wymienię typy fraz, które szczególnie często były wpisywane do schematów *Walentego* na wyrost.

3.1.1.1. Fraza *np(dat)*

Fraza datywna może pojawić się przy niemal każdym czasowniku, zwłaszcza w postaci enklitycznych form zaimków *mi, ci*, por. zdania (119). To oczywiste, że nie można *umierać, mędrkować, wyjeżdżać z gadkami komuś*. Jednak równie często fraza celownikowa występuje w funkcji dzierżawczej, por. zdania (119). W większości takich przypadków traktowanie jej jako wymaganej, jako argumentu semantycznego (poprzez przypisanie roli semantycznej i preferencji selekcyjnych) mija się z celem. W szczególności, w *Walentym* pozycje taką posiadają czasowniki AGREGOWAĆ, ARCHIWIZOWAĆ, BETONOWAĆ, DOPRZĘGAĆ,

- (119) *Nie wyjeżdżaj mi z gadkami umoralniającymi.* (NKJP)
Matko Święta, nie umieraj mi tylko, bo dopiero co swojego pochowałam. (NKJP)
— Nie mędrkujcie mi tu, Rokita! (NKJP)
- (120) *Głowa potoczyła się ksiedzu pod nogi, a ów z lękiem odskoczył do tyłu.* (NKJP)
Poważne i rozsądne ryby nie kręcą się szczupakowi pod samym nosem. (NKJP)
Zaklął i depcząc komuś po stopie, wpadł za barierkę między plastikowe stoliki. (NKJP)
Wykonano remont estakady, której płyty teraz już nie chwieją się przechodniom pod nogami. (NKJP)
Gryzmolił mi na kartce, jak bardzo się nudzi. (Walenty)

Nie należy usuwać takich pozycji, po prostu nie trzeba tworzyć dla nich argumentów semantycznych.

3.1.1.2. Oratio recta

Fraza **or**, czyli mowa niezależna, może się pojawić w tekstach dosyć często. Jednak w wypadku większości czasowników ma ona charakter wtrącenia, czyli jest frazą luźną. Niestety, leksykografowie mieli tendencję do wpisywania takiego wymagania wyłącznie ze względu na fakt wystąpienia w korpusie zrównoważonym. W szczególności, w *Walentym* schematy z **or** utworzone zostały dla czasowników **ATAKOWAĆ**, **BADAĆ**, **CHCIEĆ**, **DŁAWIĆ SIĘ**, ...

- (121) "Nie będzie mi prawil moralow jakis komunistyczny profesorek" - atakuje go poseł PiS Stanisław Pięta. (
-) Co tu jest, w tym papierku? — badala podejrzliwie Gabrysia. (Walenty)
- Jeśli zostanie zebrany wystarczający materiał dowodowy, okres przedawnienia przestępstw powinien być wydłużony o 10 lat - chce Prawo i Sprawiedliwość. (Walenty)
- Czego się żaden nie ruszy...? - dławił się słowami. (Walenty)

Tego typu schematy należy nie tylko ignorować, lecz zgłosić do usunięcia jako błędne. Należy to jednak robić uważnie. Na przykład schemat 1 dla **DŁAWIĆ** zawiera argument **np(inst)**, który jest poprawnie potwierdzony przykładami (122) i powinien być uwzględniony w semantyce. W tym wypadku należy jedynie zgłosić potrzebę usunięcia argumentu **or**, nie całego schematu. Jednak robimy tak jedynie wówczas, gdy schemat bez **or** nie jest obejmowany przez inny schemat.

Schemat 1

subj{np(str)} + {np(inst)} + {or}

- (122) Dzieci dławią się kluskami, pani domu dostaje ataku serca. (Walenty)
- Skopany, zwinęty w kłębek koniokrad dławił się szlochem, wtuliwszy twarz w ściółkę. (Walenty)

3.1.1.3. Argumenty miejsca i czasu

Frazy określające czas i miejsce pojawiają się w języku niezwykle często; okoliczniki miejsca i czasu to podstawowe i najbardziej rozbudowane pod względem liczby realizacji składniowych rodzaje okoliczników. Są to jednak okoliczniki, i nie ma sensu ich umieszczać wszędzie, gdzie się tylko da.

Takie konstrukcje niezmiernie rzadko jednak stanowią klasycznie rozumiane argumenty. W *Walentym* jesteśmy jednak liberalni w tym względzie, i notujemy je wszędzie tam, gdzie są *typowe*, *charakterystyczne* dla danego czasownika. Decyzję taką podjęliśmy sugerując się rozwiązaniem przyjętym w Valleksie, w którym wyróżniane są (notowane) podrzędniki *obligatoryjne*, *opcjonalne* i właśnie *typowe* (Żabokrtský, 2005, s.92). Jednak podstawowym wyróżnikiem takiej *typowości* jest frekwencja, co czasami prowadzi na manowce. Dlatego wprowadzamy następujące reguły.

1. Argumenty związane z miejscem (role *Location*, *Path*) występują przy czasownikach ruchu (**ISĆ**, **NOSIĆ**, **PODRÓŻOWAĆ**) oraz określających położenie (**LEŻEĆ**, **MIESZKAĆ**, **PRZECHOWYWAĆ**). Ich wystąpienie przy takich czasownikach, jak **ASYSTOWAĆ**, **BARASZKOWAĆ**, **BEKNAĆ**, **BIEDOWAĆ**, **CHRYPIEĆ**, **DŁUŻYĆ**, **GORZEĆ** jest błędne.
2. Argumenty związane z czasem (role *Time*, *Duration*) są jeszcze rzadsze i występują przy czasownikach wskazujących na czas, (**CIĄGNAĆ SIĘ**, **NASTĘPOWAĆ**, **TRWAĆ**). Ich wystąpienie przy takich czasownikach, jak **ASYSTOWAĆ**, **KŁOSIĆ SIĘ**, **HABILITOWAĆ SIĘ**, **MAZGAĆ SIĘ** jest błędne.

Argumenty takie pozostawiamy niepodpięte do żadnego znaczenia.

3.1.2. Przypisanie jednego schematu do kilku ram

W języku wieloznaczność nie zawsze ma swe odbicie w składni. Słowa umożliwia przypisanie jednego schematu składniowego do wielu ram semantycznych. Na przykład czasownik **USYCHAĆ** ma dwa podstawowe znaczenia **usychać-1** 'obumierać', por. zdanie (123a), rama 63 oraz **usychać-A** 'cierpieć', zdanie (123b), por. rama 64. Struktura składniowa obu zdań (123) jest identyczna, więc do obu znaczeń przypisany jest ten sam schemat. Jednak role semantyczne są odmienne. W pierwszym wypadku mamy **podleganie** pewnemu **czynnikowi**, który wywołuje proces usychania. W drugim wypadku **podmiot doświadcza** pewnych **emocji**. Zwróćmy jeszcze uwagę na schemat zleksykalizowany, obejmujący najczęstsze, lecz przecież nie wszystkie, wystąpienia czasownika w znaczeniu **usychać-A**.

Rama 63 usychać-1

Theme
subj{np(str)}
Condition
xp(caus)

Rama 64 usychać-A

Experiencer
subj{np(str)}
Stimulus
xp(caus)
subj{np(str)} lex(prepn(z,gen),sg,
OR('miłość','tęsknota','zmartwienie','żal'),atr)

(123) a. Larwy tego owada zjadają młode igliwie, w wyniku czego usychają całe wyrosnięte drzewa.

(NKJP)

b. Która usycha z braku miłości.

(NKJP)

Ale usycham z ciekawości, co myśli ktoś, kto naprawdę nie czytywał wtedy grupy.

(NKJP)

Zatem różne ramy semantyczne mogą korzystać z tego samego schematu składniowego, nawet wówczas, gdy mają inny zestaw argumentów. Czasami zestaw ról jest nierozłączny, a jednak znaczenia są zdecydowanie odmienne. Weźmy dla przykładu czasownik PRZEJECHAĆ z dwoma podstawowymi znaczeniami: przejechać-1 'przemieścić się'; zdanie (124a), por. rama 65 oraz przejechać-4 'zabić'; zdanie (124b), por. rama 66. W obu ramach mamy podmiot inicjujący (choć w drugim wypadku niewolitywnie) zdarzenie, oraz obiekt podlegający temu zdarzeniu. Jednak ramy te różnią się pod innymi względami. Po pierwsze, rama 65 zawiera większą liczbę argumentów niż rama 66 (por. punkt 3.1.1), co już jest wystarczającym powodem do uznania tych ram za odmienne. Po drugie, roli *Theme* odpowiadają różne preferencje selekcyjne (por. rozdz. 4).

EH: Wpisać przykład do preferencji

Rama 65 przejechać-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Instrument</i>	<i>Location^{Source}</i>	<i>Location^{Goal}</i>	<i>Path</i>	<i>Measure</i>
subj{np(str)}		{np(inst); prepn(na,loc); prepn(w,loc)}	xp(abl)	xp(adl)	xp(perl)	np(str)
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(inst); ...}				
Marek	kraj	samochodem				

Rama 66 przejechać-4

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Instrument</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(inst);prepn(na,loc);prepn(w,loc)}
Marek	psa	samochodem

(124) a. Plac niemal bezbłędnie przejechał samochodem i na motorowerze Lukasz Cebula.

(NKJP)

b. W niedzielny wieczór dwuipółlatek przejechał samochodem 68-letnią kobietę.

(NKJP)

Bardzo często w którejś z ram nie są wykorzystywane wszystkie pozycje ze schematu¹⁸.

Zdarza się także, że w którejś z ram nie wykorzystujemy wszystkich typów fraz składających się na daną pozycję¹⁹. Jako przykład rozważmy czasownik DAROWAĆ w znaczeniu darować-2 'ofiarować', por. (125) rama 67 oraz w znaczeniu darować-1 'wybaczyć', por. (125) rama 68. W pierwszym znaczeniu na pozycji dopełnienia mogą występować wyłącznie przedmioty fizyczne ({DOBRA}, por. rozdz. 4), co wyklucza realizację za pomocą frazy z korelatem, dopuszczaną przez drugie ze znaczeń.

Rama 67

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	np(dat)

Rama 68

¹⁸ Przynajmniej jedna z ram powinna wykorzystywać wszystkie pozycje, zgodnie z założeniem, że w jednym schemacie umieszczamy pozycje mogące współwystępować w pojedynczym wypowiedzeniu. Jedyne wyjątek stanowią pozycje, które postanawiamy ignorować, gdyż uznajemy je za luźne.

¹⁹ Znów, choćby ze względu na test koordynacji, w którejś ramie powiązanej z danym schematem pozycja powinna być wykorzystana w całości.

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i>
subj{np(str)}	obj{np(str);ncp(str,że)}	np(dat)

- (125) a. W dniu 26 lutego 1980 r. *Bronisław i Aniela T. darowali* swojej córce *Marii S. i jej mężowi Tadeuszowi S. 1/4 część tej nieruchomości.* (NKJP)
- b. *Nathalie* nie mogła *mu darować* nieustannych zdrad i tego, że ... nie zrobił z niej gwiazdy. (NKJP)

Zauważmy, że na poziomie ról obie ramy semantyczne 67 i 68 są identyczne. Natomiast różnią się one na poziomie preferencji selekcyjnych, por. rozdz. 4. Bez tego musieliśmy uznać, że na poziomie Walentego znaczenia nie dają się rozróżnić.

EH: Wpisać przykład do preferencji

3.1.3. Przypisanie kilku schematów do jednej ramy

Z drugiej strony, do jednej ramy semantycznej można przypisać kilka schematów składniowych. Ma to miejsce w wielu rozważanych powyżej ramach semantycznych i jest związane ze zjawiskiem alternacji i transformacji, por. punkt 2.7.

Trzeba tu zwrócić uwagę na fakt, że przy kilku schematach będących realizacjami jednej ramy poszczególne argumenty nie zawsze mogą współwystępować ze sobą na powierzchni, co jest podstawowym kryterium umieszczania ich w jednym schemacie. Dlatego może się zdarzyć, że jedne argumenty są realizowane w jednym schemacie, a inne w drugim.

Należy tu podkreślić, że wszystkie pozycje realizujące argumenty w schemacie podpinanym do ramy muszą być podpięte. Jako przykład weźmy czasownik SKRZYCZEĆ posiadający ramę 69

EH: Lepszy przykład?

Rama 69 nakrzyczeć-A

<i>Initiator</i>	<i>Recipient</i>	<i>Condition</i>	<i>Purpose</i>
subj{np(str)}	prepnp(na,acc)	cp(int[czemu;dla czego])	
subj{np(str)}	prepnp(na,acc)	cp(że)	
subj{np(str)}	prepnp(na,acc)	prepnp(za,acc);prepnpcp(za,acc,int);prepnpcp(za,acc,że)	
subj{np(str)}	prepnp(na,acc)		cp(żeby)

Istnieją czasowniki posiadające schematy pozbawione podmiotu²⁰, np. CHLAPAC, CHLUPOTAĆ, DUDNIĆ, KAPAC, PRZEWIAĆ (126). Z wyjątkiem CHLAPAC, DUDNIĆ, w których podmiot konstrukcji standardowej czynnej (126b) wyrażany jest za pomocą innego argumentu w konstrukcji bezpodmiotowej (126a), podmiot w tych konstrukcjach jest inkorporowany (por. ?, s. 103–108) w czasowniku: *chlupocze, kapie woda, przewiewa wiatr* (126c,d).

- (126) a. *Wciąż jeszcze chlapało z nich na beton czarniawą wymiociną.* (NKJP)
 [...] w Wysokich Progach pod protektorem pani Aldony aż dudniło od niekrępowanej zabawy,
 [...] (NKJP)
- b. *Wciąż jeszcze chlapała z nich na beton czarniawa wymiocina.* (modyfikacja)
Wysokie Progi pod protektorem pani Aldony aż dudniły od niekrępowanej zabawy. (modyfikacja)
W Wysokich Progach pod protektorem pani Aldony dudniła niekrępowana zabawa. (modyfikacja)
- c. *Ruszył za Sparksem, zaczął biec, a przy każdym kroku chlupotało mu w butach.* (NKJP)
Wraz z końcem lata Wiesiek złapał niewielki katar, a spoconego Przemka trochę przewiało. (NKJP)
- d. *Przy każdym kroku woda chlupotała mu w butach.* (modyfikacja)
Silny wiatr przewiał spoconego Przemka. (modyfikacja)

W obu wypadkach tworzymy jedną ramę dla obu konstrukcji. Weźmy dla przykładu czasownik CHLUPOTAĆ, który posiada ramę 70. Zauważmy też, że role *Instrument* i *Location* nie są realizowane równocześnie.

Rama 70 chlupotać-1

²⁰ W literaturze (???, s. XXXIII) zwane czasownikami niewłaściwymi.

Theme	Instrument	Location
		xp(locat)
subj{np(str)}		xp(locat)
subj{np(str)}	prepn(o,acc)	
subj{np(str)}	prepn(pod,inst)	

W wypadku czasowników ruchu brak jest konsekwencji w umieszczaniu fraz ablatywnych, adlatywnych i perlatywnych w jednym schemacie. Na poziomie semantycznym zawsze umieszczamy je w jednej ramie, bo w żadnym razie ich występowanie nie wpływa na znaczenie czasownika. Jako przykład weźmy czasownik KURSOWAĆ, z ramą 71.

Rama 71 kursować-1

Initiator	Instrument	Location ^{Source}	Location ^{Goal}	Path
subj{np(str)}	xp(instr)	xp(abl)	xp(adl)	
subj{np(str)}	xp(instr)			xp(perl)

3.2. Rola a realizująca ją jednostka leksykalna

Wyjście od znaczenia predykatu powoduje, iż ten sam desygnat może występować w różnych rolach, np. rzeczownik RURA może spełniać następujące role, w zależności od predykatu i pozycji, na której się pojawia.

- *Initiator*
Jeszcze *wredna rura* wypomina nam, że zapłaciła połowę za wesele. (Internet)
- *Theme*
W pewnym momencie uszkodził *rurę* z *amoniakiem*. (NKJP)
- *Stimulus*
Ja widzę *jakiś rurę* i kogoś, kto się zasłania kamerą jakby ze wstydu... (NKJP)
- *Instrument*
– Ostatnio jeden z moich sąsiadów został uderzony *rurą* w głowę. (NKJP)
Idem zresztą jednego morduje *za pomocą rury* :) (NKJP)
- *Result*
Albo róbcie swoje - zbudujcie *własną rurę*, choćby z Norwegii czy z Baku. (NKJP)
- *Path*
Wyjaśnia, że *przez rurę* tłoczona jest tylko surowa benzyna bazowa, o niskiej liczbie oktanowej. (NKJP)
Co może płynąć *tą rurą*? (NKJP)
- *Location*
Jedna w łazience wyciągnęła *spod rury* jakąś starą szmatę. (NKJP)
Operator koparki przez nieuwagę opuścił *łyżkę na rurę z gazem*, [...] (NKJP)
Świder wpuszczano *w rurę* na samo dno, a następnie podciągając go i opuszczając kruszono twardą skalę. (NKJP)
Kiedyś mieliśmy problem z kandydatem KPN, który rozwiesił *plakaty na rurach* ciepłowniczych. (NKJP)

Oczywiście możliwość użycia takiego, a nie innego rzeczownika w konkretnej pozycji jest ograniczona przez zależność znaczeniową między predykatem a argumentem (patrz p. 1.3.6.2 i dokładniej rozdział 4), i dla standardowych wystąpień predykatu wyznaczana przez preferencje selekcyjne określone dla danego argumentu²¹.

3.3. Rola a realizujący ją typ frazy

Typ frazy realizującej dany argument jest mocniej powiązany z rolą pełnioną przez ten argument niż to ma miejsce w wypadku poszczególnych desygnatów. Nie należy jednak nadmiernie kierować się postacią składniową przy doborze ról.

²¹ Rzecz jasna fraza *wredna rura* zawiera JL rura-2 będące desygnatem człowieka, a dokładniej kobiety.

1. subj{np(str)}

Poza najbardziej oczywistym *Initiator* oraz dość oczywistymi *Theme* (*ktoś lub coś leży, wisi, spada; coś tanieje*), *Experiencer* (*ktoś martwi się*) i *Stimulus* (*coś martwi, nurtuje kogoś*), mamy także

- *Attribute* (*kogoś cechuje odwaga*),
- *Condition* (*coś kogoś degeneruje*)²²,
- *Factor* (*ktoś koi moje nerwy czymś*),
- *Instrument*, najczęściej przy autoalternacjach (*młotek uderzył Świerszcza dokładnie w głowę, serwer archiwizuje dane*, por. punkt 2.7.1),
- *Result* (*Rcoś powstaje, wykluwa się, pojawia się*);

2. obj{np(str)}, {np(str)} (biernikowe)

Poza najbardziej oczywistymi *Theme* i *Result* oraz dość oczywistymi *Experiencer* (*coś martwi, nurtuje kogoś*), mamy także:

- *Attribute* (*doceniać coś w kimś, u kogoś*),
- *Condition* (*zganić czyjeś postępowanie, błędy*),
- *Initiator*^{Source, Background} (*ankietować, informować kogoś*),
- *Location* (*objeżdżać całą Europę*),
- *Measure* (*dopłacić, schudnąć ileś*),
- *Recipient* (*ofuknąć kogoś*),
- *Stimulus* (*zauważyć, rozumieć coś*);

3. np(dat)

Poza najbardziej oczywistym *Recipient*, mamy także

- *Experiencer* (*dłużyć się, doskwierać, obrzydnąć Experiencerkemu*),
- *Initiator*^{Goal} (*partnerować, sprzedawać komuś*),
- *Stimulus* (*dziwić się czemuś*),
- *Theme*^{Goal} (*obszukiwać, obrzmiewać, sinieć coś*);

Trudno wyobrazić sobie natomiast, żeby np(dat) było *Initiator*.

4. np(inst)

Poza najbardziej oczywistym *Instrument* i dość oczywistym *Manner*, mamy także

- *Attribute* (*okrzyknąć kogoś czymś, dorównać komuś czymś*),
- *Condition* (*zakrzusić się, degenerować (się) czymś*),
- *Measure* (*dotować, doinwestować kwotę*),
- *Stimulus* (*dołować, dziwić (się/kogoś) czymś*),
- *Theme*^{Source} (*krochmalić, solić, zraszać*);

5. cp(że)

Poza najbardziej oczywistym *Theme* mamy także:

- *Condition* (*karcić, markotnieć że coś*),
- *Manner* (*dogryzać komuś czymś, kokietować, lżyć kogoś czymś*),
- *Result* (*wykoncypować, wynegocjować że coś*),
- *Stimulus* (*przeboleć, zleknać się że coś*);

6. xp(locat)

Poza najbardziej oczywistym *Location* mamy także:

- *Factor* (*doktoryzować się gdzieś*),
- *Initiator*^{Source} (*informować się*),
- *Instrument* (*umyć, zmielić coś Instrumentwczym*),
- *Recipient* (*dystrybuować, lansować coś Recipientgdzie*),

UWAGA: Frazy zdaniowe cp, ncp, prepncp NIGDY nie będą pełnić roli *Initiatora*, *Recipienta* czy *Experiencera*. Natomiast rolę taką mogą pełnić frazy nominalne np współwystępujące z nimi na jednej pozycji. Pamiętajmy, by w takich sytuacjach podpinać poszczególne typy fraz, a nie całe pozycje.

²² To nie jest *Initiator*, gdyż wpływ na proces degeneracji jest pośredni.

3.4. Błędy na poziomie składniowym

W tak dużym zasobie, jakim jest *Walenty*, tworzonym w sposób rozproszony, przez duży zespół leksykografów, przy zmieniających się kryteriach, błędy są nieuniknione.

Analizując hasła po względem semantycznym widzimy je w nieco innej perspektywie, co sprzyja wykrywaniu błędów. Możliwe są następujące błędy składniowe.

1. Brak całego schematu składniowego;
2. Brak pozycji w schemacie lub pojedynczego typu frazy w pozycji;
3. Nadmiarowa pozycja;
4. Błędny schemat;
5. Złe oznakowanie pozycji;
6. Niepoprawne podpięcie przykładu do schematu (por. punkt 5.1.2.2);
7. Niepoprawne podpięcie przykładu do typów fraz w schemacie.

Za błędny schemat uznajemy taki, w którym błędną pozycję należy zastąpić inną lub taki, który po usunięciu błędnej pozycji staje się podschematem innego schematu. Takim schematem jest 2 czasownika DENOMINOWAĆ, gdyż ta błędna konstrukcja jest słabo potwierdzona, właściwie jedynie modyfikacją jednostkowego zdania z NKJP (127). Modyfikacja zachowuje znaczenie zdania oryginalnego, jednak wciąż jest to błąd jednostkowy. Schemat jest do usunięcia w całości, gdyż schemat $\text{subj}\{\text{np}(\text{str})\} + \text{obj}\{\text{np}(\text{str})\}$ powstały zeń po usunięciu pozycji $\{\text{prepn}(\text{z}, \text{gen})\}$ jest podschematem innych schematów tego czasownika.

Schemat 2

$\text{subj}\{\text{np}(\text{str})\} + \text{obj}\{\text{np}(\text{str})\} + \{\text{prepn}(\text{z}, \text{gen})\}$

(127) *Arcybiskup denominuje go z funkcji prałata.*

(modyfikacja)

Zastąpi go ktoś godny, kto zna środowisko – oznajmił abp Tadeusz Gocłowski, ten, który prałata denominował.

(NKJP)

UWAGA: Schemat oznakowany jako *zły* notujący częste błędy językowe nie jest błędny w tym sensie, że nie jest błędnie wprowadzony przez leksykografów.

Błędy te biorą się z nieuwagi. Należy je zgłaszać do poprawy, por. punkt 5.3.2.

4. Preferencje selekcyjne

Preferencje selekcyjne są to zależności semantyczne pomiędzy jednostką stanowiącą predykat wypowiedzenia a jednostkami będącymi jego argumentami wskazujące, jakie pojęcia (np. kategorie semantyczne, synsety) mogą współwystępować na danych pozycjach. Innymi słowy, są to ograniczenia na możliwość zastosowania danego predykatu do określonego argumentu (Resnik, 1993). Wypowiedzenia nie spełniające tych zależności, np. *Tanecznie zielone idee śpią wściekle*, są bezsensowne (Horn, 1989). Filozofowie nazywają to zjawisko *błędem klasyfikacyjnym*, zaś lingwiści generatywni — *naruszeniem zasad selekcyjnych*.

Podejścia mające na celu opis preferencji selekcyjnych można podzielić na dwie grupy: podejścia *prawdziwościowe*, w których zakłada się, że odpowiedź na pytanie, czy dane wypowiedzenie narusza zasady selekcyjne, ma być jednoznaczna: tak lub nie, oraz podejścia *statystyczne*, w których dokonuje się szacunku stopnia, w jakim dane wypowiedzenie narusza (bądź wręcz przeciwnie spełnia) preferencje selekcyjne. W pierwszym wypadku używa się terminu *ograniczenia selekcyjne*.

W *Walenty* stosujemy podejście statystyczne, tzn. nie wymagamy, by wymienione w argumentcie (przypisane roli) preferencje selekcyjne obejmowały *wszystkie* jednostki mogące wystąpić jako argumenty predykatu²³, jednak chcemy, by obejmowały przeważającą większość takich jednostek, a nie jedynie wskazywały jednostki najbardziej typowe. Na obecnym etapie prac zrezygnowaliśmy natomiast z przypisywania preferencjom selekcyjnym numerycznych wag wskazujących, które z nich są silniej preferowane.

4.1. Powiązanie ze *Słowsiecią*

Słownik *Walenty* jest bardzo silnie powiązany ze *Słowsiecią* na poziomie semantycznym. Przede wszystkim wszystkie jednostki semantyczne (ramy) reprezentują jednostki leksykalne *Słowsieci* (przynajmniej z założenia i docelowo) (por. p. 1.2.2), jednak także poszczególne argumenty wiążane są ze *Słowsiecią* właśnie na poziomie preferencji selekcyjnych wyrażanych za pomocą synsetów (reprezentowanych przez wybrane należące do nich jednostki *Słowsieci*).

Posłużenie się pojęciami ze *Słowsieci* zamiast stosowanymi w podejściu prawdziwościowym zestawami cech (zwanych znacznikami semantycznymi) pochodzących ze ściśle zdefiniowanego repertuaru, zawierającego takie pary jak *rzeczywisty/abstrakcyjny*, *ożywiony/nieożywiony*, *osobowy/nieosobowy*, *męski/żeński*, *stały/ciekły/gazowy*, jak to na przykład ma miejsce w słowniku Polańskiego (Polański, 1980–1992), ma dwie przyczyny. Po pierwsze, taki opis pozwala na dowolną precyzję określania zakresu preferencji (np. PISAĆ można jedynie za pomocą *przyborów do pisania*, a JEŹDZIĆ — za pomocą *środków lokomocji*, a nie dowolnego obiektu *nieożywionego*). Po drugie, wykorzystanie *Słowsieci* daje nam narzędzie do automatycznego sprawdzania, czy i w jaki sposób dana interpretacja (morfoskładniowa, składniowa, semantyczna) wypowiedzenia spełnia założone zależności, co jest bardzo istotne w automatycznym przetwarzaniu języka, do czego *Walenty* ma być z założenia wykorzystywany. Po trzecie wreszcie, jest to rozwiązanie elastyczne, co jest istotne przy tak dużym zasobie.

Decyzja ta ma jednak swoje ujemne strony, gdyż w stopniu istotnym utrudnia realizację tego zadania.

Jak widać z powyższych przykładów, jako preferencje selekcyjne mogą wystąpić dowolne synsety. W praktyce jednak najczęściej będą występować synsety znajdujące się wysoko w hierarchii hiperonimii, reprezentujące pojęcia ogólne.

Skomplikowana struktura pojęciowa *Słowsieci* powoduje, że niejednokrotnie żaden pojedynczy synset nie nadaje się do reprezentacji preferencji selekcyjnych: jest zbyt ogólny (obejmuje zbyt wiele nierelevantnych jednostek) lub, wręcz przeciwnie, zbyt wąski (i zbyt wiele jednostek pomija). Ponadto bogaty i złożony zestaw relacji wiążących jednostki i synsety utrudnia określenie, co stanowi uogólnienie danego synsetu.

²³ Jest to praktycznie niemożliwe choćby ze względu na użycia metaforyczne.

Dlatego zdecydowaliśmy się na możliwość wprowadzania preferencji selekcyjnych w postaci list synsetów. Ponadto wprowadziliśmy zestaw predefiniowanych pojęć dla reprezentacji najczęściej występujących preferencji selekcyjnych. Będą one wpisywane dużymi literami i, w przeciwieństwie do jednostek, nie będą miały numerów.

Natomiast ręczne zestawianie list synsetów powinno być dokonywane ostrożnie, jedynie w wyjątkowych sytuacjach, przy pełnym przekonaniu, że elementy składowe listy w żaden sposób nie różnicują znaczenia związku między predykatem i jego argumentem.

Preferencję selekcyjną zawsze stanowi synset, a nie jednostka leksykalna, gdyż jednostki składające się na synset są synonimami dającymi się podmienić w kontekście, a więc z definicji będą współwystępować z tymi samymi predykatami. Jednak do *Walentego* będą wprowadzane za pomocą reprezentujących je jednostek, gdyż w ten sposób najłatwiej jest konkretny synset zidentyfikować.

4.2. Synsety najczęściej używane jako preferencje selekcyjne

Niektóre spośród synsetów reprezentują podstawowe pojęcia, które będą najczęściej wykorzystywane jako preferencje selekcyjne. Dla ułatwienia pracy zostaną one opisane poniżej. Będą też one umieszczone w systemie podpowiedzi Słowa.

1. obiekt-2

Dowolny obiekt fizyczny, byt konkretny, z wyłączeniem ludzi rozumianych jako istoty myślące. Obejmuje zarówno zwykłe przedmioty (*przedmiot-1*, obejmujący m.in. meble, narzędzia itd.), konstrukcje (*konstrukcja-1*) itp., jak i obiekt astronomiczny-1 (gwiazdy, planety) czy *kształt-1* (przedmiot o określonym kształcie).

2. miejsce-1

Cześć przestrzeni, w której coś może się znajdować lub odbywać. Obejmuje bardzo różnorodne umiejscowienia, takie jak *stanowisko pracy-1*, *kasa-5*, *małpi gaj-1*, w tym tak dziwaczne jak *widełki replikacyjne-1* (miejsce replikacji nici DNA).

3. przestrzeń-1

Określenie przestrzeni. Obejmuje takie podstawowe określenia, jak *obszar-1*, obejmujący z kolei różnorakie terytoria, *otwór-2*, obejmujący z kolei różne dziury i przerwy.

4. osoba-1: {osoba-1}

Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane przez ludzi jako członków społeczeństwa, istoty myślące. Ten synset wykorzystywany jest w sytuacjach, gdy coś dotyczy pojedynczych osób, a nie zbiorowości ludzkich (choć granica jak zwykle jest cienka).

5. istota żywa-1: {istota żywa-1}

Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane przez ludzi i zwierzęta, np. względem takich czasowników, jak *gryźć*, *biec*.

6. pokarm-1: {pokarm-1}

Dotyczy argumentów, które mogą być spożywane.

7. napój-1: {napój-1}

Dotyczy argumentów, które mogą być wypijane.

4.3. Predefiniowane najbardziej typowe zestawy preferencji selekcyjnych

Jest jednak wiele sytuacji, w których dany argument może być realizowany przez wyrazy nie posiadające wspólnego hiperonimu. Dla ułatwienia pracy postanowiliśmy wyodrębnić zestaw takich list, nadając im odpowiednie identyfikatory. Nazwy te będą pisane dużymi literami i w odróżnieniu od jednostek *Słowski* nie będą numerowane.

1. ALL

Sztuczna konstrukcja oznaczająca brak możliwości określenia preferencji selekcyjnych. Obejmuje wszystkie synsety czy jednostki *Słowski*, i nie może służyć do zastępowania zbiorów wąskich, ale trudnych do zdefiniowania ze względu na rozproszenie po *Słowski*²⁴. W szczególności, ALL wpisujemy wszędzie tam, gdzie realizacje składniowe argumentu obejmują frazy zdaniowe.

²⁴ Opatrywanie preferencji selekcyjnych glosami byłoby zapewne wystarczające, gdyby słownik był przeznaczony wyłącznie dla ludzi, jednak dla zastosowań automatycznych byłaby to informacja pusta.

2. LUDZIE: ⟨osoba-1, grupa ludzi-1⟩
Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane wyłącznie przez ludzi, ale niekoniecznie przez pojedynczego człowieka, lecz także przez grupę ludzi (zbiorowość), taką jak *babinec*, *klan*, *koteria*, *tłum*. Ale np. *klamać* mogą także media-2 (a może i *gazeta-1*).
3. ISTOTY: ⟨osoba-1, istota żywa-1, grupa istot-1⟩
Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane nie tylko przez ludzi, ale i przez zwierzęta, pojedynczo lub w grupie (*stado*, *sfora*, *trzoda*).²⁵
4. PODMIOTY: ⟨LUDZIE, podmiot-3⟩
Dotyczy argumentów, które mogą wykonywać różne operacje (np. *kupować*, *podpisywać umowy*); poza ludźmi także *organizacje*, *firmy*, *instytucje* itd.
5. JADŁO: ⟨pokarm-1, napój-1⟩
Dotyczy argumentów, które mogą być zarówno zjadane, jak i wypijane (np. dla *spożywać*).
6. DOBRA: ⟨JADŁO, mienie-1, przedmiot-1, wytwór-1⟩
Dotyczy argumentów, które mogą być posiadane, kupowane, sprzedawane itp. Jednak nie da się ALOKOWAĆ *jedzenia* ani *krzesel*.
7. KOMUNIKAT: ⟨informacja-1, wypowiedź-1⟩
Dotyczy argumentów, które mogą być na różny sposób komunikowane (np. *tekst*, *skarga*, *gadka*). Należy jednak pamiętać, że nie powinno się ich umieszczać dla argumentów, których realizacjami mogą być wypowiedzi na różne tematy, np. w formie zdań podrzędnych lub konstrukcji gerundialnych (*opowiadał, jak spotkał starych kolegów / o spotkaniu starych kolegów / o żonie*); wówczas wybieramy ALL jako brak preferencji selekcyjnych.
8. KONCEPCJA: ⟨informacja-1, wytwór umysłu-1⟩
Dotyczy argumentów, które mogą być przedmiotem ludzkiego namysłu.
9. WYTWÓR: ⟨przedmiot-1, wytwór-1⟩
Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane zarówno przez wytwory fizyczne (np. *krzesło*) czy umysłowe (np. *powieść*).
10. POŁOŻENIE: ⟨miejsce-1, przestrzeń-1, obiekt-2⟩
Dotyczy argumentów, względem których może być określane położenie czegoś. Jest to najszerszy sposób określania położenia, pasujący do takich czasowników jak LEŻEĆ, ZNAJDOWAĆ SIĘ (*na stole*, *pod mostem*, *w mieście*, *w szufladzie*, *obok długopisu*, *w pudełku*). Nie nadaje się już jednak dla takich czasowników jak MIESZKAĆ (*mieszkam obok miłych ludzi / znanego lekarza*).
11. MIEJSCE: ⟨lokal-1, budowla-1, rejon-1, obszar-1, państwo-1, jednostka administracyjna-1, woda-4⟩
Dotyczy argumentów, wskazujących, gdzie coś lub ktoś się znajduje. Jest znacznie węższe od powyższego POŁOŻENIE, i ma zastosowanie dla takich czasowników, jak PRZEBYWAĆ (*w Polsce*, *w mieszkaniu*, *nad morzem*, **obok książki*).
12. OTOCZENIE: ⟨powierzchnia-2, rzecz-4, wytwór-2, pomieszczenie-3⟩
Także dotyczy argumentów określających położenie, dla których POŁOŻENIE jest za szerokie, a MIEJSCE nieadekwatne. W przeciwieństwie do MIEJSCA, wskazuje najbliższe otoczenie. Nie można BRYZGAĆ, KAPAC czy NASIKAĆ na *województwo*, *dolinę*, *ulicę* czy *słońce*, ale można na *krzesło*, *długopis* i w ostateczności *pomieszczenie*.
13. CZAS: ⟨chwila-1, czas-3, czas-8, godzina-3⟩
Dotyczy argumentów *explicite* określających czas zajścia lub czas trwania procesów i zdarzeń.
14. OBIEKTY: ⟨osoba-1, obiekt-2, zbiór-1⟩
Jednostkowe lub zbiorowe obiekty fizyczne.
15. CECHA: ⟨cecha-1⟩
Dotyczy argumentów, które opisują własności innych argumentów. Wyróżnienie zbioru wynika z przypisania do tej preferencji także preferowanych relacji międzyparadygmatycznych.
16. CZYNNOŚĆ: ⟨czynność-1⟩
Dotyczy argumentów będących działaniami ludzi i zwierząt, np. dla czasowników modalnych. Wyróżnienie zbioru z podobnych przyczyn.
17. SYTUACJA: ⟨czynność-1, zdarzenie-2, okoliczność-1, ciąg zdarzeń-1⟩
Dotyczy argumentów stanowych, zdarzeniowych i czynnościowych.

²⁵ Wydzielenie osoba-1 wynika z faktu, że synset {człowiek-1, osoba-1, istota ludzka-1, jednostka-2 persona-2} oznaczający człowieka jako członka społeczeństwa nie jest połączony z synsetem {człowiek-3} oznaczającego człowieka jako zwierzę.

18. KIEDY: ⟨CZAS, SYTUACJA⟩

Dotyczy argumentów, względem których można określać czas zachodzenia procesów i zdarzeń.

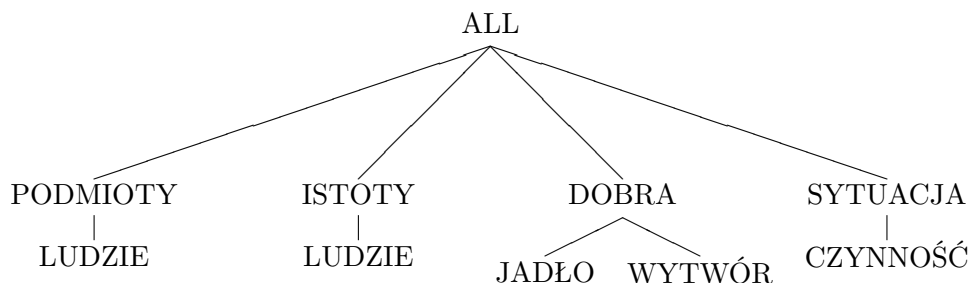
19. CZEMU: ⟨CECHA, SYTUACJA, LUDZIE⟩

Dotyczy argumentów, które określają przyczynę lub cel działania.

20. ILOŚĆ: ⟨ilość-1, rozmiar-1, rozmiar-2, jednostka-4, wielkość-6⟩

Dotyczy argumentów mierzalnych.

Powyższe zestawy nie są rozłączne. Na rysunku 10 widnieje drzewo zawierania się tych pojęć.

Rysunek 10. Relacja zawierania pomiędzy predefiniowanymi zestawami preferencji selekcyjnych

Poniżej widnieje rama 72 czasownika POŻYCZYĆ, będąca uzupełnieniem ramy 40 ze strony 31 o preferencje selekcyjne, w większości predefiniowane. Pożyczać komuś i od kogoś mogą zarówno ludzie, jak i instytucje; a pożyczce podlegać mogą dowolne dobra oraz pieniądze²⁶.

Rama 72 pożyczyć-1, pożyczyć-2

<i>Initiator^{Source}</i>	<i>Initiator^{Goal}</i>	<i>Theme</i>
PODMIOTY	PODMIOTY	{DOBRA, pieniądze-1, jednostka monetarna-1}
subj{np(str)}	np(dat)	obj{np(part)}
prepnp(od, gen)	subj{np(str)}	obj{np(part)}
prepnp(u, gen)	subj{np(str)}	obj{np(part)}

4.4. Typowe preferencje dla poszczególnych ról

4.4.1. Initiator

Rola *Initiator* jest rolą podstawową, gdyż gros czasowników ma charakter czynnościowy. Dlatego najbardziej typowe, predefiniowane preferencje dla tej roli to:

1. osoba-1,
2. LUDZIE,
3. istota żywa-1,
4. ISTOTY,
5. PODMIOTY.

Pierwsza dwie możliwości dotyczą czynności, jakie mogą wykonywać wyłącznie istoty ludzkie (np. ŚPIEWAĆ), kolejne dwie dotyczą czynności, którą może wykonywać większość istot ożywionych (JEŚĆ, BIEĆ), zaś ostatnia dotyczy czynności, które mogą poza ludźmi wykonywać podmioty prawne (KUPOWAĆ).

Zauważmy, że druga i czwarta możliwość dotyczą czynności, które mogą wykonywać zbiorowości (*drużyna, prezydium, stado*). Oczywiście większość czynności można wykonywać grupowo, wspólnie, jednak preferencje selekcyjne dotyczą sytuacji typowych. Granica jak zwykle jest cienka i uznaniowa, jednak przyjmujemy, że *je, krzyczy, walczy, baluje* a nawet *boi* się często zbiorowo, jednak *rozmyśla, śni, kocha* się indywidualnie.

Rzecz jasna wiele czynności może być wykonywane jedynie przez bardziej jednoznacznie określone obiekty. SZCZĘKAĆ mogą tylko psy lub *psowate*, PISAĆ poza ludźmi mogą gazety i inne czasopisma, co

²⁶ Listy preferencji omawiamy w punkcie 4.6.

daje nam listę {{LUDZIE, prasa-2}}, zaś KŁAMAC — wszystkie media ({{LUDZIE, media-2}}). Natomiast ŁAMAC, poza ludźmi, mogą także zjawiska atmosferyczne (128), co prowadzi do preferencji ({{LUDZIE, zjawisko atmosferyczne-1}}).

- (128) *Burza łamała drzewa, które spadały na linie energetyczne oraz słupy.* (NKJP)
Wiele z prędkością ponad 100 km/h wiatr połamał kilka słupów średniego i niskiego napięcia. (NKJP)

Natomiast przykład (17) ze s. 17 wykracza poza preferencje selekcyjne: *łamanie drzewek* nie jest typowe dla *owoców* (choć nie przestają one być *Initiatorem*).

Kolejną ważną kwestią są czynności wykonywane przez ludzi o określonej specjalności zawodowej (człowiek ze względu na swoje zajęcie-1). LECZYĆ może lekarz, ewentualnie pracownik służby zdrowia-1. Takie ograniczenie może okazać się jednak zbyt wąskie. Problemem nie są tu nazwy własne, które zawsze muszą być traktowane w sposób odrębny (w końcu szczekają także konkretne *Burki*, *Reksy* i *Pimpusie*). To, że *leczyć* także *specjaliści* zostało w *Słownosieci* uwzględnione (*specjalista-2*), jednak tego typu ograniczenia trzeba nadawać ostrożnie.

- (129) *Ten sam poznański specjalista już leczy w ramach kontraktu z kasą.* (NKJP)

4.4.2. Experienter

Doświadczenie wrażeń i emocji jest typowe dla istot ożywionych, dlatego typowe preferencje selekcyjne dla tej roli to

- osoba-1,
- istota żywa-1,
- LUDZIE,
- ISTOTY.

(niektóre wrażenia mogą być tylko indywidualne).

Natomiast trudno jest ustalić nietypowe, ograniczone preferencje selekcyjne dla tej roli.

4.4.3. Theme

Jest to rola o bardzo szerokim charakterze, i dlatego preferencje selekcyjne dla tego argumentu są różnorodne, bardzo silnie skorelowane z konkretnymi czasownikami. Mimo to proponujemy listę możliwie typowych dla tego argumentu preferencji selekcyjnych, z zaznaczeniem, że nie należy się nią zbytnio kierować, gdyż są to po prostu najczęstsze preferencje selekcyjne w tekstach.

- ALL,
- osoba-1,
- istota żywa-1,
- LUDZIE,
- ISTOTY,
- OBIEKTY,
- CZYNNOŚĆ,
- SYTUACJA,
- OBIEKTY, CECHA, SYTUACJA,
- zjawisko naturalne-1.

4.4.4. Result

Jako że rolę tę realizują obiekty powstające w wyniku zdarzeń i procesów, typowe dla niej preferencje selekcyjne to

- WYTWÓR,
- obiekt-2,
- KONCEPCJA,
- sposób-2,
- rezultat-1.

Jednak bardzo często trzeba dobierać preferencje specyficzne dla konkretnego predykatu, np. element garderoby-1, odzież dla USZYĆ.

4.4.5. Stimulus

Źródłem wrażeń i emocji są zazwyczaj

- zjawisko naturalne-1,
- zjawisko atmosferyczne-1,
- OBIEKTY,
- CECHY,
- ALL²⁷.

4.4.6. Factor, Recipient

Z założenia te dwie role są realizowane przez ludzi i instytucje, dlatego typowe dla nich preferencje selekcyjne to:

- osoba-1,
- LUDZIE,
- istota żywa-1,
- ISTOTY,
- PODMIOTY.

4.4.7. Instrument

Najbardziej typowe preferencje selekcyjne dla tego argumentu to

- urządzenie-1,
- urządzenie-5,
- narzędzie-1.

Jednak bardzo wiele czasowników posiadających tę rolę ma bardzo specyficzny zestaw narzędzi, za pomocą których może być wykonywana. Na przykład typowym *Instrumentem* dla czasownika WIERCIĆ będą *świder, wiertło, wiertarka, bormaszyna*, ewentualnie też *dłuto, śrubokręt, wkrętarka* (130). Jedynym ich wspólnym hiperonimem jest *narzędzie rzemieślnicze-1* (a większość takich narzędzi do wiercenia się nie nada), zaś *wiertło* jest meronimem części *wiertarki*. Z drugiej strony można użyć ogólnego określenia (131) bądź też wiercić narzędziami, których podstawowa funkcja jest odmienna (132); wykraczają one rzecz jasna poza preferencje selekcyjne.

- (130) Zgodnie z zapowiedzią, żywiecki poseł Edward Płonka (PO) zdecydował się oddać pod sąd autora informacji o *przewierceniu bormaszyną* żółwia o wdzięcznym imieniu Łucja. (NKJP)
Trzeba je *nawiercić* z czterech stron *świdrem Presslera* [...] (NKJP)
Po jego podgrzaniu okazało się, że jest to cyna, którą zasklepiono otwór *wywiercony bardzo cienkim wiertłem*. (NKJP)
Rozwiercił zamek *dwoma wiertarkami*, ale nic to nie dało. (NKJP)
Przede wszystkim dlatego, że waży ponad kilogram i ma grubą skorupę, w której dziurkę daje się *wywiercić za pomocą dłuta i młotka*. (NKJP)
U zarania przemysłu naftowego szyb *wiercono ciężkim dłutem zawieszonym na linie* - właściwie mozolnie go wykuwano. (NKJP)
[...] wewnątrz rzeczywiście bajecznie ładnych drzwi jest pianka i kilkumilimetrowa blacha - bardzo łatwa do *przewiercenia zwykłą wkrętką*. (NKJP)
W kartongipsie dziurę *wywiercisz nawet samym śrubokrętem*. (Internet)
- (131) [...] panowie Kamil i Waldemar *wiercili* wczoraj pod pasem zieleni *za pomocą specjalnego urządzenia*, a w przygotowany przez nich podziemny korytarz będą wprowadzane rury osłaniające kable. (NKJP)
Otwory *wiercone za pomocą specjalistycznej palownicy* mają głębokość 12 metrów. (NKJP)

²⁷ Wyłącznie tam, gdzie realizacje składniowe argumentu obejmują frazy zdaniowe.

- (132) [...] na karcie do głosowania wyborca tak mocno zakreślił kratkę obok nazwiska wójta, że aż wywiercił w niej długopisem dziurę. (NKJP)
Wysłuchał, wcale nie spokojnie (cały czas wiercił palcem dziurę w tapicerce krzesła), [...] (NKJP)

W takim wypadku sugerowane jest zastosowanie listy narzędzi typowych dla danej czynności.

4.4.8. Location, Path

Najbardziej typowymi preferencjami selekcyjnymi dla roli *Location* są oczywiście ogólniejsze POŁOŻENIE i węższe MIEJSCE, jednak dla wielu czasowników będzie ono zbyt ogólne. Na przykład AKREDYTOWAĆ można się jedynie *w jakimś państwie* lub *przy jakiejś instytucji*, BARYKADOWAĆ zaś można się jedynie *w budowlu*, *pomieszczeniu*.

Czasami istnieje potrzeba dodania nietypowej preferencji obok typowych, Na przykład MIESZKAĆ można nie tylko *w budowlu* i *na obszarze*, choć nie **obok talerza* czy **w szufladzie* (MIEJSCE), lecz także *obok miłych ludzi*, *znanego lekarza* (osoba-1).

Dlatego predefiniowane preferencje selekcyjne dla tych ról to:

- POŁOŻENIE,
- MIEJSCE,
- OBIEKTY,
- przestrzeń-1,
- obszar-1,
- jednostka administracyjna-1,
- konstrukcja-1,
- budowla-1.

4.4.9. Time, Duration

Określenie czasu posiada typowe preferencje selekcyjne, którymi są terminy bezpośrednio określające czas (*w ubiegłym roku*, *po piątej*) oraz wszystkie sytuacje *przed wojną*, *po balu*. Preferencje te rzadko będą ograniczane w sposób dodatkowy.

- CZAS,
- SYTUACJA,
- KIEDY.

4.4.10. Condition, Purpose

Zazwyczaj sposób realizacji powyższych ról jest niespecyficzny. Z drugiej strony rzadko są nimi obiekty fizyczne, z wyjątkiem ludzi (zrobić coś *dzięki przyjacielowi*, *dla matki*).

- CECHA,
- SYTUACJA,
- CZEMU,
- LUDZIE,
- PODMIOTY.

4.4.11. Attribute

Typową preferencją selekcyjną dla tej roli jest oczywiście

- CECHA.

Jednak w tym wypadku taka ogólna preferencja nie będzie zbyt częsta, znacznie częściej występować będą preferencje specyficzne, np. *kolor* dla czasowników typu *malować*.

4.4.12. Measure

Jako że *Measure* jest rolą wybitnie ilościową, proponowane są dla niej następujące preferencje predefiniowane

- ilość-1,
- jednostka-4
- rozmiar-1,
- rozmiar-2,
- kwota-1, jednostka monetarna-1,
- wielkość fizyczna-1
- wielkość-6.

Także w tym wypadku dla niektórych czasowników odpowiednie będą bardziej precyzyjne ograniczenia, np. ciężar-1 dla WAŻYĆ.

4.4.13. Manner

Określenia sposobu działania są tak różnorodne, że trudno jest określić jakiś predefiniowany zestaw preferencji selekcyjnych tej roli. W wypadku czasowników, które posiadają argument o takiej roli z ograniczonym sposobem realizacji w tekście, należy oczywiście takie ograniczenia oznaczyć, standardowo jednak należy przypisywać im preferencję ALL.

4.5. Indywidualny dobór preferencji selekcyjnych

Preferencje predefiniowane dla poszczególnych ról powinny dobrze charakteryzować preferencje selekcyjne większości predykatów w stosunku do ich poszczególnych argumentów. Rzecz jasna, istnieje całkiem sporo przypadków, dla których takie preferencje będą zbyt ogólne lub wręcz nieadekwatne. W takiej sytuacji niezbędne będzie ich ręczne określenie.

4.5.1. Indywidualny dobór synsetu

Najczęściej będzie to polegało na wprowadzeniu jednostki leksykalnej (reprezentanta synsetu) lub ich listy definiującej preferencje selekcyjne predykatu względem danego argumentu.

Na przykład dla czasowników typu KUPIĆ preferencje selekcyjne dla argumentu z rolą *Location* najbardziej pasującymi preferencjami predefiniowanymi wydaje się budowla-1, ew. także obszar-1, którego hiponimem jest miejscowość-1 (*kupić coś w Krakowie*). Jednak faktycznie charakterystycznym określeniem miejsca zakupu będzie obiekt handlowy-1, obejmujący sklep, centrum handlowe, targ. Warto w tym wypadku stworzyć listę preferencji, dodając do niej miejscowość-1, państwo-1. Natomiast w zdaniu (133) mamy do czynienia z metonimią, na co wskazuje zdanie (134).

(133) Większość artykułów, które są mi potrzebne mogę kupić dosłownie pod moim oknem. (NKJP)

(134) Te dwie puszki kupisz w sklepie pod swoim blokiem. (NKJP)

Podobnie dla dużej grupy czasowników ruchu preferencje selekcyjne dla argumentu realizującego rolę *Instrument* będą determinowane przez pojazd-2. Jednak już na przykład dla PLYNAĆ będzie to statek-1.

Analogicznie dla *Initiator* jednostki szczekać-1 jest pies-1, obejmujący m.in. *szakala, kojota, lisa*, które również szczekają.

4.5.2. Wykorzystywanie relacji między synsetami i jednostkami leksykalnymi ze *Słownosieci* do definiowania preferencji selekcyjnych

Barokowa struktura *Słownosieci* powoduje, że niejednokrotnie trudno jest zdefiniować preferencje selekcyjne w sposób precyzyjny i zarazem kompletny, bez konieczności tworzenia absurdalnie długich list. Jest oczywiste, że nie da się tego oprzeć wyłącznie na strukturze hipo-/hiperonimii, nawet uwzględniając takie relacje derywacyjne jak {Nazwy żeńskie} (*tancerka*), {Nacechowanie}: {deminutywy} (*brzuszek*) i {augmentatywy} (*brzuszysko*).

W niektórych przypadkach najlepszym rozwiązaniem będzie bezpośrednie wskazanie relacji poprawnie determinującej preferencje selekcyjne. Istnieją dwa sposoby określania takich relacji: względem innego argumentu oraz względem listy synsetów. Takie przypadki nie powinny być rzecz jasna częste, ale Semantycy muszą mieć możliwość ich wprowadzania.

4.5.2.1. Określanie relacji względem innego argumentu

Najczęstszą relacją łączącą dwa argumenty jednego predykatu jest Holonomia/Meronimia. Jako przykład rozważmy nieuwzględnione w *Słownosieci* mielić-A, mleć-A o znaczeniu „w odniesieniu do mechanizmów: obracać, kręcić czymś, poruszać” (*turbina miele kołami wodę, wiatrak miele skrzydłami powietrze*). Opiszemy to za pomocą ramy 73.

Rama 73 mleć-A

Instrument^{Foreground} *Theme* *Instrument*^{Background}
urządzenie-5 substancja-1 {Meronim części}—>*Theme*^{Foreground}
subj{np(str)} obj{np(str)} np(inst)

Czasami wiadomo, że dwa argumenty muszą być powiązane semantycznie, ale trudno określić wiążącą je relację. Można wówczas wpisać listę relacji bądź też skorzystać z symbolu **RELAT** oznaczającego dowolną relację. Tak jest np. dla składać się-1 o znaczeniu „tworzyć coś łącznie”, co daje nam ramę 74.

Rama 74 składać się-1

Theme^{Foreground} *Theme*^{Background}
ALL {część-3, RELAT—>*Theme*^{Foreground}}
subj{np(str)} prepnp(z, gen)

co uzasadniają następujące przykłady:

- (135) Jury konkursowe pod przewodnictwem Piotra Najsztaba *składało się z czołowych polskich dziennikarzy i redaktorów.* (NKJP)
Program artystyczny *składał się z recytacji utworów Barbary Sadowskiej i jej syna Grzegorza Przemyka oraz spektaklu poświęconego sylwetce i twórczości Jacka Kaczmarskiego* (NKJP)
W latach 90. przejęliśmy od wojska kompleks 103 *składający się z carskich dziś już 120-letnich budynków koszarowych.* (NKJP)
Obiekt o powierzchni 712 metrów kwadratowych, *składający się z dwóch kondygnacji naziemnych i jednej podziemnej* przechodzi właśnie generalny remont. (NKJP)
Przesłuchania *składające się z trzech etapów* pomyślnie przeszło 28 osób. (NKJP)
Przyjechałem do Katowic w 1987 roku z zestawem podróżnym *składającym się z fajansowego kubka, łyżki i grzałki.* (NKJP)
Drużyną młodszą, mniej doświadczoną, *składającą się z zawodników o ok. 10-15 lat młodszych.* (NKJP)
Świątynia usytuowana jest w zwartej zabudowie tuż za północną pierzeją rynku *składającą się z kościoła ewangelickiego i ratusza.* (NKJP)
Turniej potrwa 30 dni i *składa się z wielu konkurencji.* (NKJP)
— Te zawody *składają się z konkurencji indywidualnych i drużynowych.* (NKJP)
Polski sektor bankowy musi się dostosować do norm unijnych i zamiast numerów *składających się z 16 cyfr* wprowadza złożone z 26. (NKJP)
Firmowym drugim daniem jest zestaw dla dwóch-trzech osób, *składający się z krupnioków, kielbasek, żeberek, golonki, pierogów, opiekanego oscypka i takich samych ziemniaków, kapusty zasmażanej i surówek* — za 49 zł. (NKJP)
Aleja *składa się z dębów, lip, klonów i kasztanowców.* (NKJP)
Radziecka armia to związek operacyjny *składający się z kilku związków taktycznych wojsk pancernych lub piechoty (korpusów i dywizji), artylerii oraz jednostek specjalnych.* (NKJP)
Koncert w Sali Kongresowej *składał się z dwóch pięćdziesięciminutowych części.* (NKJP)
Pisać z dużej litery, tekst pogrubzić, a pomiędzy literami i liniami robić odstępy *składające się z 2,3 spacji.* (NKJP)
Promieniowanie słoneczne *składa się z fal o różnej długości, energii i różnym stopniu przenikania w głąb skóry.* (NKJP)
Test *składający się z 70 pytań* poprzedzał egzamin praktyczny. (NKJP)

Listy preferencji mogą więc składać się zarówno z synsetów, jak i relacji.

4.5.2.2. Określanie relacji względem innego synsetu

Istnieją też sytuacje, w których preferencje najwygodniej jest określić za pomocą relacji względem innego synsetu (jak zwykle, wyrażonego za pomocą reprezentującej go jednostki). Weźmy dla przykładu czasownik GRYZMOLIĆ i jego argument realizujący rolę *Instrument*. Argument ten będzie realizowany w tekście za pomocą wyrazów *długopisem*, *piórem*, *ołówkiem*. Problem polega na tym, że hiperonimem adekwatnych jednostek jest *artykuł papierniczy-1*, obejmujący ewidentnie zbyt szeroki zestaw jednostek. Natomiast każde z nich jest {Meronimem (element kolekcji)} przybory do pisania 1, znacznie lepiej identyfikującym wymagane znaczenie.

4.5.3. Procedura indywidualnego doboru preferencji selekcyjnych

W sytuacji, gdy Semantyk ma wątpliwości, czy sposób realizacji argumentu jest na tyle ogólny, by miała zastosowanie którakolwiek z predefiniowanych preferencji selekcyjnych, należy wdrożyć procedurę indywidualnego doboru preferencji selekcyjnych. W tym celu należy dobrać (na podstawie przykładów zdań w korpusie, sieci oraz własnej kompetencji językowej) najbardziej zróżnicowany zestaw kandydatów (lub ich oczywistych uogólnień), i spróbować znaleźć synsety, łączące je za pomocą jednej relacji (najlepiej — {hiperonimii}). Jeśli takich uogólnień znaleźć się nie uda, pozostaje utworzenie listy.

Dobierając preferencje selekcyjne nie wystarczy znaleźć synset najlepiej charakteryzujący dany argument. Takie rozwiązanie jest eleganckie i w pełni wystarczające dla człowieka przeglądającego słownik, jednak w żadnym razie nie wystarczy programom (np. parserom) posługującym się słownikiem w sposób automatyczny.

Na przykład dla czasownika DEBIUTOWAĆ, przypisanie argumentowi z rolą *Attribute* (realizowanemu w schematach za pomocą *prenp(jako, str)* i *comprenp(w roli)*) synsetu {funkcja-2, rola-2} zdaje się dobrze określać znaczenie tego argumentu. Jednak faktycznymi realizacjami tego argumentu w tekście będą *trener*, *aktor*, *reżyser*, *poseł* etc., czyli człowiek ze względu na relacje społeczne-1, człowiek ze względu na swoje zajęcie-1. Ponadto częste użycia tego czasownika będą dotyczyć ról scenicznych, reprezentowanych przez nazwy własne. W *Słownosieci* nie będzie ich wiele, ale poprawnie powinny być uznane za egzemplarze synsetu {postać-4, figura-5}. I dopiero taka lista {człowiek ze względu na relacje społeczne-1, człowiek ze względu na swoje zajęcie-1, funkcja-2, postać-4} dobrze reprezentuje preferencje tego predykatu.

Podobnie jest w wypadku KŁAMAĆ, gdzie znajdujemy się pomiędzy najbardziej oczywistym *osoba-1* a szeroko pojmowanym *PODMIOTY*. Jednak *biura*, *fabryki* itd. nie kłamią, kłamią *media-2*²⁸. Można tu jeszcze dodać *państwo-1* lub jego hiperonim *organizacja polityczna-1*, posiłkując się przykładami (136).

- (136) *Rosja kłamie o Katyniu, Niemcy kłamią o zbrodniach III Rzeszy.* (NKJP)
Ameryka zawsze kłamała. (NKJP)
Obiecał znieść opodatkowanie odestek z lokat bankowych, podobnie jak PO - obie partie kłamały. (NKJP)

Nie należy też uwzględniać w preferencjach selekcyjnych użyć jednostkowych, tak konkretnych, jak i metaforycznych, nawet jeśli pojawiają się wśród przykładowych zdań w *Walentym*, które były dobierane czysto składniowo. Nie jest więc *instrument muzyczny-1* *Initiatorem* ani *Theme* dla *KOPULOWAĆ* (137a), ani *czekolada-1*, *substancja jadalna-1* czy tym bardziej *JADŁO* *Theme^{Source}* dla *BETONOWAĆ* (137b).

- (137) a. *Kopulował z gitarą elektryczną.* (NKJP)
b. *Betonujemy się czekoladą i po godzinie odpoczynku wyłazimy z ziemianki.* (NKJP)

4.6. Tworzenie list preferencji selekcyjnych

Skomplikowana struktura *Słownosieci*, a przede wszystkim złożona natura relacji pomiędzy poszczególnymi składnikami wypowiedzi, powodują, że niejednokrotnie nie da się wskazać pojedynczego synsetu reprezentującego preferencje selekcyjne predykatu względem danego argumentu. Dlatego dopuściliśmy możliwość tworzenia list preferencji selekcyjnych. Lista taka może składać się z dowolnych składników: synsetów, zestawów predefiniowanych relacji do innych synsetów czy argumentów.

Lista taka traktowana jest jako alternatywa występujących na niej elementów. Dlatego umieszczając na niej synset czy zestaw predefiniowany, nie należy już umieszczać obejmowanych przez nie pojęć.

²⁸ Wliczając *gazety-1* i *czasopisma-1*, będące meronimami *prasy-1*, hiponimu *mediów-2*.

Zestawy predefiniowane same w sobie stanowią zbiory, i nie są to zbiory rozłączne; drzewo zawierania się tych pojęć pokazano na rysunku 10, s. 55.

W wypadku synsetów obejmowanie dotyczy powiązań relacjami ze *Słowności*, przede wszystkim hiperonimii. Dlatego trzeba pamiętać, że obiekt-2 jest hiperonimem istoty żywej-1, pokarmu-1²⁹, przedmiotu-1³⁰, urządzenie-1, narzędzie-1. Natomiast zbiór-1 jest hiperonimem grupy ludzi-1, grupy istot-1³¹, budowla-1, konstrukcja-1³².

Również jeśli definiujemy preferencje selekcyjne poprzez relacje do innych synsetów, to dodajemy nowe preferencje, a nie ograniczamy już wpisane. Należy więc się upewnić, że nie dublujemy informacji.

4.7. Zakres preferencji selekcyjnych

Podstawowa decyzja, jaką musimy podjąć podczas przypisywania preferencji selekcyjnych, jest ich zakres. W wypadkach wątpliwych lepiej wybrać nieco szerszy synset (np. zamiast długiej listy jego hiponimów), nie powinien być jednak zbyt szeroki.

Preferencje selekcyjne powinny charakteryzować typowe realizacje danego znaczenia. Przy ich doborze nie należy się nadmiernie przejmować przykładami podpętymi do schematów, gdyż były dobierane wyłącznie pod kontem składni. Na przykład czasownik KOPULOWAĆ posiada jeden schemat z trzema przykładowymi zdaniami, które pozwolę sobie przytoczyć *in extenso* (138). Jednak wyciąganie wniosku, że preferencją selekcyjną dla tego czasownika jest instrument muzyczny-1 byłoby jednak nadużyciem³³...

- (138) *Kopulował z gitarą elektryczną.* (NKJP)
Może ona teraz wykorzystać tę przewagę, kopulując z wieloma samcami - nawet jeśli musi robić to ukradkiem, gdy jej główny partner odwróci uwagę. (NKJP)
Podczas występów tarzał się po rozbitym szkle, kopulował ze wzmacniaczami i majtał przyrodzeniem. (NKJP)

Odrębną kwestią są użycia metaforyczne. Na pewno preferencji selekcyjnych wprowadzanych przez takie użycia nie dopisujemy do pierwotnego znaczenia czasownika. Jednak odpowiedź na pytanie, czy ignorować takie użycia (pozostawiając realizujące je przykłady niepodpęte) czy tworzyć nowe znaczenie, nie jest łatwa. Z jednej strony mamy oczywiste, utrwalone znaczenia metaforyczne, np. *gonić*, *ganiać*, *chodzić za czymś* w znaczeniu ‘*starać się o coś*’, *DRŻEĆ* w znaczeniu ‘*obawiać się*’ nie wspominając już o *WIEŃCZYĆ*, w którym znaczenie przenośne (‘*kończyć*’) jest bardziej podstawowe od pierwotnego ‘*nakładać wieniec*’. Z drugiej strony mamy całkowicie jednostkowe użycia, jak (139).

- (139) *Do Polski kapitalizm wjechał czołgiem i kompletnie nas staranował.* (Internet)
inne przykłady?
(140) *[...] jak do tej pory to jedynie nieboszczka PZPR czkała takimi hasłami za wszelką cenę [...]* (NKJP)
[...] a następnie czka się nim człowiekowi przez co najmniej rok [...] (NKJP)

Weźmy jednak czasownik CZKAĆ. Zdania (140) wskazują na znaczenie ‘*(wielokrotnie) przypominać się w nieprzyjemny sposób*’, powiązane znaczeniowo i etymologicznie z zleksykalizowanym ‘*odbijać się czkawką*’. Jednak nie są to wystąpienia dostatecznie częste, by uzasadniały wprowadzenie nowego znaczenia.

²⁹ Nie jest hiperonimem napoju-1, gdyż ciecze nie są obiektami; tu hiperonimem szczytowym jest materia-3, której bezpośrednim hiponimem jest m.in. substancja-1.

³⁰ Nie jest hiperonimem wytworu-1, jest nim rezultat-1.

³¹ grupa istot-1 jest z kolei hiperonimem grupy ludzi-1.

³² konstrukcja-1 jest hiperonimem budowli-1, a obie są także hiponimami wytworu-1.

³³ Pomijając już kwestię, że czasownik ten reprezentuje sytuację, w której jest dwóch równoważnych uczestników, *Initiator*^{Foreground} i *Initiator*^{Background}, co prowadziłoby do nadmiernej animizacji gitary...

5. Procedura tworzenia poziomu semantycznego *Walentego*

W niniejszym rozdziale omówimy procedurę opracowywania haseł *Walentego* na poziomie semantycznym i sposób jej realizacji w programie Słował, od powiązania haseł *Walentego* z jednostkami leksykalnymi *Słowski* do utworzenia kompletnych ram semantycznych.

5.1. Znaczenie

Jak już wspomniano w punkcie 1.1 punktem wyjścia rozbudowy słownika walencyjnego o poziom semantyczny jest połączenie jednostek leksykalnych ze *Słowski* (dalej JL, p. 1.2.2) reprezentujących znaczenie z odpowiednimi (wybranymi) schematami składniowymi podhasła *Walentego* (p. 1.3.2).

Leksykograf wybiera w słowniku walencyjnym hasło o statusie **(F) sprawdzone**. Status ten oznacza, że opracowanie poziomu składniowego tego hasła jest ukończony i hasło jest gotowe do opracowania semantycznego. Po wejściu w zakładkę **Status** wybiera przycisk **(S) w obróbcę**. Oznacza to przypisanie sobie danego hasła do obróbki semantycznej. Następnie przechodzi do zakładki **Semantyka**. Na dole ekranu dostępne są dwie zakładki: **Znaczenia** i **Tworzenie**. Należy wybrać zakładkę **Znaczenia**, a następnie kliknąć w przycisk Modyfikuj.

The screenshot shows a window titled 'Znaczenia' with a close button in the top right corner. Inside the window, there is a list of six semantic units, each preceded by a radio button. The units are:

- ☐ żyć-1 hiponim {być}
- ☐ żyć-2 hiponim {żyć (wiesć)}
- ☐ żyć-3 hiponim {wiesć (prowadzić)}
- ☐ żyć-4 hiponim {zachowywać się (trwać)}
- ☐ żyć-5 żyć z kimś jakoś (dobrze, źle)
- ☐ żyć-6 hiponim {występować (być)}

At the bottom of the window, there is a horizontal bar containing five buttons: 'Dodaj znaczenie', 'Usuń znaczenie', 'Modyfikuj głosę', 'Ustaw przykłady', and 'Koniec'.

Rysunek 11. Okienko z listą jednostek leksykalnych czasownika ŻYĆ

Pojawia się okienko znaczenia (por. rys. 11). Leksykografowi jest w nim udostępniana lista JL o takim samym lemacie, należących do tej samej kategorii gramatycznej, co opracowywane hasło. Lista taka jest przyporządkowywana każdemu hasłu w sposób automatyczny (program analizując lematy włącza do hasła zarówno jednostki zawierające *się* jak i nie).

W okienku tym widać dane ze *Słowski* – ponumerowane lematy oraz dodatkowe informacje, które mogą być pomocne w identyfikowaniu jednostek (mogą to być hiperonimy, komentarze, cytaty, itp.).

Pierwszym zadaniem Leksykografa przy opracowaniu konkretnego hasła jest zrozumienie, jak dane hasło podzielono w *Słowski* na JL. Musi to zrobić mając do dyspozycji sieć powiązań i zależności między różnymi JL, czyli na podstawie hiperonimów, hiponimów, synonimów, meronimów, itp. dostępnych w programie, albo analizując bardziej szczegółowo relacje między JL w *Słowski*.

Przykładowo weźmiemy predykat KUPIĆ. W przypadku tego hasła mamy w *Słowski* siedem znaczeń. Najpierw dociekamy z różnorodnych powiązań ich znaczenie i dodajemy głosę oraz przynajmniej jeden przykład użycia. Dokonujemy to poprzez podpinanie istniejących przykładów (punkt 5.1.2) lub dodawanie nowych, o ile brakuje przykładów adekwatnych dla tego znaczenia (punkt 5.1.2.1).

Zacznijmy od jednostek ze *Słowski*, które wydają się oczywiste.

- kupić-1: nabyć coś za pieniądze
Ten Orazc chciał podobno kupić firmę od Hindusa. (Walenty)
- kupić-3: zaakceptować, przyjąć coś, jako własny sposób postępowania
Jeśli w ten sposób można zaoszczędzić czas i pieniądze, to ja to kupuję. (ISJP)
- kupić-5: dobrać kartę w grze karcianej (branżowe użycie, trudno znaleźć przykład użycia)
No za jokera możesz kupić jaką kartę chcesz. (Internet)
- kupić-7: wierzyć w coś
Ludzie kupią wszystko, co się im powie, byle ich nie znudzić i przekonać ich, że są inteligentni (ISJP)

Pozostałe jednostki ze *Słownosieci* mogą budzić wątpliwości co do znaczenia, jakie przypisali im ich twórcy.

- kupić-4
Wyda się, że tej jednostce można przypisać znaczenie „ustawić wynik wydarzenia sportowego, przepokupując osoby biorące w nim udział”. Wątpliwość budzi jednak kategoria semantyczna przypisana tej jednostce w *Słownosieci* „czasowniki myślenia (szeroko rozumianego)”.
— kupić-2 należą do kategorii „czasowniki oznacz. wydarzenia i działania społeczne i polityczne”. Hiperonimem kupić-2 jest wystarać się-1. Do tej jednostki zdaje się pasować znaczenie „zjednać sobie kogoś, czyjaś sympatię, przychylność itp.” *Swoimi błazeńskimi przemówieniami kupował sobie tani poklask tłum.* (ISJP)
- kupić-6 jest hiponimem kupić-2 i należy do tej samej kategorii, zaś jego konwersem jest sprzedać-1. Konwers ten sugerowałby, że może chodzić o znaczenie „kupić zawodnika”. Nie pasuje on jednak do hiperonimu kupić-2. Może też być tak, że kupić-6 może oznaczać „kupić sędziego”, a w *Słownosieci* przypisano mu błędny konwers (sprzedać-1 zamiast sprzedać się-2).

W sytuacji pojawienia się wątpliwości co do interpretacji jednostki, należy poinformować o tym na liście dyskusyjnej val-sem@chopin.ipipan.waw.pl.

Zalecaną procedurą postępowania jest zgłoszenie tego Zespołowi *Słownosieci* za pośrednictwem programu *redmine* pod adresem <http://www.nlp.pwr.wroc.pl/redmine/projects/walenty>, patrz punkt 5.3.1.

Aby nie wstrzymywać prac, nie zalecamy zbyt długo oczekiwać na odpowiedź z Wrocławia. Dlatego sugerujemy w miarę możliwości podjęcie decyzji w sposób intuicyjny i przypisanie takim wątpliwym jednostkom najbardziej prawdopodobnych znaczeń. Na przykład w wypadku wątpliwych jednostek czasownika KUPIĆ

- kupić-2: kupić kogoś, czyjaś przychylność itp.
Najpierw wciągnął Benitę w namietność i bogactwo, kupił ją władzę nad kłaniającymi się w pas ludźmi, mercedesem, apartamentami, znaczeniem.
- kupić-6: przekupić sędziego.

W celu uniknięcia konieczności wielokrotnego rozszyfrowywania znaczeń JL, warto im wszystkim dopisać własną głosę, klikając przycisk **Modyfikuj głosę** (por. rys. 11). Można to zrobić w dowolnym momencie, więc ewentualne pomyłki mogą być bez trudu poprawione.

5.1.1. Nowe znaczenia

Jeśli się okaże, że w *Słownosieci* brak jest JL reprezentującej jakieś znaczenie, to można ją dodać, klikając przycisk **Dodaj znaczenie**. Dodane jednostki, dla odróżnienia od JL ze *Słownosieci*, będą miały przypisane w sposób automatyczny oznaczenia literowe. Należy w miarę możliwości przypisać im synonim albo hiperonim wskazujący na położenie w strukturze znaczeniowej *Słownosieci*.

Zaznaczając odpowiednią jednostkę i klikając przycisk **Usuń znaczenie** można usunąć takie nowododane jednostki. Nie można natomiast usunąć JL ze *Słownosieci*.

Starajmy się unikać nadmiernego rozdrabniania znaczeń poprzez tworzenie nowych jednostek. Twórzmy je jedynie w takich sytuacjach, gdy znane nam użycia predykatu zupełnie nie pasują do już istniejących znaczeń.

Wracając do naszego przykładu, dla znaczenia „kupić zawodnika” można utworzyć nową jednostkę kupić-A lub włączyć ją do znaczenia kupić-1.

Teoretycznie nasze kupić-A można by ustawić jako hiponim dla jednostki przekupić-1. Aby to zrobić, w okienku z listą jednostek (rys. 11) klikamy przycisk **Dodaj znaczenie**. (Przypomnijmy, że aby wejść do tego okienka, w zakładce **Znaczenia** wciskamy przycisk **Modyfikuj**.) Pojawia się nam okienko (rys. 12),

Rysunek 12. Okienko dodawania nowej jednostki leksykalnej

w którym zaznaczamy, czy lemat jednostki ma być zwrotny, czy nie, i dopisujemy głosę charakteryzującą nową jednostkę. Po wciśnięciu przycisku **Potwierdź** pojawi się okienko, w którym możemy określić położenie nowej JL w strukturze *Słownosieci*. Wybieramy w nim z rozwijalnej listy jedną z relacji – w naszym przypadku relację {hiponimia} (możliwe jest jeszcze wybranie {synonimii} lub w ostateczności opcji „nie umiem określić”). Następnie w polu *w stosunku do* wpisujemy lemat jednostki, w stosunku do którego określamy naszą relację. Po upewnieniu się co do poprawności wpisów klikamy przycisk **Potwierdź**. W kolejnym okienku będziemy mogli wybrać odpowiednią JL ze *Słownosieci*.

Wszelkie wątpliwości dotyczące jednostek należy opisać w zakładce **Notatki** - nadając komentarzowi tytuł i wpisując treść w odpowiednią tabelkę. Jeśli zaznaczymy notatkę jako prywatną, nikt poza nami nie będzie jej oglądać. Publiczne notatki są przekazywane do wglądu Superleksykografom wszelkiego szczebla, nie mnożmy ich więc ponad miarę.

Nie tworzymy nowych znaczeń, których jedyną realizacją składniową jest schemat oceniony jako *zły*. Na przykład dla czasownika DEGUSTOWAĆ istnieje podhasło DEGUSTOWAĆ SIĘ z ocenionym tak schematem [30], potwierdzonym przykładem (141a). Jest to niepoprawne użycie albo zamiast DELEKTOWAĆ SIĘ (141b), albo poprawnej konstrukcji, jak (141c). Nie jest to wystarczający powód, by dla czasownika DEGUSTOWAĆ tworzyć synonim DELEKTOWAĆ SIĘ. Podobnie jest z *okupować coś/się komuś czymś*, użyte zamiast OKUPYWAĆ oraz z *krygować się na*, użyte prawdopodobnie zamiast *kreować się na*. Regułę tę można złamać przy błędach popełnianych bardzo często, np. używanie ADOPTOWAĆ zamiast ADAPTOWAĆ.

- (141) a. *Uczestnicy dożynek będą mogli ponadto degustować się grochówką, [...]* (NKJP)
 b. *Uczestnicy dożynek będą mogli ponadto delektować się grochówką.* (modyfikacja)
 c. *Uczestnicy dożynek będą mogli ponadto degustować grochówkę.* (modyfikacja)
 (142) *Do dziś pamiętam te powroty, gdy zima na dobre zżuła się ze śniegów.* (NKJP)
 (143) *A po drugie ktoś się chuliganil w krzyżowniczym gabinecie.* (NKJP)

Ignorować należy też znaczenia wynikające z metaforycznych użyć, nawet jeśli jest to jedyne użycie tego schematu, np. ZŻUĆ SIĘ, zdanie (142)³⁴. Podobną decyzję podjęliśmy dla czasownika CHULIGANIEĆ SIĘ (143), choć tu sytuacja jest mniej oczywista, bo takie potoczne użycia się trafiają. Zjawisko to nazywane jest *się dostawionym* (Szupryczyńska, 1973), np. *prosić (się)*, *pytać (się) o coś*.

5.1.2. Przypisywanie cytatów

Procedura opracowywania poszczególnych jednostek obejmuje przypisanie do każdej z nich cytatów, które są podpisane do odpowiednich schematów składniowych. W tych schematach zaznaczone są typy fraz, które wystąpiły w podpinanych cytatach. Zatem podpinając cytaty z *Walentego* do JL podpinamy również odpowiednie schematy składniowe. Przykłady podpinamy zaznaczając interesującą nas JL (w kółeczku) i klikając przycisk **Ustaw przykłady** (por. rys. 11).

Przechodzimy wówczas do tabelki z przykładami (rys. 13). W najszerzej, trzeciej kolumnie „Przykład” widać cytaty, które mają ilustrować użycie hasła, które opracowujemy. Należy przeczytać przykłady i przy zdaniach, które ilustrują wybraną przez nas JL, kliknąć w puste kwadraciki z kolumny „Dotyczy”.

³⁴ Adekwatny schemat został już z *Walentego* usunięty; a przykład przeniesiony do zakładki **Przykłady**, w których znajdują się przykłady niepodpisane do żadnego schematu.

Zaznaczone kwadraciki powinny ilustrować wybraną przez nas jednostkę. Jeśli cytat zaznaczyliśmy przez przypadek, to kwadracik można odznaczyć. Puste kwadraciki są jeszcze nie podpisane pod żadną jednostką. Jeśli zamiast kwadraciku jest wpisana JL, to znaczy, że cytat został już wcześniej do tej jednostki podpisany. Jeśli się okaże, że przykład użycia jest błędnie pod nią podpisany, wówczas trzeba zamknąć opracowywaną właśnie jednostkę, wybrać tę pod którą był podpisany przykład i go odznaczyć, a następnie wrócić do opracowywanej jednostki.

UWAGA: Trzeba zwrócić uwagę, czy pod schemat ogólny nie są podpisane przykłady frazeologiczne. Może tak się zdarzyć, gdyż na wstępnym etapie prac tworzone były tylko takie schematy frazeologiczne, które nie były obejmowane przez schemat ogólny. Takie przykłady należy zgłosić do przełączenia pod odpowiedni schemat frazeologiczny.

Podpnij przykłady do opatrzyć-1

Dotyczy:	Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:
☒	106905	Zanim personel uciekł, beczkę zamknięto, a dobrzy ludzie opatrzyli ją etykietą Fekalia.	podkorpus zrównoważony NKJP (300M segmentów)	dobry
☒	106906	Wniosek opatrzonej był prośbą o pomoc finansową w celu ukończenia siłowni.	podkorpus zrównoważony NKJP (300M segmentów)	dobry
opatrzyć się-A	25986	Wiesz, przez ostatnie pięć lat opatrzyło mi się trochę to miejsce.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
☐	106907	Lekarze opatrzyli mu rany, jednak ma on rany głowy.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
☒	25394	Wielu zwiedzających pyta o nie i trzeba było opatrzyć je w pisarń informację, po co i dla kogo ten wizerunek rozmnożonego Jana Pawła II - opowiada ks. Stanisław Mika.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
☒	25396	Dokument ten, podpisany przez najważniejszych świętych, czyli ordynatora oddziału i lekarza prowadzącego, oraz opatrzonej w szpitalne pieczęcie, zawiera informacje, co, jak długo i w jaki sposób leczono pacjentowi o takim to a takim imieniu, nazwisku, dacie urodzenia, adresie i PESELU.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
☐	106908	Opatrzyłem mu ranę chustką i włożyłem na siebie cały jego ciężar.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry

Anuluj [Potwierdź](#)

Rysunek 13. Tabelka do podpinania przykładów użycia pod odpowiednie JL

Nie ma obowiązku podpinania wszystkich cytatów do znaczeń. W szczególności, należy ignorować przykłady metaforyczne, jednostkowe, o ile nie tworzą dobrze zidentyfikowanego odrębnego znaczenia. Również w sytuacji, gdy schemat zilustrowany jest długą listą zdań reprezentujących to samo znaczenie, można część z nich pominąć.

5.1.2.1. Dodawanie nowych przykładów użycia

Jeśli będzie brakować przykładów użycia dla jakiejś JL, należy je znaleźć (najlepiej w którymś z dostępnych korpusów (NKJP, Korpus IPIAN, Korpus Słownika Frekwencyjnego), ewentualnie w literaturze, a w ostateczności wymyślić własny przykład). Przykłady pochodzące z Internetu oznaczamy jako własne. W przeciwieństwie do przykładów z korpusów, można je skracać, poprawiać pisownię, itp. dopisując w komentarzu „Internet”. Dla przykładów z literatury wpisujemy w komentarzu źródło. Przykłady z korpusów można jedynie przyciąć z początku lub końca, dopisując [...] bez zmieniania wielkości liter, dostawiania kropki na końcu, itp.

Aby dodać cytaty należy przejść do zakładki **Schematy walencyjne**. Na dole ekranu jest podzakładka **Dodawanie przykładów**, w którą należy kliknąć. W rubrykę Przykładowe zdanie należy wkleić skopiowany wcześniej przykład lub wpisać go ręcznie. Z rozwijalnej listy wybrać źródło. W przypadku literatury lub przykładu własnego należy podać dokładniejsze informacje w rubryce Dodatkowy komentarz. Jeśli samodzielnie dodajemy przykład, to w tej rubryce podajemy swoje inicjały. Następnie należy wybrać ocenę doboru cytatu – tzn. jak dobrze ilustruje on schemat, do którego go podpinamy (dobry, wątpliwy, zły).

Na końcu należy w wybranym schemacie składniowym spośród tych, które widać nad zakładką **Dodawanie przykładów** zaznaczyć wszystkie typy fraz, które wystąpiły we wpisanym przez nas cytacie. Biorąc pod uwagę przykład użycia, który widać na rys. 14, w schemacie [973] należy zaznaczyć typy fraz

— np(str) na pozycji dopełnienia (obj), którą w naszym przykładzie reprezentuje fraza *barkę i bojowy wóz dwukółowy*,

— np(inst), którą w naszym przykładzie reprezentuje fraza „wiosłami”.

Typ frazy zaznaczamy klikając w nią, co powoduje zmianę koloru na ciemniejszy (jak na rysunku 14).

Przed powrotem do prac semantycznych (zakładka **Semantyka**) należy zapisać zmiany w składni, przechodząc do podzakładki **Modyfikacja schematów** u dołu strony, i kliknąć przycisk [Zapisz zmiany](#).

opatrzyć (_,perf):

Schemat:	pewny [973] 			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(dat)	np(inst)

Schemat:	pewny [468] 		
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepn(w,acc)

Modyfikacja schematów
Dodawanie przykładów
Przegląd przykładów
Filtrowanie schematów

Proponujcie przykłady [Składnica]:

Przykładowe zdanie:

Źródło:

Dodatkowy komentarz:

Ocena doboru:

Rysunek 14. Okienko do wpisywania nowych przykładów do *Walentego*

5.1.2.2. Źle podpięte cytaty

Przykładowe zdania podpinane były do schematów bez uwzględniania ich semantyki. Jak wspomniano w poprzednim punkcie, czasami może to oznaczać brak przykładu o danym znaczeniu. W szczególnych okolicznościach może zdarzyć się jednak, że z semantycznego punktu widzenia schemat jest podpięty niepoprawnie. Taka sytuacja może mieć miejsce wtedy, gdy dwa różne schematy mające wspólny podschemat są inaczej interpretowane semantycznie (reprezentują inne znaczenia lub alternację składniową jednego znaczenia).

Weźmy dla przykładu czasownik UPRZYTOTOMNIĆ. Schematy tego czasownika podzieliłoby się semantycznie na dwie grupy: *ktos uprzytomni komuś coś za pomocą czegoś* (schematy 4) oraz *coś uprzytomni komuś coś innego* (schematy 3). Składniowa różnica jest tu taka, że tylko w tym drugim wypadku (poza nieobecnością frazy narzędnikowej) dopuszczalne są w podmiocie zdania z korelatem³⁵. Tak więc różnice semantyczne mają swe odbicie w składni.

Schemat 3

$\text{subj}\{\text{np}(\text{str})\} + \{\text{cp}(\text{int})\} + \{\text{np}(\text{dat})\} + \{\text{np}(\text{inst})\}$
 $\text{subj}\{\text{np}(\text{str})\} + \{\text{cp}(\text{ze})\} + \{\text{np}(\text{dat})\} + \{\text{np}(\text{inst})\}$
 $\text{subj}\{\text{np}(\text{str})\} + \text{obj}\{\text{np}(\text{str}); \text{nnp}(\text{str}, \text{int}); \text{nnp}(\text{str}, \text{ze})\} + \{\text{np}(\text{dat})\} + \{\text{np}(\text{inst})\}$

Schemat 4

$\text{subj}\{\text{np}(\text{str}); \text{nnp}(\text{str}, \text{int}); \text{nnp}(\text{str}, \text{ze})\} + \{\text{cp}(\text{int})\} + \{\text{np}(\text{dat})\}$
 $\text{subj}\{\text{np}(\text{str}); \text{nnp}(\text{str}, \text{int}); \text{nnp}(\text{str}, \text{ze})\} + \{\text{cp}(\text{ze})\} + \{\text{np}(\text{dat})\}$
 $\text{subj}\{\text{np}(\text{str}); \text{nnp}(\text{str}, \text{int}); \text{nnp}(\text{str}, \text{ze})\} + \text{obj}\{\text{np}(\text{str}); \text{nnp}(\text{str}, \text{int}); \text{nnp}(\text{str}, \text{ze})\} + \{\text{np}(\text{dat})\}$

Jednak w rezultacie każda para schematów 3 i 4 posiada wspólny podschemat, powstały z usunięcia $\text{np}(\text{inst})$ z schematów 3 oraz fraz z korelatem z podmiotu schematów 4. I w ten sposób, z czysto składniowego punktu widzenia, przykłady (144) mogą być podpięte na dwa sposoby. I może się zdarzyć, że z naszego punktu widzenia będą podpięte niepoprawnie.

³⁵ Wskazuje to, że w schematach 3 frazy narzędnikowe powinny zostać uzupełnione o frazy z korelatem. Ich brak jest spowodowany rzadkością wystąpienia takich konstrukcji w uzusie.

- (144) a. *Chcemy uprzytomnić im, jak poważne zadania czekają każdą z polskich firm.* (NKJP)
 b. *To uprzytomni im, że nie wypada położyć na tacę 100 zł - stwierdził bp Dembowski.* (NKJP)
Kiedy godzinę później zasiedli do stołu, Kazimierz uprzytomnił sobie dobitnie, że oto udało mu się spełnić jedno ze swoich marzeń. (NKJP)
 c. *Dopiero to uprzytomniło mi rozmiar emigracji.* (NKJP)
Prezydent chciał uprzytomnić obecnym historyczność chwili i mu nie pozwolono. (NKJP)

Semantycy nie mają uprawnień do przepinania przykładów między schematami, bo mogłoby to doprowadzić do dezintegracji poziomu składniowego. Dlatego taki źle podpięty przykład można:

1. zignorować, nie podpinając go w semantyce;
2. skopiować do właściwego schematu i tę kopię podpiąć w semantyce (kopie można rozróżnić po numerze), o ile brakowało tam adekwatnego przykładu.

Czasami jednak mogą się pojawić cytaty źle podpięte już na poziomie składniowym. Podstawowym przypadkiem jest przykład frazeologiczny podpięty pod schemat ogólny. Jak zostało wspomniane na s. 66, wynika to z faktu, że początkowo schematy frazeologiczne były wyróżniane jedynie w sytuacji, gdy tworzyły swój własny schemat. Czasami jednak przykład jest zupełnie błędnie podpięty lub ma błędnie powiązane typy fraz. Na przykład zdanie (145a) zostało podpięte pod (wątpliwy) schemat z wymaganiem narzędnikowym, podobnie jak zdanie (145b). Fraza *porankiem* jest tu ewidentnie luźna (temporalna).

Innym błędem jest podpinanie pod pozycję `subj{np(str)}` podmiotu konstrukcji biernej. Jest to realizacja `obj{np(...)}` i tak powinna być podpinana, pozycja `subj{np(str)}` jest w konstrukcjach biernych realizowana jako *przez coś, kogoś* (`prepnnp(przez,acc)`), gdyż tak działa transformacja bierna.

- (145) a. *Pożądanie uwiera porankiem* (NKJP)
 b. *Codziennosc uwiera tyśiścami nie załatwionych drobiazgów.* (NKJP)
 (146) *Najtrudniej jest ingerować państwu w gorszą połowę rynku.* (NKJP)

Czasem leksykografowie popełniają błędy wynikające z niedokładnego wczytania się w cytaty. Weźmy zdanie (146). Nadrzędnym predykatem jest tu przysłówek TRUDNO, posiadający dwa podrzędniki: bezokolicznikowy (*ingerować*) i celownikowy (*państwu*). Tak więc ten ostatni w ogóle nie jest podrzędnikiem INGEROWAĆ i nie powinien być podpinany, a już na pewno nie jako fraza celownikowa³⁶.

Takie przykłady prosimy zgłaszać, por. punkt 5.3.2.

5.1.3. Modyfikacja znaczeń

Opracowana lista znaczeń wraz z przypisanymi do nich przykładami może być modyfikowana. Wystarczy w dowolnym momencie pracy wybrać w zakładce **Znaczenia** przycisk **Modyfikuj**. Procedura pracy jest w zasadzie taka sama jak opisano w powyższych podpunktach: możemy dodawać i usuwać znaczenia (tylko te dodane przez siebie), modyfikować glosy i przypisywać do znaczeń przykłady. Jeśli jednak przykład jest podpięty pod inne znaczenie, musimy go wpierw odpiąć. W tym celu po wybraniu tamtego znaczenia klikamy przycisk **Ustaw przykłady**, odnajdujemy przykład, usuwamy przypisanie poprzez kliknięcie na „ptaszek”, wracamy do listy znaczeń, wybieramy właściwe znaczenie i przypisujemy doń nasz przykład.

5.2. Tworzenie ram semantycznych

Gdy mamy już utworzone poszczególne znaczenia, podpisane glosami, z podpiętymi do nich przykładami użycia, przechodzimy do tworzenia ram semantycznych. Ram semantycznych powinniśmy utworzyć tyle, ile znaczeń chcemy wyróżnić dla danego hasła. JL, które przypisujemy do każdej ramy są ilustracją jej znaczenia. Jeśli leksykograf uzna, że różnica między dwiema (lub więcej) JL o tym samym lemacie jest znikoma, a dokładniej, że nie różni się zestawem ról semantycznych, ani preferencji selekcyjnych, to może utworzyć ramę dla listy JL.

Jeśli natomiast w programie zostanie jakiś schemat składniowy, który nie będzie pasował do żadnej JL, lub jakiś przykład, niekoniecznie dostępny w programie, nie da się dopasować do JL, to leksykograf może utworzyć nową, brakującą JL i utworzyć dla niej ramę semantyczną połączoną ze schematami składniowymi.

³⁶ Mamy tu do czynienia ze zjawiskiem *kontroli podmiotu bezokolicznika* przez frazę celownikową. Semantycznie więc PAŃSTWO jest podmiotem INGEROWAĆ (*państwo ingeruje w ...*), jednak nie jest on wyrażony na powierzchni i zgodnie z przyjętymi ustaleniami nie jest zaznaczany w schemacie INGEROWAĆ.

Odrębnych ram semantycznych nie tworzymy dla schematów z oceną *zły*. Oznacza to bowiem, że nie tylko składnia, ale i semantyka tej konstrukcji jest niepoprawna, patrz s. 65. Nie ma oczywiście powodu, by nie podpinać pod poprawne znaczenia czasowników schematów uznanych przez leksykografów za reprezentacje błędnych konstrukcji. Na przykład czasownik DZIEDZICZYĆ posiada niepoprawny schemat 5, por. zdanie (147). Nie zmienia ono znaczenia czasownika, więc nie ma powodu, by go nie przypisać do ramy. Podobnie jest z konstrukcjami *dyrygować komuś* (*kazać komuś*, ale *dyrygować kimś*) czy *dowodzić to, że* (poprawnie jest *dowodzić tego, że*). Także niepoprawne *nominować kogoś kimś*, choć składnię dziedziczy po MIANOWAĆ, znaczenie ma to samo.

Schemat 5

subj{np(str)} + obj{np(str)} + {prepn(od,gen)}

- (147) *To jest tak jak dzieci dziedziczą od rodziców nazwisko tak my dziedziczymy od Naszego Ojca nazwę Bóg.* (NKJP)

5.2.1. Przypisywanie jednostek leksykalnych do ram semantycznych

Przed utworzeniem ramy semantycznej musimy zdecydować, czy zamierzamy przypisać ją do pojedynczej JL czy też do listy jednostek.

Podstawowym kryterium stanowią tu role, które przypisujemy argumentom danego predykatu. Jeśli to samo hasło czasownikowe w różnych znaczeniach łączy się przynajmniej z jedną inną rolą, wówczas będziemy mieć do czynienia z dwiema ramami. Jako przykład przypomnijmy czasownik USYCHAĆ i jego dwie ramy, 63 i 64, ze strony 46. Mamy dwa różne zestawy ról, więc w oczywisty sposób musimy utworzyć dwie ramy.

Jeśli wszystkie role są identyczne, to trzeba się zastanowić, jakie należy przypisać preferencje selekcyjne do każdej roli. Jeśli do roli pasuje różnorodny zestaw preferencji selekcyjnych, to trzeba podjąć decyzję, czy predykat prezentuje jedno znaczenie czy więcej. Jeśli jedno, to do roli przypisana jest lista preferencji selekcyjnych. Jeśli więcej niż jedno znaczenie, wówczas zestaw preferencji selekcyjnych trzeba przydzielić do odpowiednich jednostek.

Dla przykładu weźmy czasownik OPATRYĆ. W *Słownosieci* ma on 5 znaczeń:

1. oznakować symbolicznie (*dokument podpisem, stemplem, tytułem, komentarzem*),
2. zabandażować (*rany bandażem*),
3. dołączyć (*Drzwi od swego warsztatu Sekuła opatrzył przybitymi na krzyż deskami.*),
4. naprawić (???),
5. wyposażać (*kogoś w pieniądze i jedzenie na drogę, miasto fortyfikacjami*).

Znaczenie opatrzyć-2 posiada cztery role: *Initiator*, *Theme^{Source}*, *Theme^{Goal}* i *Recipient*; nieuwzględnione w *Słownosieci* opatrzyć się-A ‘znudzić się’ ma dwie role: *Stimulus* i *Experiencer*. Pozostałe znaczenia³⁷ posiadają trzy role: *Initiator*, *Theme^{Source}* i *Theme^{Goal}*. Przeanalizujemy je za pomocą sztucznych przykładowych zdań (148).

(148)	<i>Initiator</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme^{Source}</i>	<i>Theme^{Goal}</i>
	<i>Redaktor</i>	<u>opatrzył</u>	<u>tekst</u>	<u>komentarzem.</u>
	<i>Dyrektor</i>	<u>opatrzył</u>	<u>umowę</u>	<u>podpisem i pieczęcią.</u>
	<i>Sprzedawca</i>	<u>opatrzył</u>	<u>towar</u>	<u>metkami.</u>
	<i>Sąsiad</i>	<u>opatrzył</u>	<u>szopę</u>	<u>kłódką.</u>
	<i>Sejm</i>	<u>opatrzył</u>	<u>Lwów</u>	<u>fortyfikacjami.</u>
	<i>Dowódca</i>	<u>opatrzył</u>	<u>żołnierzy</u>	<u>w broń i amunicję.</u>
	<i>Ojciec</i>	<u>opatrzył</u>	<u>syna</u>	<u>w jedzenie i pieniądze.</u>

Dla omawianych znaczeń czasownika OPATRYĆ różne preferencje selekcyjne wskazują na wyraźne różnice znaczeniowe, dlatego dla jednostek opatrzyć-1, opatrzyć-3 i opatrzyć-5 tworzymy odrębne ramy. Jednostka opatrzyć-4 wymaga odrębnego namysłu, por. punkt 5.1.

5.2.1.1. Jednostki leksykalne z się w lemacie

Istnieje niewątpliwa zależność pomiędzy zwrotnością czasowników w *Walentym* i w *Słownosieci*. Dlatego *Słowa* został wyposażony w reguły walidacyjne dla tej zależności. Są one następujące.

³⁷ Zignorujemy niezbyt jasne znaczenie opatrzyć-4, zresztą z tym samym prawdopodobnie zestawem ról.

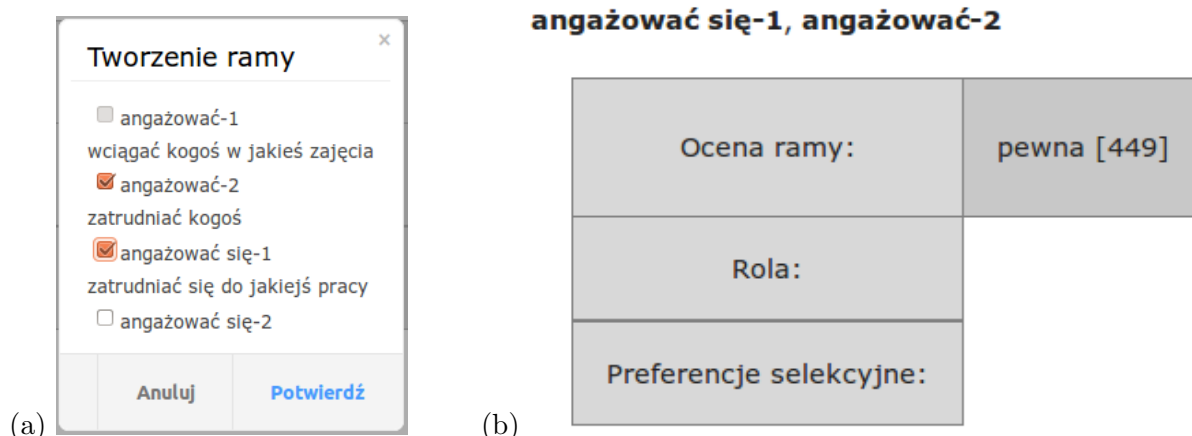
1. JL bez *się* w lemacie może być przypisana jedynie ramy, która jest realizowana przez przynajmniej jeden schemat w stronie czynnej.
2. Schemat w stronie czynnej może realizować jedynie taką ramę, do której jest przypisana przynajmniej jedna JL bez *się*.
3. Schematy zawierające *się* zwrotne (**refl**) lub *się* wzajemnościowe (**recip**) z założenia powinny być powiązane ze schematami opisującymi konstrukcje przechodnie. Dlatego powinny być realizacjami ram realizowanych przez takie schematy, a więc powiązanymi z przynajmniej jedną JL bez *się*. Takie ramy mogą jednak dodatkowo mieć przypisane adekwatne JL z *się* (por. rama 22, s. 25), o ile *Słowniec* je zawiera (nie należy takich jednostek dodawać, np. dla MYĆ SIĘ).
4. Schematy występujące w podhasle z *się* morfologicznym (czyli *de facto* będącym częścią lematu czasownika) mogą realizować jedynie ramy powiązane z JL zawierającą *się* w lemacie (por. rama 74, s. 60).
5. Ramy powiązane z JL zawierającą *się* w lemacie muszą realizować przynajmniej jeden schemat z podhasła z *się* morfologicznym, ewentualnie zawierającego argument **refl** lub **recip**.

Tak więc w sytuacji, gdy jedna rama ma realizować schematy z podhasła z *się* morfologicznym i bez niego (transformacja zwrotna, por. punkt 1.4.0.2), musi być powiązana przynajmniej z jedną JL bez *się* w lemacie oraz jedną JL zawierającą *się* w lemacie (por. rama 23, s. 26, rama 60, s. 43). Jeśli takowej jednostki brakuje, należy ją dodać (por. rama 9, s. 22).

UWAGA: Prosimy o zgłaszanie wystąpień *się* wzajemnościowego zapisanych jako *się* morfologiczne na listę val-sem@nlp.ipipan.waw.pl przed przystąpieniem do opracowania schematu.

5.2.2. Jak utworzyć ramę w programie

Aby utworzyć ramę semantyczną, w zakładce **Semantyka**, na dole ekranu wybieramy zakładkę **Tworzenie** i klikamy przycisk **Nowa rama**. Wyskakuje nam okienko (rys. 15a) umożliwiające wybranie jednostki leksykalnej, dla której chcemy utworzyć ramę. Jeśli uważamy, że jakieś dwa znaczenia ze *Słownieci* są zbyt szczegółowo rozdzielone, to możemy wybrać dwie lub więcej JL odpowiadających tworzonej ramie.

Rysunek 15. Tworzenie nowej ramy:

- (a) okienko umożliwiające wybór JL, dla której chcemy utworzyć ramę
- (b) pusta rama

Na rys. 15a zaznaczyliśmy dwie JL o znaczeniu ‘zatrudnianie do pracy’. Szary kwadracik informuje, że dla tej JL rama została już utworzona, a pusty kwadracik nie jest jeszcze przypisany do żadnej ramy. Po wybraniu wszystkich adekwatnych JL (przynajmniej jednej) klikamy przycisk **Potwierdź**. Pojawia się nam wówczas pusta rama (rys. 15b). Po kliknięciu na pole z oceną ramy w prawym dolnym podoknie pojawiają się nam wszystkie przykłady podpięte pod wybraną przez nas jednostkę (lub jednostki). Jednocześnie w polu schematów składniowych (prawe górne podokno) podświetlają się pozycje, które są zrealizowane w podpiętych cytatach³⁸, jak na rys. 16.

³⁸ O ile dany schemat jest w tym momencie w oknie widoczny. Możemy to zmienić skrolując podokno.

angażować się-1, angażować-2

Ocena ramy:	pewna [449]
Rola:	
Preferencje selekcyjne:	

angażować (_,imperf)

Schemat:	pewny [1] Autoalternacja		
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(do,gen)

Znaczenia Tworzenie

Nowa rama

Dodaj preferencję

Zmień jednostki

Zmień rolę Usun

Zapisz

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:
19521	Doprowadzony do rozpacy własnym sprzeniewierzeniem się, uciekaśz gdzieś na prowincję, angażujesz się do pracy w Powszechnej Spółdzielni Spożywców jako subiekt.	podkorpus zrównoważony NKJP (300M segmentów)	dobry
20984	Inna zauważyła, że raczej Polacy będą angażowani do prostych prac.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry

Rysunek 16. Widok aktywnej pustej ramy semantycznej

5.2.2.1. Przypisanie ról semantycznych

Mając aktywną ramę semantyczną, klikamy w pozycję schematu składniowego (a dokładniej w prostokąt określający funkcję danej pozycji, jeśli chcemy wybrać wszystkie typy fraz dla danej pozycji, albo w prostokąt z konkretnym typem frazy, jeśli JL, którą opracowujemy, realizuje tylko jeden typ frazy), której chcemy przypisać pierwszą rolę. Wówczas pojawia się okienko z pełnym zestawem ról semantycznych (rys. 17).

Wybierz rolę

	Grupa inicjująca	Grupa towarzysząca	Grupa zamykająca
Podstawowe	☐ Initiator ☐ Stimulus	☐ Theme ☐ Experiencer ☐ Factor ☐ Instrument	☐ Recipient ☐ Result
Uzupełniające	☐ Condition	☐ Attribute ☐ Manner ☐ Measure ☐ Location ☐ Path ☐ Time ☐ Duration	☐ Purpose
Atrybuty	☐ Source	☐ Foreground ☐ Background	☐ Goal

Anuluj

Zatwierdź

Wybierz rolę

	Grupa inicjująca	Grupa towarzysząca	Grupa zamykająca
Podstawowe	☒ Initiator ☐ Stimulus	☐ Theme ☐ Experiencer ☐ Factor ☐ Instrument	☐ Recipient ☐ Result
Uzupełniające	☐ Condition	☐ Attribute ☐ Manner ☐ Measure ☐ Location ☐ Path ☐ Time ☐ Duration	☐ Purpose
Atrybuty	☐ Source	☐ Foreground ☐ Background	☒ Goal

Anuluj

Zatwierdź

Rysunek 17. Okienko wyboru roli

Możemy wybrać jedną z ról podstawowych lub uzupełniających i opcjonalnie jeden atrybut, klikając na kwadracik przy danej roli. Atrybut wybieramy wówczas, gdy w ramie wystąpią dwa argumenty mające tę samą rolę.

Po zatwierdzeniu wyboru roli w naszej ramie semantycznej (po lewej stronie ekranu edytowalnego) w wierszu „Rola” pojawi się prostokąt pomalowany na kolor przypisany wybranej przez nas roli i z nazwą przypisaną roli. Ponadto pozycja w schemacie składniowym, w którą kliknęliśmy, żeby wybrać rolę również zmieni kolor na ten przypisany wybranej roli (por. rys. 18).

Jeśli rama, którą opracowujemy, wyrażana jest przez więcej niż jeden schemat składniowy, to – jeśli w ramie semantycznej aktywna jest rola (aktywna rola jest obramowana szarą, pogrubioną obwódką) – możemy klikać w kolejne pozycje, w innych schematach składniowych, którym chcemy przypisać tę rolę.

Gdy chcemy do ramy dodać kolejny argument, to musimy najpierw kliknąć na prostokąt zawierający numer i ocenę ramy, a następnie znów wybrać w schemacie składniowym pozycję, której chcemy przy-

angażować się-1, angażować-2		angażować (_,imperf):			
Ocena ramy:	pewna [449]	Schemat:	pewny [1]	Autoalternacja	
Rola:	Initiator, Source	Funkcja:	subj	obj	
Preferencje selekcyjne:		Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(do,gen)

Rysunek 18. Rola i przypisana jej pozycja w schemacie

pisać nową rolę. Na końcu klikamy przycisk w zakładce **Tworzenie**. Gotowe ramy wraz z realizującymi je schematami przedstawione zostały m.in. na rys. 5 (s. 11), 6 (s. 12).

5.2.2.2. Przykład: dobór ról dla różnych znaczeń predykatu kupić

Przeanalizujemy teraz ramy semantyczne dla poszczególnych znaczeń predykatu KUPIĆ omówionych w punkcie 5.1 na stronie 63.

— Rama 75	kupić-1	nabyć coś za pieniądze				
<i>Initiator</i> ^{Goal}	<i>predicate</i>	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i>	<i>Initiator</i> ^{Source}	<i>Measure</i>	<i>Location</i>
schemat [14714]						
subj{np(str)}		obj{np(part)}	np(dat)	pnp(od,gen)	pnp(za,acc)	
Jarek	<u>kupił</u>	kwiaty	Joli	od przekupki	za grosze	(na bazarku)
schemat [39173]						
subj{np(str)}		obj{np(part)}	np(dat)	pnp(u,gen)	pnp(za,acc)	
Jarek	<u>kupił</u>	kwiaty	Joli	u badylarza	za grosze	
schemat [14715]						
subj{np(str)}		obj{np(part)}	np(dat)		pnp(za,acc)	xp(locat)
Jarek	<u>kupił</u>	kwiaty	Joli		za grosze	w budce

Powstaje pytanie, czy schemat [14715] powinien być odrębnym schematem, czy xp(locat) nie powinno być przyłączone do pozostałych dwóch schematów i czy faktycznie jest to pozycja wymagana. Wydaje się jednak, że tak. Przemawiają za tym dwa argumenty. Po pierwsze, *kupić w sklepie, na bazarze* to co innego niż *kupić pod mostem, w bramie, obok hali*: pierwsze wskazują źródło, drugie — tylko miejsce. Po drugie, zdaje się to potwierdzać test koordynacji (nie uwzględniony w schematach): *kupię bilety w kasie lub od konika*, ale **kupię bilety u kasjera lub pod mostem*. Kiedy jednak w wypowiedzeniu występuje sprzedający, miejsce zawsze jest luźne.

— Rama 76	kupić-2	zjednać sobie kogoś				
<i>Initiator</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme</i>	<i>Attribute</i>			
schemat[292]						
subj{np(str)}		obj{np(str)}	np(inst)			
Jarek	<u>kupił</u>	Jolę	swoim uśmiechem			
— Rama 77	kupić-3	zaakceptować, przyjąć coś jako własne				
<i>Initiator</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme</i>				
schemat [1233]						
subj{np(str)}		obj{np(str);ncp(str,że)}				
Jarek	<u>kupi</u>	tę propozycję				
schemat [17789]						
subj{np(str)}		cp(że)				
Ja	<u>kupię</u>	że nie miałeś wyjścia			(jeśli mnie przekonasz)	
— Rama 78	kupić-4	ustawić wynik wydarzenia sportowego, przekupując kogoś				

<i>Initiator</i> ^{Goal}	<i>predicate</i>	<i>Theme</i>	<i>Initiator</i> ^{Source}	<i>Measure</i>
podszemat [14714]				
subj{np(str)}		obj{np(part)}	prepn(od,gen)	prepn(za,acc)
<i>Działacze</i>	<u>kupili</u>	<i>mecz</i>	od Elektrocie- płowni Rzeszów	za milion zł
podszemat [39173]				
subj{np(str)}		obj{np(part)}	prepn(u,gen)	prepn(za,acc)
<i>Działacze</i>	<u>kupili</u>	<i>mecz</i>	u zawodniczek gospodarzy	za milion zł

Zwróćmy uwagę na rodzaj **part** dla roli *Theme*. Wynika on z faktu, że wiele rzeczy mających charakter partytywny może wystąpić w bierniku lub dopełniaczu (*kupić chleb/chleba, śliwki/śliwek*). Jednak wiele kupowanych przedmiotów nie ma tej własności (**kupił samochodu*), i nie jest to powód do tworzenia dodatkowego schematu.

— Rama 79	kupić-5	dobrać kartę w grze karcianej		
<i>Initiator</i> ^{Goal}	<i>predicate</i>	<i>Theme</i> ^{Foreground}	<i>Initiator</i> ^{Source}	<i>Theme</i> ^{Background}
podszemat [14714]				
subj{np(str)}		obj{np(part)}	prepn(od,gen)	prepn(za,acc)
<i>Jarek</i>	<u>kupił</u>	<i>dameę kier</i>	od Joli	za waleta pik

— Rama 80	kupić-6	przekupić kogoś		
<i>Initiator</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme</i>		<i>Measure</i>
podszemat [14714]/[39173]/[14715]				
subj{np(str)}		obj{np(part)}	prepn(za,acc)	
<i>Jarek</i>	<u>kupił</u>	<i>prokuratora</i>	za ciężkie pieniądze	

Zauważmy, że schemat adekwatny dla tego znaczenia jest podszematem trzech schematów. W takiej sytuacji należy wybrać jeden (dowolny) z nich. W ten sposób unikniemy mnożenia poprawnych semantycznie rozbiórów zdań.

— Rama 81	kupić-7	uwierzyć w coś nieprawdziwego		
<i>Initiator</i>	<i>predicate</i>	<i>Theme</i>		
schemat [1233]				
subj{np(str)}		obj{np(str);ncp(str,ze)}		
<i>Jarek</i>	<u>kupi</u>	<i>każdą bajeczkę</i>		
schemat [17789]				
subj{np(str)}		cp(ze)}		
<i>Jarek</i>	<u>nie kupi</u>	<i>że Jola coś ukradła</i>		

5.2.2.3. Obsługa autoalternacji

W celu obsłużenia autoalternacji (por. punkt 2.7.1), w programie został wprowadzony przycisk **Autoalternacja**. Po jego naciśnięciu schemat ulega podwojeniu, co jest widoczne jedynie wówczas, gdy jest aktywna rama, której autoalternacja dotyczy. Umożliwia to przypisanie schematu do jednej ramy na dwa sposoby.

Rozważmy dla przykładu czasownik NAPEŁNIAĆ i trzy adekwatne dlań konstrukcje będące częściowymi parafrazami, jak w sztucznych zdaniach 149. Dwa pierwsze zdania są realizacją tego samego schematu, patrz rysunek 19.

- (149) a. *Kelner napelnia gościom kieliszki winem.*
b. *Wino napelnia kieliszki.*
c. *Kieliszki napelniają się winem.*

5.2.2.4. Przypisanie preferencji selekcyjnych

Aby dodać preferencje selekcyjne trzeba mieć aktywną zakładkę **Tworzenie**. Następnie kliknąć w ramie semantycznej argument, któremu chcemy przypisać preferencję i na dole ekranu w zakładce **Tworzenie** kliknąć w przycisk **Dodaj preferencje**. Wskoczy nam wówczas okienko wyboru typu preferencji selekcyjnej pokazane na rys. 20 (a). Klikamy w interesując nas typ preferencji. Dla typu **Predefiniowana** pojawia

napelnić się-1, napelnić-1

Ocena ramy:	pewna [114]		
Rola:	Initiator	Theme, Goal	Theme, Source
Preferencje selekcyjne:			

napelnić („imperf):

Schemat:	pewny [12187]			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(dat)	np(inst)
	ncp(str,int)			
	ncp(str,ze)			

napelnić („imperf):

Schemat:	pewny [12187] Autoalternacja			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(dat)	np(inst)
	ncp(str,int)			
	ncp(str,ze)			

Rysunek 19. Zapis autoalternacji w Słowniku

się lista predefiniowanych preferencji selekcyjnych (por. punkt 4.3). Jeśli potrzeba, możemy wybrać od razu kilka predefiniowanych preferencji selekcyjnych. W tym celu w okienku, które nam wyskoczyło po kliknięciu w przycisk **Predefiniowana** zaznaczamy tyle predefiniowanych preferencji, ile tego wymaga opracowywany przez nas argument (por. rys. 20 (d)). Na koniec klikamy przycisk **Zatwierdź**.

W okienku, które nam wyskoczyło, oprócz nazwy, która z grubsza ma opisywać zestaw JL, są też wypisane w nawiasie składające się nań jednostki. W ramie semantycznej będą jednak widoczne jedynie nazwy zestawu JL. Wynika to m.in. z faktu, że zestawy mogą ulec zmianie, w wyniku analizy danych językowych.

Jeśli zamierzamy ręcznie wprowadzać preferencje ze *Słownosieci* (por. punkt 4.5.1), wybieramy klawisz **Słownosiec**. Pojawia się wówczas okienko, w którym ręcznie wpisujemy lemat jednostki reprezentującej synset. Podczas wpisywania rozwija się lista lematów, z której możemy wybrać ten pasujący. Po jego wybraniu (lub naciśnięciu karetki w oknie) i kliknięciu przycisku **Wyszukaj** na ekranie pojawia się lista synsetów zawierających JL o danym lemacie, w której zaznaczamy ten adekwatny (lub anulujemy wybór), por. rys. 21 i klikamy **Zatwierdź**.

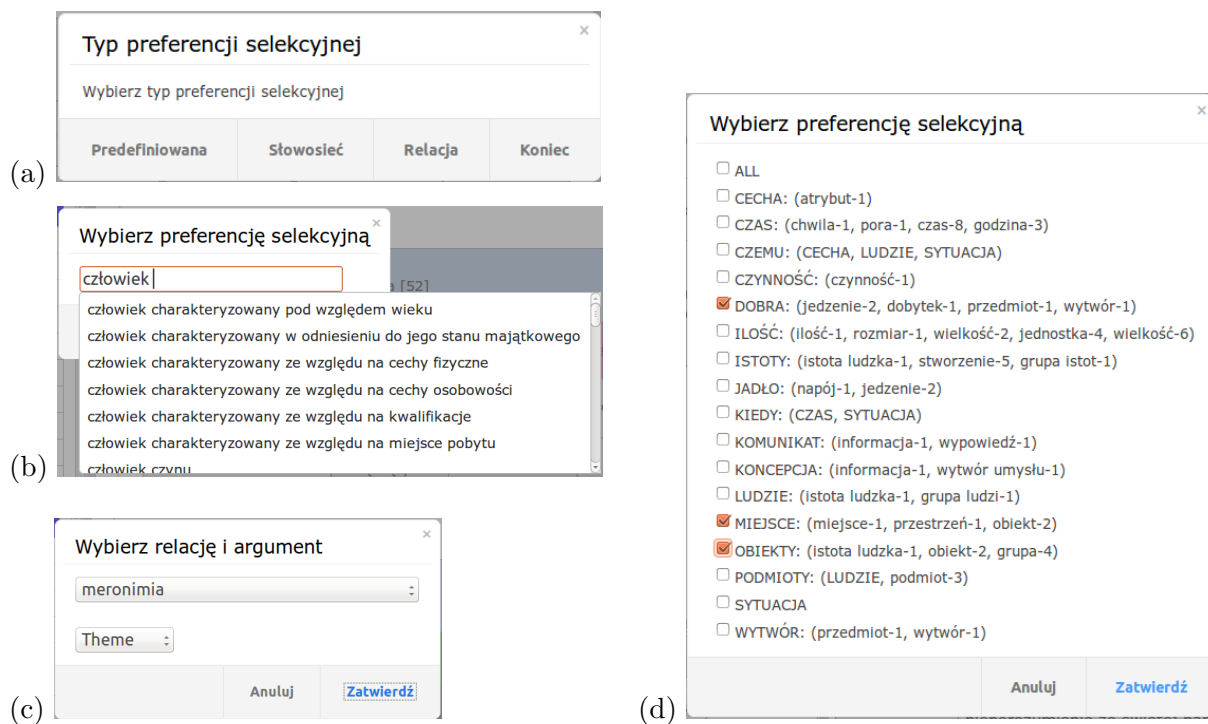
Natomiast jeśli wybieramy preferencje poprzez relację do innego argumentu (por. 4.5.2.1), klikamy na przycisk **Relacja** w oknie z rys. 20 (a), w wyniku czego pojawia nam się okienko 20 (c). Są na nim dwie rozwijane listy. Pierwsza z nich zawiera listę wybranych relacji ze *Słownosieci*, druga — zbiór ról z aktualnej ramy. Dlatego tego typu preferencję możemy wprowadzać dopiero w momencie, gdy argument, względem którego mam zachodzić rozważana relacja, został już wprowadzony do ramy. Po wybraniu właściwych elementów z obu list klikamy **Zatwierdź**.

Za każdym razem po kliknięciu przycisku **Zatwierdź** wracam do okna z rys. 20 (a). Umożliwia nam to tworzenie dowolnej listy preferencji selekcyjnych. Kiedy już cała lista jest gotowa, klikamy przycisk **Koniec**.

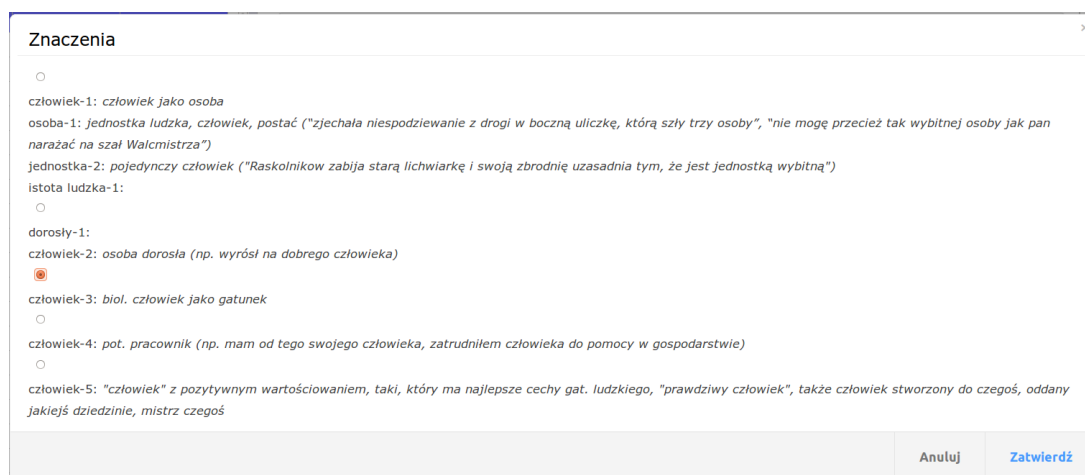
W obecnej wersji programu nie została uwzględniona możliwość określania preferencji poprzez relację w stosunku do określonego synsetu *Słownosieci* (por. punkt 4.5.2.2).

5.2.3. Wprowadzanie poprawek do ram

Nie jest bynajmniej tak, że raz wprowadzanej ramy nie można w żaden sposób korygować. Aby wprowadzić zmiany w którejkolwiek z ram, należy wpierw wybrać zakładkę **Tworzenie** (chyba że już znajdujemy się w tym trybie). Wówczas program udostępnia zestaw przycisków umożliwiających opracowywanie ram.

Rysunek 20. Okienka wyboru typu preferencji selekcyjnej

Rysunek 21. Okienko wyboru synsetu zawierającego JL o danym lemacie

Jeśli żadna rama nie jest aktywna, dostępne są jedynie przyciski **Nowa rama** i **Zapisz zmiany**. Jednak po wybraniu ramy uaktywniają się pozostałe przyciski. Po pierwsze więc, przyciskiem **Usuń** możemy usunąć całą ramę, o ile to cała rama jest aktywna (pole z oceną i numerem ramy obwiedzione pogrubioną obwódką, co uzyskujemy klikając nań), lub pojedynczy argument, o ile to ono jest aktywne (pole z rolą obwiedzione pogrubioną obwódką, por. rys. 19 u góry po lewej). Kiedy aktywna jest cała rama, możemy też zmienić przypisane do niej jednostki leksykalne, klikając na przycisk **Zmień jednostki**. Procedura przypisywania jednostek opisana została w punkcie 5.2.2. Pamiętajmy, że nie można przypisać ramie jednostki zajętej w innej ramie, trzeba ją najpierw od tamtej ramy odłączyć.

Natomiast wówczas, gdy aktywny jest pojedynczy argument (pogrubiona obwódka wokół roli), można dokonać zmiany roli klikając na przycisk **Zmień rolę**. Wówczas pojawia się okienko z pełnym zestawem ról semantycznych (rys. 17, por. punkt 5.2.2.1).

Mając aktywny argument, możemy dodać lub zmienić pozycje/typy fraz realizujące ten argument (w realizujących tę rolę schematach). Jeśli klikniemy pozycję/typ frazy przypięty do tego argumentu (w tym samym kolorze), odepniemy go. Powtórne kliknięcie spowoduje powtórne podpięcie pozycji/typu frazy. Jeśli natomiast klikniemy na pozycję/typ frazy niepodpięty do żadnego argumentu, podepniemy go do tego aktywnego (jak w podstawowej procedurze). Kliknięcie na pozycję/typ frazy podpięty do innego argumentu nie wywoła żadnego skutku.

Na przykład po odpięciu pozycji będącej zbiorem typów fraz możemy podpiąć wybrane z nich. Ten sam efekt można uzyskać odpinając wyłącznie nadmiarowo podpięte typy fraz (klikając na nie).

Aby usunąć źle przypisaną preferencję selekcyjną, należy na nią kliknąć (uzyskamy pogrubioną obwódkę wokół niej), a następnie wybrać przycisk **Usuń**. Nie ma możliwości zmiany preferencji, można jedynie usunąć błędną i dodać nową (por. punkt 5.2.2.4).

Dowolne w zasadzie wprowadzanie zmian zarówno do listy ram, jak i do listy przypisanych do nich znaczeń (punkt 5.1.3) powoduje, że z punktu widzenia programu kolejność prac jest dowolna: można ustalać kolejno pojedyncze znaczenia (wraz z przypisaniem przykładów) i tworzyć odpowiadające im ramy. Taka kolejność prac nie jest zalecana dlatego, że prowadzi do większej liczby błędów.

5.3. Informacje techniczne

Interfejs graficzny obsługi poziomu semantycznego w *Słowału* został opracowany w taki sposób, by jak najwięcej potrzebnej informacji było jednocześnie widocznych na ekranie. Dlatego jest on podzielony na kilka podokien, z których każde można niezależnie przewijać.

Po drugie, można zmieniać rozmiar poszczególnych podokien przesuwając dzielące je linie po naciśnięciu myszą (tak jak w innych programach). Po pierwsze, warto w ten sposób zmniejszyć lewe okno zawierające listę czasowników. Co niemniej ważne, można dowolnie zmieniać proporcje pomiędzy oknem zawierającym ramy a oknem zawierającym schematy. Ponadto, przy opracowywaniu konkretnej ramy (rys. 16) można też zmieniać proporcje między dolnym a górnym podoknem oraz między podoknem z cytatami a podoknem z przyciskami.

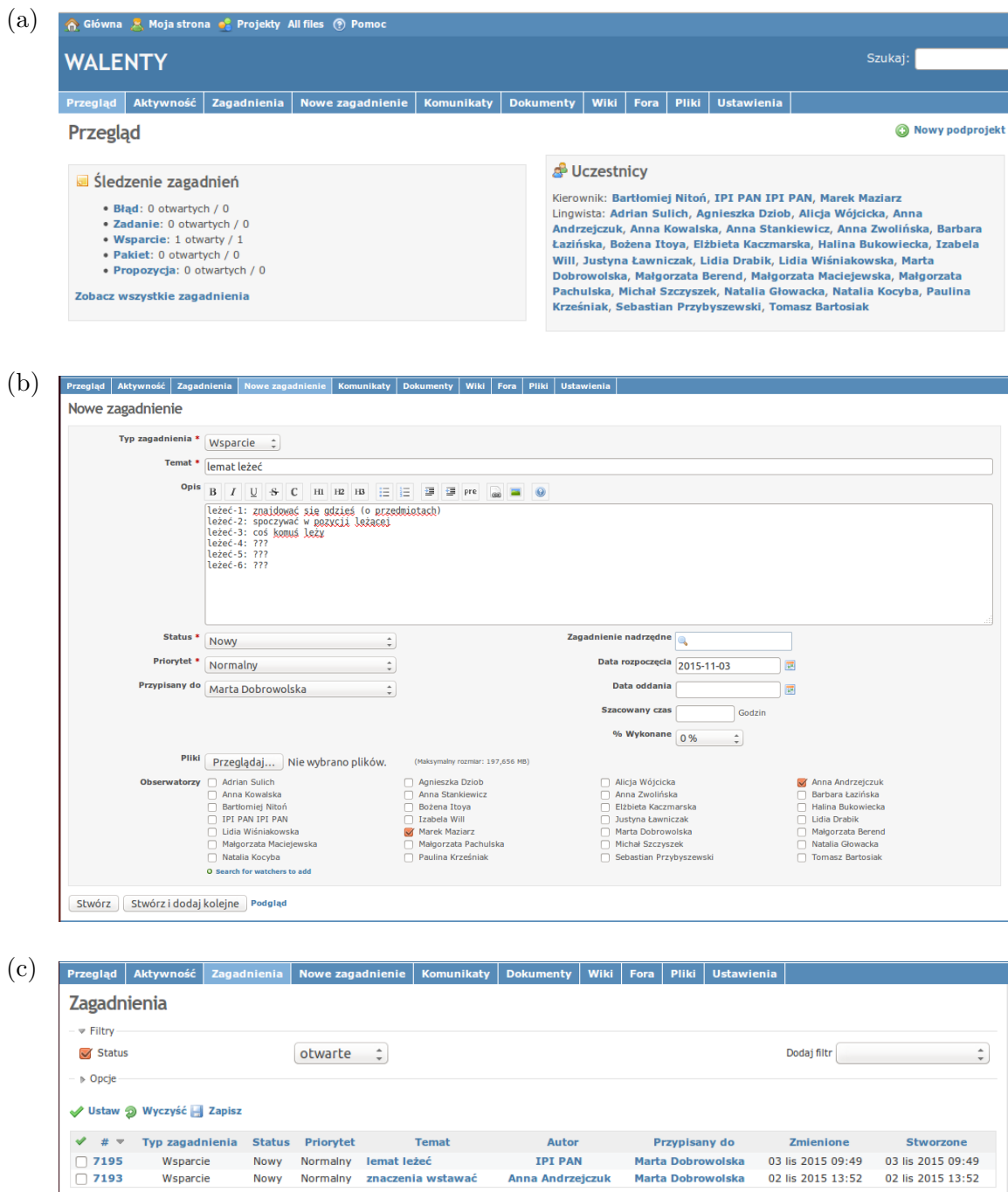
5.3.1. Zgłaszanie pytań dotyczących *Słowsieci*

Wszelkie pytania dotyczące interpretacji jednostek w *Słowsieci* należy zgłaszać zespołowi wrocławskiemu. W tym celu należy zalogować się do niego na stronie: <http://nlp.pwr.wroc.pl/redmine/login>, wpisując swój login i hasło³⁹.

Pojawia się wówczas okno z rys. 22 (a). należy kliknąć przycisk zakładki **Nowe zagadnienie**. Przechodzimy wówczas do okna wprowadzania problemu, por. rys. 22 (b). Z listy rozwijanej **typ zagadnienia** wybieramy **wsparcie**. W pole **temat** wpisujemy słowo lemat, a następnie lemat jednostki, o którą pytamy. W polu **opis** wpisujemy kolejne jednostki wraz z sugerowaną interpretacją. Jednostki, co do których nie mamy żadnych wątpliwości, możemy na tej liście pominąć. Następnie z listy rozwijanej w polu **Przypisany** do wybieramy *Martę Dobrowolską*⁴⁰. Na liście obserwatorów odznaczamy *Anię Andrzejczuk* i ew. głównego lingwistę wrocławskiego *Marka Maziarsza*. Na koniec klikamy przycisk **Stwórz** u dołu okna (ew.

³⁹ Loginy i hasła są przyznawane indywidualnie przez stronę wrocławską.

⁴⁰ Być może w przyszłości Wrocław stworzy jakąś specjalizację wśród naszych informatorów.

Rysunek 22. Okna narzędzia Redmine do zgłaszania błędów w *Słownosieci*

sąsiedni przycisk, gdy zamierzamy zgłosić kilka pytań). Otrzymujemy maila potwierdzającego zgłoszenie, zawierającego link do zgłoszonego zagadnienia.

Osoba odpowiedzialna oraz obserwatorzy powinni w tym momencie otrzymać podobnego maila dotyczącego zgłoszenia. Od tego momentu pilleczka jest po stronie wrocławskiej. Po rozwiązaniu problemu, osoba zgłaszająca dostaje maila z informacją, że problem został rozwiązany. W mailu tym znajduje się link, którego kliknięcie powoduje otwarcie się okna z opisem zagadnienia (po zalogowaniu się). Przycisk **Uaktualnij** umożliwia edycję tego zagadnienia, przycisk **Obserwuj** dodaje nas do listy obserwatorów (otrzymamy powiadomienia mailowe dotyczące wszelkich zmian dotyczących tego zagadnienia).

W każdej chwili możemy też, po zalogowaniu, wybrać zakładkę **Zagadnienia**. Przechodzimy wówczas do listy zagadnień, por. rys. 22 (c). Kliknięcie na numer lub temat zagadnienia przenosi nas do okna z opisem zagadnienia (patrz powyżej).

Kiedy pojawi się większa liczba zagadnień, można będzie je filtrować. Z automatu pojawia się jedynie filtrowanie po statusie, możliwe jest jednak wybranie z listy **Dodaj filtr** innych filtrów, np. po **Autorze** (co umożliwi np. ograniczenie listy do własnych zgłoszeń) lub **Temacie** (co umożliwi np. sprawdzenie, czy o dany lemat już ktoś pytał).

Współpraca z zespołem wrocławskim jest w fazie organizacji i zapewne będzie się docierać.

5.3.2. Zgłaszanie błędów w *Walentym*

Podczas pracy Semantycy niewątpliwie natrafią na różnorakie błędy, które wystąpiły na wcześniejszych etapach prac. Należy je zgłaszać *****

Bibliografia

- C. Fellbaum (red.) (1998) *WordNet — An Electronic Lexical Database*, MIT Press, Cambridge, MA.
- C. J. Fillmore (1968) *The case for the case*, w: E. Bach, R. T. Harms (red.), *Universals in linguistic theory*, s. 1–88, Holt, Rinehart and Winston, Nowy Jork, NY.
- (1977) *The case for the case reopened*, w: P. Cole (red.), *Grammatical Relations*, t. 8 serii *Syntax and Semantics*, s. 59–81, Academic Press, Nowy Jork, NY.
- E. Hajnicz (2011) *Automatyczne tworzenie semantycznego słownika walencyjnego*, Problemy Współczesnej Nauki. Teoria i Zastosowania: Inżynieria Lingwistyczna, Akademicka Oficyna Wydawnicza Exit, Warszawa.
- E. Hajnicz, M. Woliński, A. Przepiórkowski, A. Patejuk (2015) *Walenty: słownik walencyjny języka polskiego z bogatym komponentem frazeologicznym*, w przygotowaniu.
- L. Horn (1989) *A Natural History of Negation*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- M. Piasecki, S. Szpakowicz, B. Broda (2009) *A Wordnet from the Ground Up*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- K. Polański (red.) (1980–1992) *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, t. I–V, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław · Warszawa · Kraków · Gdańsk.
- A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.) (2012) *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- A. Przepiórkowski, F. Skwarski, E. Hajnicz, A. Patejuk, M. Świdziński, M. Woliński (2014) *Modelowanie własności składniowych czasowników w nowym słowniku walencyjnym języka polskiego*, *Polonica*, t. XXXIII, s. 159–178.
- P. Resnik (1993) *Selection and Information: A Class-Based Approach to Lexical Relationships*, Rozprawa doktorska, University of Pennsylvania, Filadelfia, PA.
- M. Szupryczyńska (1973) *Syntaktyczna klasyfikacja czasowników przybiernikowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- L. Tesnière (1959) *Éléments de syntaxe structurale*, Klincksieck, Paryż, Francja.
- Z. Žabokrtský (2005) *Valency Lexicon of Czech Verbs*, Rozprawa doktorska, Institute of Formal and Applied Linguistics, Faculty of Mathematics and Physics, Charles University, Praga, Czechy.
- M. Świdziński (1994) *Syntactic Dictionary of Polish Verbs*, Uniwersytet Warszawski / Universiteit van Amsterdam.
- (1998) *Syntactic Dictionary of Polish Verbs. Version 3a.*, Manuskrypt.